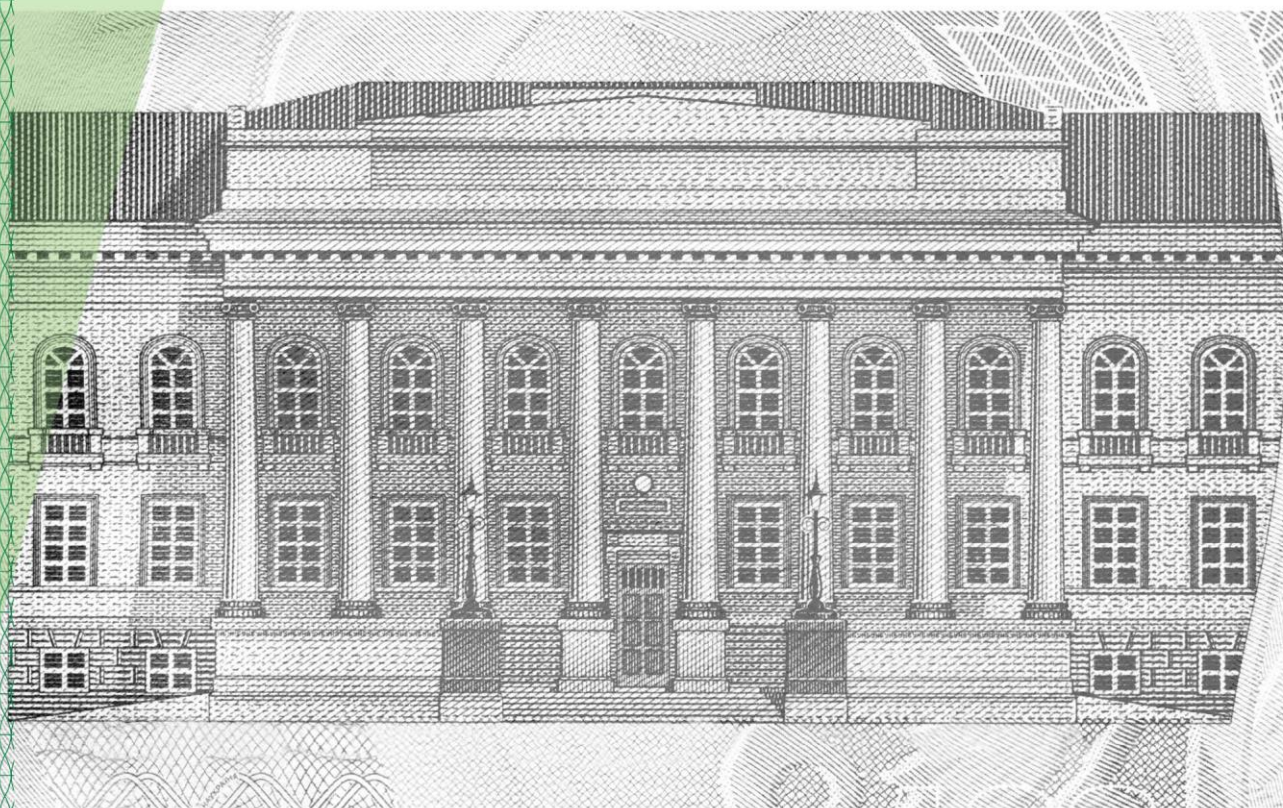

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Грудень 2018 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Головну увагу приділено системним ризикам банківського сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і банкам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Він допоможе зрозуміти, які виклики стоять перед економікою та фінансовою системою України та яким може бути їхній вплив на фінансову стабільність у країні. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макроруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 14 грудня 2018 року.

Зміст

Головне	4
Індекс фінансового стресу	6
Частина 1. Зовнішні умови та ризики	7
1.1. Тенденції зовнішнього середовища	7
Частина 2. Внутрішні умови та ризики	10
2.1. Макроекономічні ризики та ризики фінансового сектору	10
2.2. Реальний сектор та пов'язані ризики	13
Вставка 1. “Зірки” та “зомбі”. Оцінка якості компаній реального сектору	16
2.3. Ринок нерухомості та пов'язані ризики	18
2.4. Домогосподарства та пов'язані ризики	20
Частина 3. Умови та ризики банківського сектору	22
3.1. Карта ризиків банківського сектору	22
3.2. Ризик споживчого кредитування	23
Вставка 2. Параметри очікуваних збитків банків за МСФЗ 9	25
3.3. Ризик доларизації	26
3.4. Ризик ліквідності	28
3.5. Фондування	30
3.6. Перспективи кредитування	32
3.7. Якість кредитного портфеля	34
3.8. Фінансові результати та капітал	36
3.9. Зміни регуляторного середовища	38
Рекомендації	40
Додаткові тематичні матеріали	43
Стрес-тестування банків України	43
Безпека безготівкових розрахунків	46
Абревіатури та скорочення	50

Головне

У другому півріччі 2018 року банківський сектор працював без суттєвих внутрішніх чи зовнішніх шоків – банки жваво залучали фондування та кредитували. Банкіри висловлюють готовність кредитувати та очікують підвищення якості кредитного портфеля протягом 2019 року. Сектор вперше після кризи отримує прибуток.

Запровадження воєнного стану в десяти областях України не мало значного впливу на роботу банківського сектору: депозити населення та бізнесу не знизилися, банки залишаються ліквідними та безперебійно здійснюють усі платежі. Це свідчить про відновлення довіри клієнтів до банківської системи. Сформований після останньої кризи запас міцності гарантує банкам високу стійкість навіть у несприятливих обставинах.

Протягом понад року в банківському секторі не відбулося жодного банкрутства. Проте наприкінці листопада НБУ був змушений визнати неплатоспроможним ВТБ Банк: через відсутність підтримки материнської структури він не зміг вчасно проводити платежі. НБУ очікує, що банки з державним російським капіталом і надалі продовжуватимуть згортання бізнесу в Україні, повністю виконуючи зобов'язання перед вкладниками.

Якщо конфлікт із Росією не загостриться, у 2019 році НБУ не очікує погіршення макроекономічних умов роботи банків, незважаючи на те, що зростання економіки, імовірно, уповільниться, а країна ввійде у виборчий цикл. Домовленість про нову програму співпраці з МВФ усунула значні системні ризики для економіки та фінансового сектору. Послідовне дотримання програми гарантуватиме Україні достатній обсяг фінансових ресурсів для виконання своїх зовнішніх зобов'язань та відновлення довіри іноземних інвесторів. У такому разі валютний ринок буде стабільним, а інфляція надалі вповільнюватиметься.

НБУ очікує, що доходи домогосподарств та фірм продовжать збільшуватися, гривневі кошти населення зростатимуть темпами понад 15% р/р, бізнесу – 10% р/р. Корпоративне кредитування буде зосереджено в сегменті якісних позичальників: у 2019 році позики таким компаніям зростуть на понад 15%. Роздрібне кредитування лише незначно знизить темп, який ще тривалий час залишатиметься високим через низьку базу порівняння. Наступного року прибуток сектору повинен зрости, тож рентабельність капіталу загалом перевищить 10%.

Від початку грудня запроваджено новий норматив ліквідності LCR. За попередніми результатами його розрахунку, банки мають достатньо високоякісних ліквідних активів. Водночас суттєва проблема банків – значні відмінності між строковістю активів та пасивів. НБУ вбачає в цьому системний ризик банківського сектору. Банки мають докладати зусиль, щоб збільшити частку строкових депозитів та терміни, на які вони залучають кошти від населення та бізнесу.

Результати оцінювання стійкості банківського сектору підтвердили достатню капіталізацію банків в умовах базового макроекономічного сценарію. Водночас фінустанови повинні нарощувати капітал, щоб мати запас міцності на випадок кризи. У 2018 році стрес-тестування найбільших банків виявило, що близько половини аналізованих фінустанов може потребувати додаткового капіталу в умовах глибокої кризи. Фінустанови без достатнього запасу міцності на випадок кризи повинні фундаментально реструктурувати свої баланси та переглянути бізнес-моделі.

НБУ вважає, що банки повинні нарощувати буфери капіталу понад мінімально встановлені вимоги до достатності основного капіталу (7% від початку 2019 року) та достатності регулятивного капіталу (10%). Особливо це стосується фінустанов, які досі збиткові або мають низьку рентабельність капіталу. Від початку 2020 року для всіх банків буде активовано буфер консервації капіталу на рівні 0.625% – це додаткова вимога до основного капіталу. Також НБУ близький до запровадження нового інструменту капіталу – довгострокового субординованого боргу. Він стане частиною основного капіталу, проте не відіграватиме суттєвої ролі в його формуванні.

НБУ продовжує моніторити динаміку кредитування фізичних осіб на поточні потреби. У цьому сегменті темп приросту чистих кредитів у гривні перевищує 35% р/р. Ризики для банківського сектору, пов'язані з роздрібним кредитуванням, помірні, адже сукупний обсяг кредитного портфеля невеликий. Водночас для окремих банків ризики зростають переважно через те, що фінустанови недостатньо консервативно оцінюють імовірності дефолту (PD) позичальників та втрати у випадку дефолту (LGD). Оцінки суттєво відрізняються між банками й часто ґрунтуються на не досить якісних історичних даних. Ці проблеми залишатимуться в центрі уваги, НБУ продовжить аналізувати статистику окремих банків та ефективність їхніх скорингових моделей. Оцінки кредитного ризику мають бути реалістичні, а банки повинні формувати достатні резерви під кредитний портфель фізичних осіб.

У цьому Звіті детально проаналізовано значний ризик банківського сектору – високий рівень доларизації балансів банків. НБУ вважає, що окремі банки не вживають достатніх заходів, щоб знизити частку іноземної валюти у кредитах та депозитах. Ця проблема особливо гостра для фінустанов із приватним українським капіталом, у яких понад 50% коштів клієнтів та понад 40% чистих кредитів номіновані у валюті. Стрес-тестування виявило вразливість банків із високою часткою валюти на балансі до економічних шоків. НБУ розробив рекомендації стосовно дедоларизації балансів. Вони лягли в основу програм реструктуризації балансів окремих банків до кінця 2019 року. НБУ очікує, що банки докладатимуть більше зусиль, щоб знизити частку іноземної валюти у своїх балансах до діапазону 20–30%.

На початку грудня НБУ опублікував Макропруденційну стратегію. У ній пояснюється, як НБУ проводитиме макропруденційну політику, спрямовану на забезпечення фінансової стабільності та сталого економічного зростання. Стратегія формалізує систему макропруденційної політики, хоча її окремі елементи НБУ впроваджував і раніше. Урахувавши рекомендації ESRB, НБУ визначив такі проміжні цілі проведення макропруденційної політики:

- 1) недопущення надмірного зростання кредитування;
- 2) недопущення дефіциту ліквідності;
- 3) обмеження концентрації ризиків;
- 4) обмеження впливу викривлених стимулів (зокрема державних банків);
- 5) підвищення стійкості фінансової інфраструктури;
- 6) зниження рівня доларизації в банківському секторі.

НБУ постійно моніторить та аналізує ризики банківського сектору, а також повідомляє про них усім учасникам ринку. За потреби НБУ використовуватиме макропруденційні інструменти, щоб не допустити накопичення ризиків або ж посилити стійкість банків до можливої кризи.

Індекс фінансового стресу

За останні півроку Індекс фінансового стресу (ІФС)¹ поступово зростає. Основним фактором цього був субіндекс банківського сектору. Його підвищення зумовлено скороченням обсягів ліквідних активів у банків та волатильністю коштів населення на банківських рахунках. Із середини року субіндекси корпоративного сектору, валютного ринку та сектору державних цінних паперів помірно зростали через невизначеність щодо співпраці з МВФ. Однак наприкінці року негативний вплив цього чинника почав зменшуватися, що відобразилося в динаміці ІФС та більшості його складових. Проте наприкінці листопада ІФС різко зріс внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Керченській протоці.

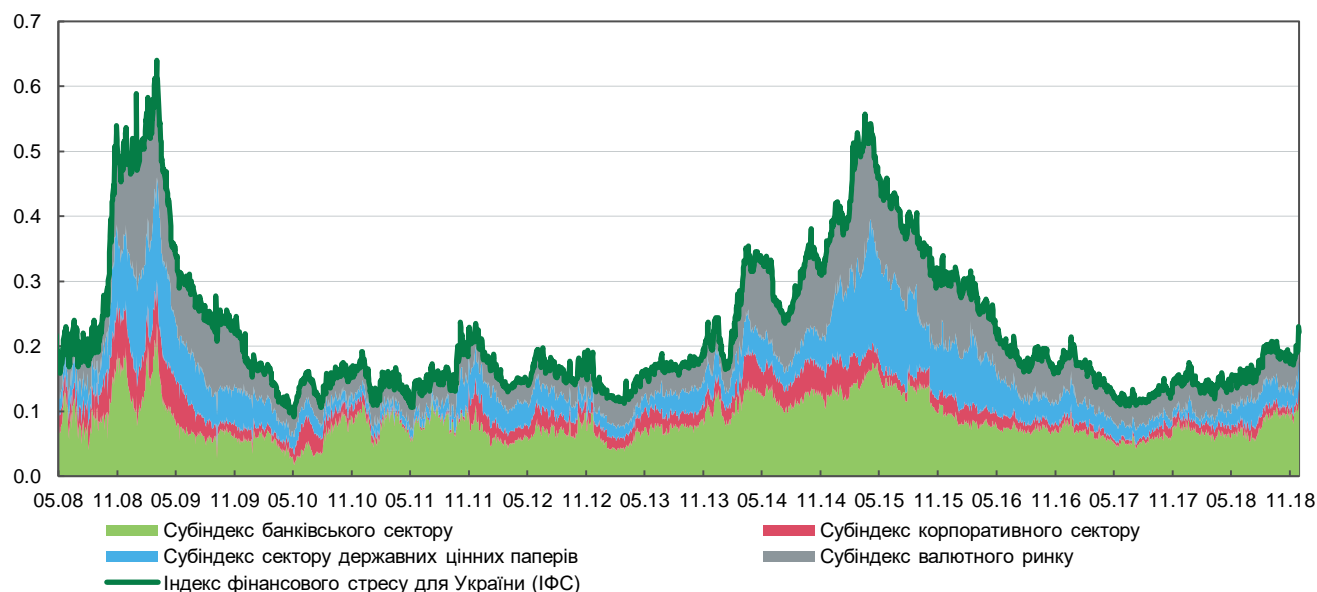
ІФС відображає винятково поточний стан справ у фінансовому секторі та не вказує на майбутні ризики у короткостроковій чи довгостроковій перспективі.

Графік 1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ

Графік 2. Внески субіндексів до Індeksu фінансового стресу

Джерело: НБУ

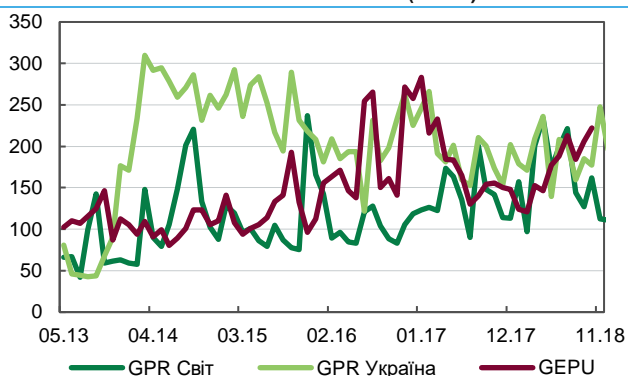
¹ Методику розрахунку Індeksu фінансового стресу для України описано у Звіті про фінансову стабільність за грудень 2016 року.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

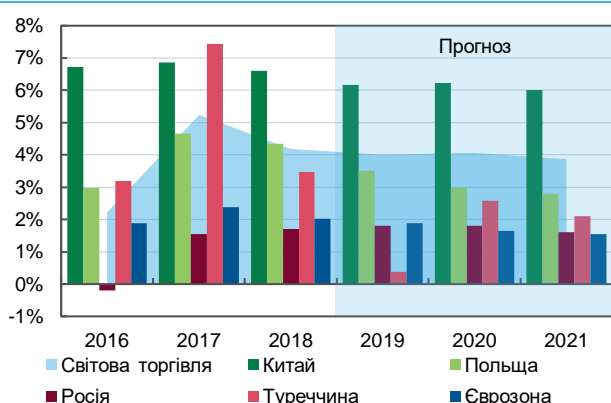
Агресія Росії проти України набула нових вимірів, тепер вона загрожує портам Азовського моря. Зовнішньоекономічні ризики для України посилилися через уповільнення зростання економік країн – торгових партнерів, жорсткіші фінансові умови для більшості економік, що розвиваються, а також наслідки торговельних воєн. Протягом останніх місяців на ринках сировинних товарів спостерігалось падіння цін, на які, імовірно, збережеться тиск і в 2019 році.

Графік 1.1.1. Індекс геополітичних ризиків (GPR)² та індекс невпевненості світової економічної політики (GEPU)³

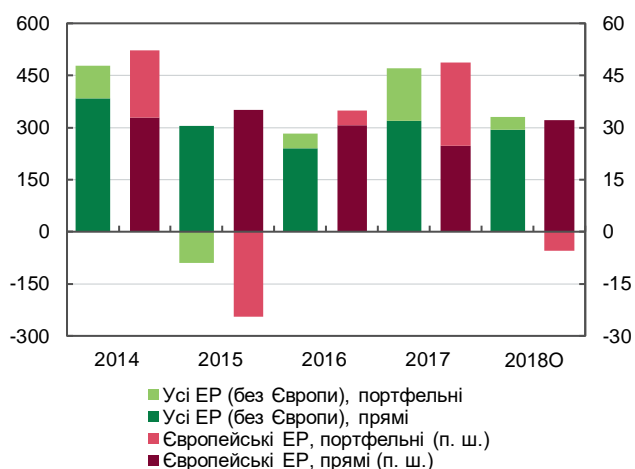
Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello; Davis, Steven J.

Графік 1.1.2. Динаміка ВВП країн – основних торговельних партнерів України та обсягу світової торгівлі, рік до року

Джерело: МВФ, Огляд світової економіки, жовтень 2018 року.

Графік 1.1.3. Динаміка чистих іноземних інвестицій в економіки, що розвиваються (ЕР), млрд дол.

Джерело: МВФ, Огляд світової економіки, жовтень 2018 року.

² Див. Звіт про фінансову стабільність за грудень 2017 року.

³ Індекс невпевненості економічної політики (Global economic policy uncertainty) побудований на частоті згадок про невпевненість перспектив економічної політики в національних медіа. Є зваженням на ВВП середнім індексів невпевненості економічної політики країн G20. Davis, Steven J., 2016. "An Index of Global Economic Policy Uncertainty".

Агресія Росії набирає нових форм

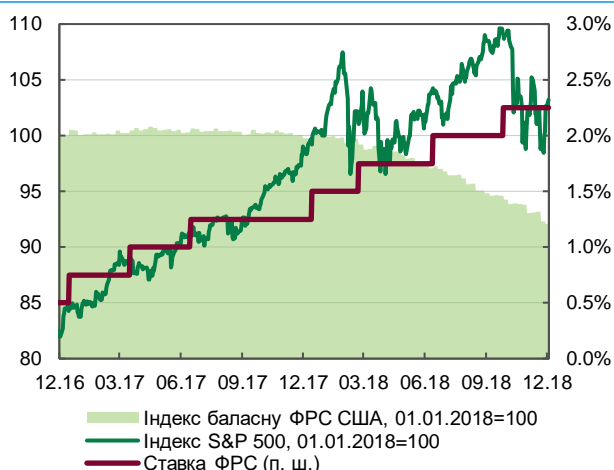
РФ поширила воєнну агресію проти України на море. 25 листопада сили ВМФ та Берегової охорони Росії захопили три кораблі ВМС України. Це стало приводом для запровадження воєнного стану в десятих областях України. РФ систематично блокує або ускладнює прохід українських суден Керченською протокою: із середини травня до кінця листопада зафіксовано понад 630 випадків їхньої затримки, спричинених Росією. Наслідок – чималі збитки Маріупольського та Бердянського портів, а також перевізників і виробників, що користуються їхніми послугами. У перспективі ситуація в Чорному та Азовському морях залишатиметься напруженою: РФ може повністю заблокувати Керченську протоку для українського торговельного судноплавства. Це призведе до значних втрат портів Азова, але не створюватиме критичних ризиків у масштабах країни, бо транспортні потоки поступово переорієнтовуються на порти Чорного моря. За даними Адміністрації морських портів України, частка Маріуполя та Бердянська в обсязі переробки вантажів українськими портами поступово знижувалася з 11.9% у 2013 році до 5.8% за 11 місяців 2018 року.

Додатковий фактор дестабілізації – проведення "виборів" на НКТ. Поки реакція міжнародної спільноти на дії РФ та останні події досить стримана.

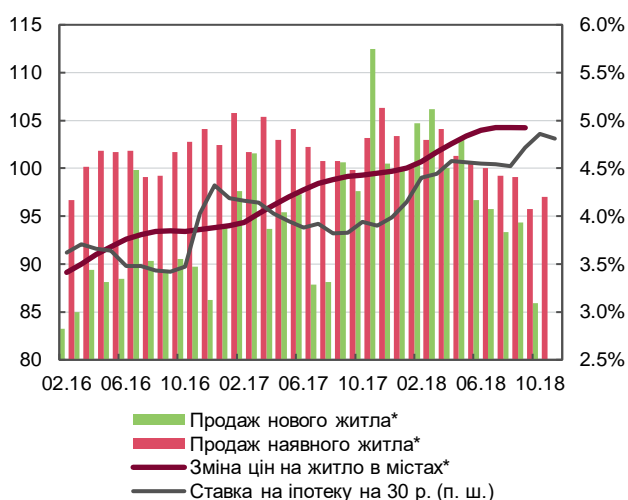
Геополітичні та геоелекономічні ризики досить високі

Загроза невпорядкованого виходу Великої Британії з ЄС зберігається, як і ризик ескалації торговельних воєн США з Китаєм та іншими країнами. У результаті переговорів між керівниками США та Китаю підняття митних тарифів тимчасово відкладено, але не скасовано. Зростає напруженість у міжнародній економічній політиці (індекс GEPU) через ухвалення популістського бюджету в Італії та протести проти підвищення акцизів на пальне в Парижі.

Позитивна тенденція – просування позову українських компаній проти РФ за активи, захоплені у них в Криму. Оскарження Росією повноважень арбітражу було відхилено в Лозанні. Водночас наприкінці листопада Ощадбанк виграв у Арбітражному трибуналі в Парижі справу проти Росії стосовно 1.3 млрд дол. збитків, отриманих ним унаслідок окупації Криму.

Графік 1.1.4. Ключова ставка та індекс балансу ФРС США, динаміка індексу американських акцій S&P500, 01.01.2018=100

Джерело: Thomson Reuters.

Графік 1.1.5. Окремі показники ринку нерухомості та ставки за іпотекою в США

* 01.01.2018=100. Продаж нового житла у 20 найбільших містах.

Джерело: S&P CoreLogic Case-Shiller, Thomson Reuters, US Census Bureau, Macrotrends.

Графік 1.1.6. Зміна курсів валют до долара США у 2018 р.*

* (-) позначає знецінення валюти, (+) – зміцнення валюти.

Джерело: Thomson Reuters.

Економічне зростання у світі вповільнюється

МВФ та Світовий банк прогнозують, що наступного року світова економіка вповільниться на 0.1–0.2 в. п. порівняно з 2018-м. Відповідно до жовтневих оцінок МВФ, темпи економічного зростання зменшаться й у низці основних торговельних партнерів України, зокрема в Єврозоні, Китаї, Польщі, Туреччині (на 0.2, 0.4, 0.8 та 3.1 в. п. відповідно). Уповільнення польської економіки загрожує не тільки двосторонній торгівлі, але й обсягам припливу переказів від трудових мігрантів.

Зростання світової торгівлі також уповільнюватиметься, але, відповідно до базового сценарію МВФ, залишиться відносно динамічним.

Фінансові умови для економік, що розвиваються, поступово погіршуються

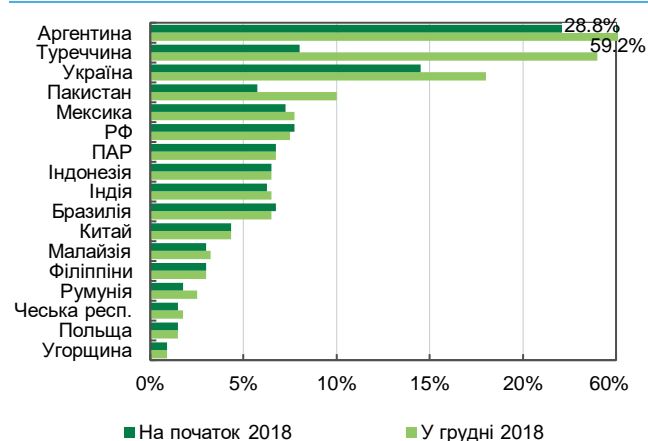
За оцінками Інституту міжнародних фінансів (IIF), у 2018 році приплив капіталу до економік, що розвиваються, за винятком Китаю, скоротився на 30%. Причина – жорстка монетарна та м'яка фінансова політика в США. Менший приплив капіталу призвів до падіння акцій відповідних країн (за 11 місяців індекс MSCI EM знизився на 12.2%), знецінення їхніх валют (індекс MSCI EM Currency упав на 3.6%) та підвищення дохідності їхніх єврооблігацій. Найбільше постраждали країни з високими фінансово-економічними дисбалансами: Аргентина, Туреччина, Пакистан. У відповідь на зовнішні виклики уряди багатьох країн, що розвиваються, проводили адекватну політику, зокрема підвищували облікові ставки. Тому в останні тижні року напруження на відповідних ринках дещо знизилося. Це може тривати кілька місяців, однак тенденція підвищення відсоткових ставок у світі зберігається – з усіма можливими наслідками для країн, що розвиваються. Україна не виняток: у жовтні уряд розмістив суверенні єврооблігації на 2 млрд дол. з помітно вищими дохідностями, ніж рік тому. З огляду на те, що у 2019 році Україна повинна погасити значні суми зовнішнього державного боргу, урядові доведеться знову виходити на міжнародний ринок приватного боргу.

Дедалі вищі відсоткові ставки в США починають негативно впливати на реальний сектор економіки

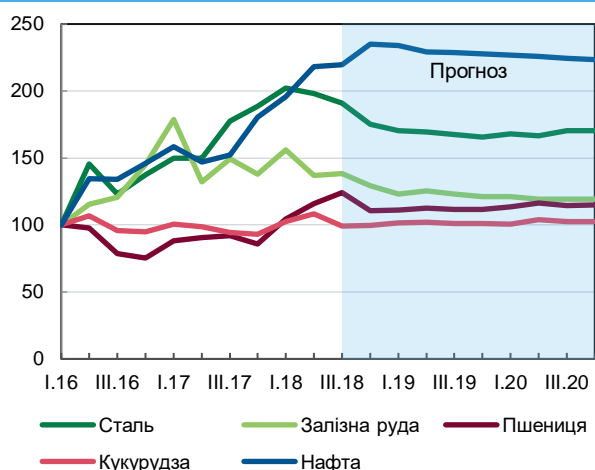
За останні три роки ключова ставка ФРС зросла на 2 в. п. Протягом 2018 року дедалі жорсткіша монетарна політика негативно впливала лише на фінансові ринки: американські акції кілька разів потрапляли під масштабний розпродаж, а дохідність держоблігацій США помітно підвищилася. Однак зараз з'являється все більше ознак того, що підвищені ставки починають впливати й на реальний сектор. Це відбувається кількома каналами.

Передусім підвищення ключової ставки ФРС зумовило зростання ставки за іпотечними кредитами. Наслідок – зменшення заявок на отримання іпотеки, що вже зараз негативно впливає на обсяги продажу наявних та нових об'єктів житлової нерухомості в США. Якщо ця тенденція триватиме, то обсяг інвестицій в американській економіці

Графік 1.1.7. Базові ставки центральних банків економік, що розвиваються

Джерело: Thomson Reuters.

Графік 1.1.8. Світові ціни на сировинні товари*, I кв. 2016=100

* Нафта – сорт Brent; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – світова середня за квартал.
Джерело: НБУ, Інфляційний звіт, жовтень 2018.

знижуватиметься, що врешті-решт призведе до падіння сукупного попиту.

Крім цього, високий рівень боргового навантаження на корпорації, домогосподарства та уряд США призводить до того, що з підвищенням ставок відсоткові платежі значно зросли. Поки що це не становить загрози, адже економіка США зростає разом із доходами населення, а прибутки корпорацій перебувають на рекордно високому рівні. Але якщо монетарна політика ФРС ставатиме жорсткішою, то з часом ризики збільшуватимуться.

Нарешті, ще один канал збільшує ризики реального сектору поза межами США. Підвищення ключової ставки ФРС провокує відплив капіталу із країн, що розвиваються, чимало з них реагує на це підвищенням внутрішніх облікових ставок. Це збільшує вартість фінансового ресурсу в цих країнах, що згодом може призвести до падіння інвестицій. Поки що темпи зростання економік, що розвиваються, досить високі, тож цей фактор не критичний, але з часом загрози зростатимуть. Наразі важко прогнозувати, який із цих каналів створюватиме найбільші ризики для світової економіки та для України, однак, згідно із прогнозами ФРС, ключову ставку підвищуватимуть надалі, тож зазначені тенденції зберігатимуться.

Глобальні ціни на сировинні товари не зростатимуть

У жовтні-листопаді ціни на нафту різко скоротилися на близько 30%. Це зумовлено розширенням пропозиції, очікуваннями уповільнення світової економіки та побоюваннями можливого перенасичення ринку. Рішення ОПЕК+ про скорочення обсягів видобутку нафти на 1.2 млн барелів на день та відновлення санкцій США проти Ірану призупинили падіння, проте ціна на нафту залишається на досягнутих низьких рівнях. Позитивним наслідком для України може стати зниження вартості газу, динаміка якої із певним лагом корелює з цінами на нафту, та витрат на імпортовані енергоносії в цілому.

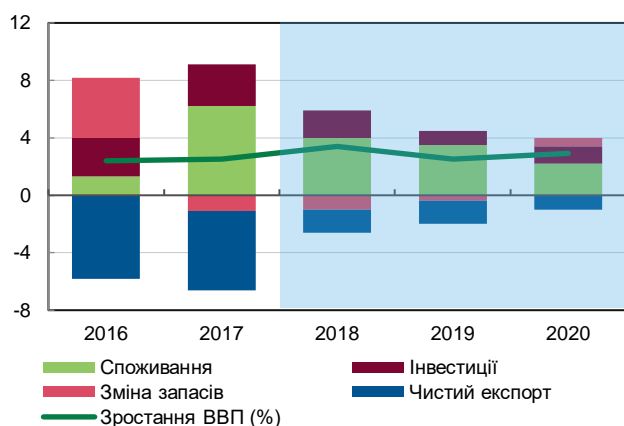
Відповідно до жовтневого прогнозу МВФ наступного року ціни на кілька груп сировинних товарів дещо знизяться. Ціни на сталь та залізну руду скоротяться внаслідок зростання пропозиції та падіння попиту в Китаї. Водночас через торговельні обмеження відбуватимуться подальша регіоналізація та часткова ізоляція ринків: доступ на ринок США, на якому ціни на металургійну продукцію високі, буде обмеженим. Ціни на зернові залишатимуться поблизу поточних, відносно невисоких рівнів. Усе це може створити ризики для платіжного балансу України.

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні ризики та ризики фінансового сектору

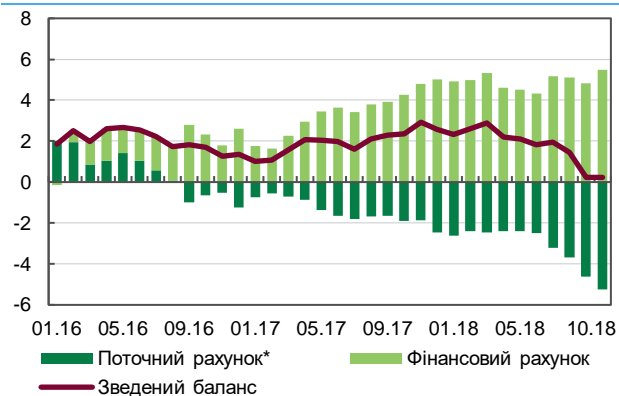
У 2019 році основним викликом для України залишатимуться суттєві виплати за державним та гарантованим державою боргом в іноземній валюті. Економічне зростання дещо уповільниться. У наступному році ймовірним є погіршення умов торгівлі, додатковим фактором ризику є початок виборчого періоду. Водночас виконання нової програми співпраці з МВФ суттєво знизить ризики, пов'язані з рефінансуванням зовнішніх боргів. Тож загалом НБУ очікує, що макроекономічна динаміка не створюватиме відчутних проблем для банківської системи та реального сектору.

Графік 2.1.1. Приріст ВВП за категоріями кінцевого споживання, в. п.

Джерело: ДССУ, НБУ.

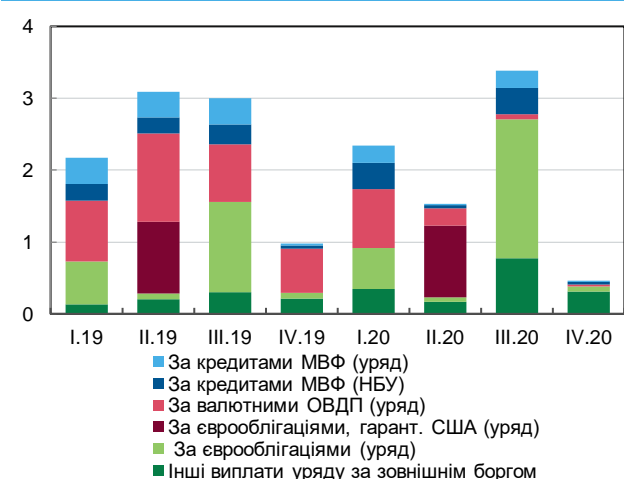
Графік 2.1.2. Платіжний баланс у 2016-2020 рр., млрд дол

* Поточний рахунок разом з рахунком операцій з капіталом.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.3. Валютні виплати за державним та гарантованим державою боргом, млрд дол.*

* У тому числі відсотки.

Джерело: НБУ.

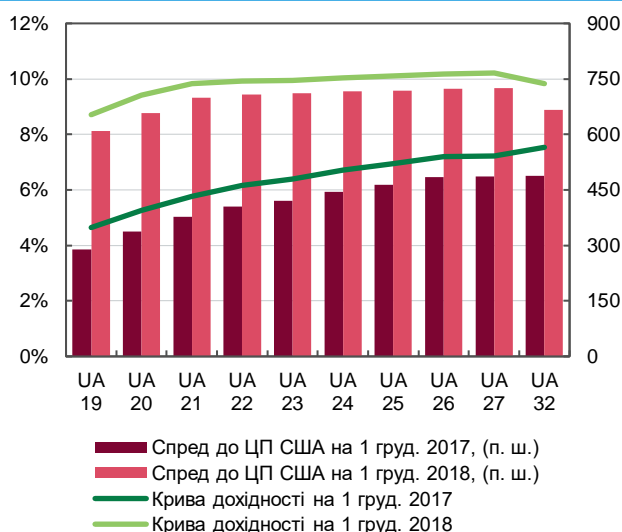
У 2019 році темпи зростання ВВП знизяться

У III кварталі 2018 року зростання реального ВВП уповільнилося до 2.8% р/р. У IV кварталі очікується прискорення, що дозволить за підсумками року досягти приросту економіки 3.4%. За прогнозами НБУ, у 2019 році темп зростання ВВП знизиться до 2.5% через жорстку монетарну та фінансову політику, а також уповільнення зростання економік основних торговельних партнерів України. Додаткові фактори ризику – ймовірне погіршення умов торгівлі та входження країни у виборчий період. Блокування транспортних потоків через порти Азовського моря унаслідок ескалації російської агресії також створює труднощі для економіки. Проте цей чинник не матиме суттєвого впливу на динаміку ВВП за базового сценарію.

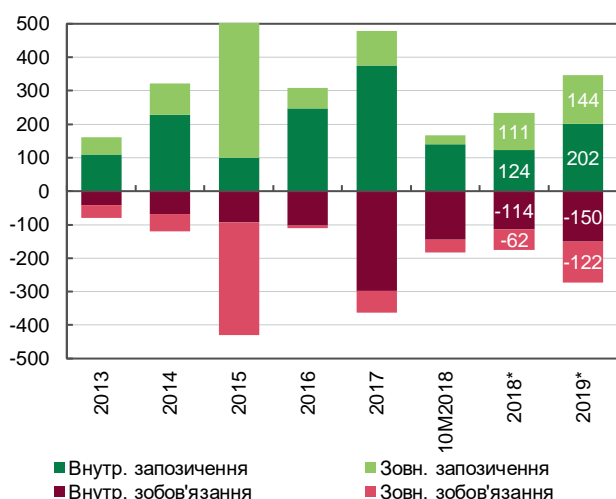
Головним рушієм зростання економіки залишається приватне споживання домогосподарств, підтримуване збільшенням реальної заробітної плати та обсягів переказів з-за кордону. Підвищення доходів населення й надалі визначатиме приріст ВВП, а також сприятиме зростанню заощаджень та попиту на банківські кредити. Однак воно вповільнюватиметься через жорстку фінансову політику та помірнішу конкуренцію на внутрішньому ринку праці.

У зовнішньому секторі помітним було зростання дефіциту поточного рахунку із 1.4 млрд дол. за липень – жовтень 2017 року до 4.2 млрд дол. за цей же період 2018 року. Головні причини – прискорення споживчого та інвестиційного імпорту, а також зростання вартості енергоносіїв через високі світові ціни у цей період. Разом із виплатами за зовнішнім боргом це вплинуло на обмінний курс гривні, який помітно девальвував протягом липня – вересня. Проте очікується, що за результатами повного року показники поточного рахунку покращаться завдяки ряду факторів: сприятливим світовим цінам на продовольство, високому урожаю кукурудзи, зниженню цін на енергоносії та сезонному зменшенню закупівель споживчих товарів.

Ймовірно за підсумками 2018 року дефіцит поточного рахунку перевищить прогноз, опублікований в Інфляційному звіті за жовтень (2.7% ВВП). Водночас у середньостроковій перспективі очікується, що дефіцит поточного рахунку залишиться близьким до 2.5-3% ВВП, тож пов'язані ризики будуть помірними.

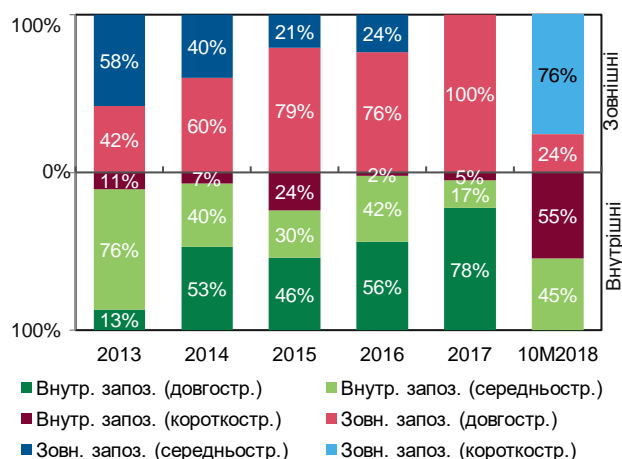
Графік 2.1.4. Дохідність суверенних єврооблігацій України за роками погашення та спред до ЦП США (б. п.)

Джерело: Bloomberg.

Графік 2.1.5. Фінансування державного бюджету України за борговими операціями в 2013-2019 рр., млрд грн

* Затверджено Верховною Радою України на 2018 (з урахуванням змін) та 2019 рр.

Джерело: ДКСУ, МФУ.

Графік 2.1.6. Фінансування державного бюджету України за типом боргового зобов'язання у 2013-2018 рр.

Джерело: ДКСУ, МФУ.

Україна проходить період значних валютних виплат за державним та гарантованим боргом

У 2019-2020 роках планові валютні виплати з відсотками становитимуть 17 млрд дол. Тому ключовий виклик на наступний рік – як залучити достатньо ресурсів, щоб рефінансувати зовнішні та внутрішні зобов'язання. Графік виплат є досить напруженим, але керованим, за умови продовження співпраці з МВФ. Передбачається запуск нової програми Stand-By, розрахованої на 14 місяців із запланованим обсягом 2.8 млрд СПЗ (3.9 млрд дол.), розділеним на три транші. Якщо Україна виконуватиме програму, то ризик нестачі фінансування суттєво знизиться.

Угода з Фондом відкриває доступ до коштів інших кредиторів, зокрема ЄС та СБ. Їхні кредити спрямують на фінансування потреб бюджету. Проте щоб повністю покрити потреби в фінансуванні, уряд буде змушений розміщувати єврооблігації, а також активно залучати ресурси на внутрішньому ринку.

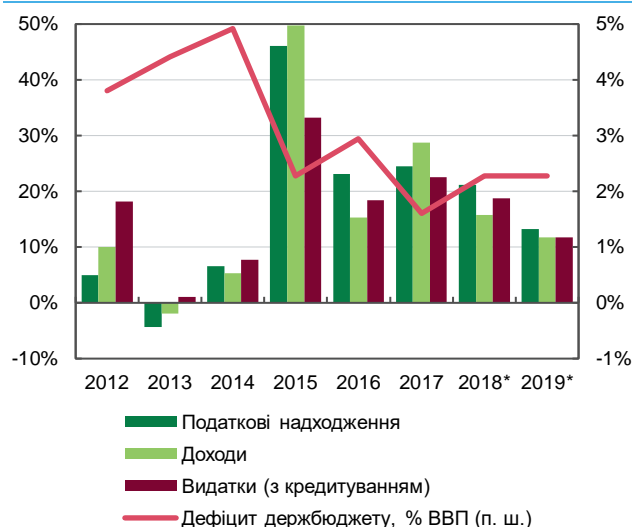
Вартість нових ринкових запозичень висока. Ситуація на світових ринках боргового капіталу не є сприятливою, крім того, становище України ускладнюють подвійні вибори наступного року. Як показали розміщення єврооблігацій України в жовтні та відкладене розміщення корпоративних єврооблігацій "Нафтогазу" в листопаді, інвестори вже зараз вимагають значну премію за ризик. Хоча вона може суттєво зменшитися, якщо відновиться співпраця з МФО, вартість запозичень залишатиметься високою.

У бюджеті на 2019 рік заплановано рефінансувати внутрішні зобов'язання на 134%, а зовнішні – на 118%. Водночас уряд планує, що 21% внутрішніх запозичень матиме строк до 12 місяців, а серед зовнішніх короткострокового боргу не буде. Але ситуація на ринку свідчить про те, що залучити кошти надовго буде складно. У січні – жовтні короткострокові інструменти домінували як у внутрішніх, так і в зовнішніх запозиченнях. Це збільшує вразливість уряду до процентних ризиків та створює невизначеність в управлінні державними фінансами.

У 2019 році виникне ще одна складність: державні банки повинні сплатити за єврооблігаціями близько 1.1 млрд дол. (разом відсотками). Оскільки вони – найбільші покупці внутрішнього державного боргу, попит на держоблігації може зазнати суттєвих змін.

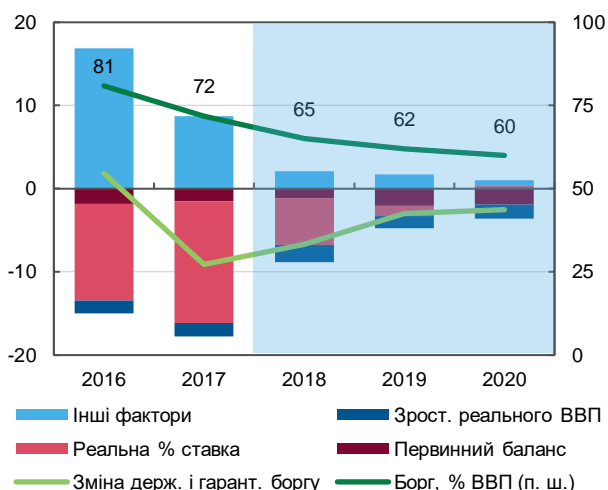
Бюджет на 2019 рік консервативний

Збалансованість державного бюджету на 2019 рік була ключовою умовою старту нової програми співпраці з МВФ. Ухвалений у листопаді бюджет вийшов реалістичним. Закладені в його основу макроекономічні параметри більш помірковані, ніж у попередні роки та переважно консистентні з прогнозом НБУ. Це істотно знижує ризики того, що протягом року бюджет необхідно буде коригувати або що виникатимуть розриви

Графік 2.1.7. Річна зміна доходів та видатків Державного бюджету України та дефіцит до ВВП, %

* Затверджено Верховною Радою України на 2018 (з урахуванням змін) та 2019 рр.

Джерело: ДКСУ, МФУ.

Графік 2.1.8. Чинники зміни державного та гарантованого державою боргу, в. п. та частка цього боргу до ВВП, %

* Інші фактори – сукупний внесок зміни обсягу гарантій, активів та курсових коливань; додатні значення – збільшення частки боргу до ВВП, від'ємні – зменшення.

Джерело: НБУ.

ліквідності, як це спостерігалось декілька разів протягом 2018 року. Щоб уникати подібних ситуацій в майбутньому, урядові слід перейняти досвід розвинених країн та сформувати буфери ліквідності у гривні та іноземній валюті. Це підвищить стійкість державних фінансів та знизить суверенні ризики.

Ризики для доходної частини бюджету можуть створювати майбутня динаміка експорту та імпорту (за цими статтями існує певне розходження оцінок НБУ та уряду) та перерахування частини прибутку Національного банку за 2018 рік (парламент затвердив 47.6 млрд грн, але остаточна сума стане відомою лише за підсумками року й може бути іншою). Ризики видаткової частини бюджету – розмір субвенції місцевим бюджетам для надання пільг і житлових субсидій населенню (ціни на газ для побутових користувачів зросли, а затверджена сума зменшилася з 71 млрд грн в 2018 році до 55 млрд грн в 2019-му) та можливі додаткові потреби Пенсійного фонду. Дефіцит бюджету в розмірі 2.3% досягний і помірний. Проте, імовірно, за підсумками 2019 року бюджет буде зведено з ще меншим дефіцитом, якщо виникнуть труднощі із залученням фінансування.

Боргове навантаження державного сектору скорочується

За оцінками НБУ, борг у відсотках до ВВП продовжить скорочуватися й досягне 65% на кінець 2018 року та 62% – 2019-го за базовим сценарієм. Основні фактори зниження боргового навантаження у 2018-19 роках – зростання ВВП, сприятливий вплив реальної відсоткової ставки та додатне первинне сальдо бюджету.

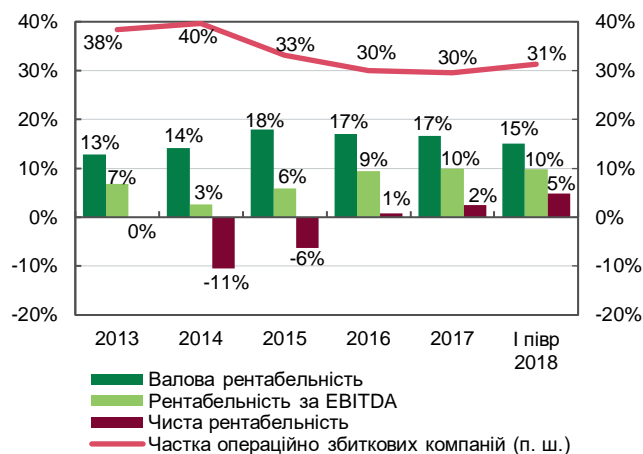
Поступове скорочення боргу до ВВП – свідчення відновлення платоспроможності країни. Проте розмір та структура боргового портфеля залишатимуться джерелом потенційних ризиків, що можуть реалізуватися за несприятливих умов. Серед них можуть бути погіршення умов торгівлі, жорстка монетарна політика у провідних економіках світу, зниження апетиту інвесторів до боргу країн, що розвиваються.

2.2. Реальний сектор та пов'язані ризики

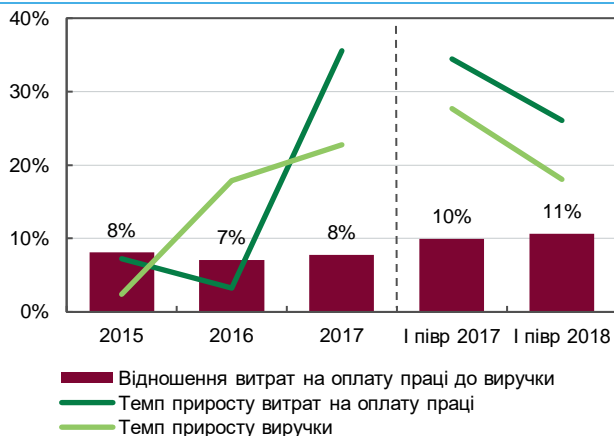
У реальному секторі триває зниження рентабельності, що розпочалося у III кварталі минулого року. Головні ризики погіршення платоспроможності банківських позичальників – подальше збільшення витрат на оплату праці персоналу та зростання відсоткових ставок за новими кредитами. Найбільші галузеві ризики в металургії та виробництві олійно-жирових пов'язані зі зниженням світових цін на продукцію. Водночас у більшості галузей поступово зменшується частка непрацюючих кредитів.

Графік 2.2.1. Частка операційно збиткових компаній та рентабельність реального сектору, %

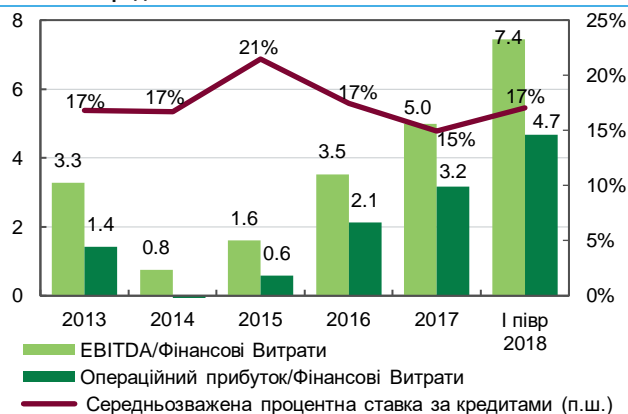
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.2. Темпи приросту виручки та витрат на оплату праці нефінансових компаній, %

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.3. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та EBITDA, відсоткові ставки за новими кредитами

Джерело: ДССУ, НБУ.

⁴ Дані не охоплюють малі підприємства.

Прибутковість реального сектору знижується

Посткризове зростання прибутковості реального сектору припинилося. З III кварталу 2017 року рентабельність за EBITDA⁴ повільно знижується після понад дворічного зростання. Скорочення прибутковості зумовлене двома основними факторами: зростанням конкуренції в більшості галузей та витрат на оплату праці. Якщо не трапиться макроекономічних шоків, ця тенденція триватиме: рентабельність за EBITDA знижуватиметься до докризового рівня (близько 7% у 2013 році).

У I півріччі частка операційно збиткових підприємств становила 31% (-1 в. п. р/р). Темп приросту операційного прибутку суттєво знизився з 50% р/р за 6 місяців 2017 року до лише 1% р/р за січень-червень 2018 року.

Зростання зарплат і відсоткових виплат – найбільші ризики для прибутковості реального сектору

Другий рік поспіль темпи зростання доходів підприємств є значно нижчими, ніж збільшення витрат на оплату праці. Причини – підвищення МЗП та висока трудова міграція. Конкуруючи за працівників, підприємства були змушені значно підняти зарплати. Найбільше витрати на персонал зросли в транспортній галузі, легкій промисловості, машинобудуванні, дещо менше – в сільському господарстві та виробництві будівельних матеріалів. У 2019 році НБУ очікує зниження інтенсивності трудової міграції, що вповільнить зростання зарплат.

Ще один ризик – збільшення процентних витрат. Висока облікова ставка робить нові кредити дорогими. Загалом коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком досить високий для реального сектору та за 6 місяців склав 4.7х. Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку, щоб не мати труднощів зі зростаючими фінансовими витратами. Але є й винятки: харчова промисловість, будівництво та окремі підприємства металургії.

У цілому виробництво помірно зростає, а боргове навантаження майже не змінюється

За 10 місяців обсяг виробництва в більшості галузей зріс на 2-3%. Спад зафіксовано в легкій промисловості (-2.9% р/р) та харчовій промисловості (-1.7% р/р). Олійно-жирове виробництво скоротилося (-9.9% р/р) через менший урожай соняшника в минулому маркетинговому році.

Графік 2.2.4. Індекси промислової продукції, % р/р

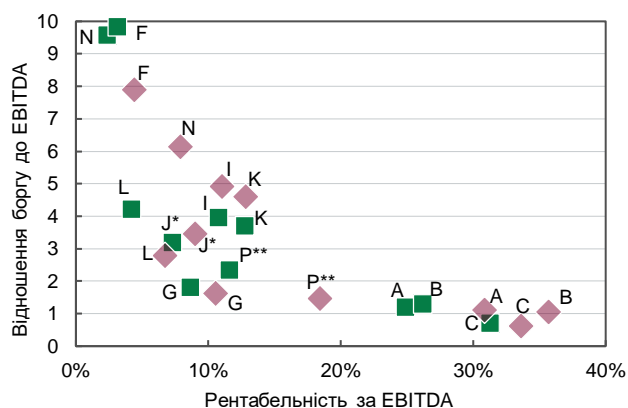

Від'ємні значення не відображено.

Харчова промисловість включає виробництво олійно-жирових.

*Частки обсягу реалізованої промислової продукції за 10 місяців 2018 року.

Джерело: ДССУ.

Графік 2.2.5. Співвідношення валового боргу до EBITDA та рентабельність за EBITDA в розрізі галузей⁸

Зелений колір – за 12 місяців до кінця червня 2018 року, рожевий колір – за 12 місяців до кінця червня 2017 року.

Для с/г, олійно-жирових та зернових використано дані за 2016 та 2017 роки.

* Без ПАТ "Донецьксталь" – Металургійний завод".

** Без ПАТ "Укртрансгаз".

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

За останні 12 місяців боргове навантаження на реальний сектор помірно скоротилося: співвідношення боргу до EBITDA знизилося з 2.6х минулого року до 2.1х. Однак у олійно-жировому виробництві, енергетиці та транспорті навантаження помірно підвищилися. Дещо знизилося боргове навантаження в машинобудуванні та виробництві будівельних матеріалів.

Падіння цін – найбільший ризик реального сектору

З-поміж базових галузей найбільші ризики притаманні металургії та олійно-жировому виробництву. Основний фактор ризику – очікуване зниження світових цін.

За 10 місяців обсяг металургійного виробництва зріс лише на 1.6% р/р через ремонтні роботи на окремих комбінатах та ускладнення перевезень Азовським морем. Експорт металургійної продукції збільшився на 25% р/р до 9 млрд дол. завдяки низькій базі порівняння та сприятливим світовим цінам на початку року. Утім, у II півріччі ціни почали знижуватися. У 2019 році ця тенденція триватиме: світові ціни на металургійну продукцію можуть знизитися в середньому на 10%⁵ р/р. Блокування Росією Азовського моря може призвести до зниження обсягів виробництва розташованих у Маріуполі заводів, на які припадає близько третини виробництва галузі у 2018 році. Існує дві перешкоди для переорієнтації експорту на порти Чорного моря: збільшення собівартості та обмежені можливості транспортування залізницею.

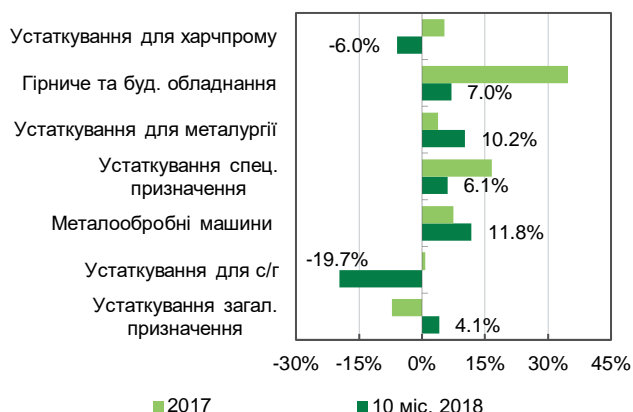
Світові ціни на олію падають з початку року через надлишкову пропозицію соняшника та інших олійних культур. Як результат, за 9 місяців експорт соняшникової олії у грошовому вимірі знизився на 10% р/р. Одним із наслідків цього є підвищення боргового навантаження в галузі. Ціни на олійні культури знижуватимуться через вищий урожай. У 2019 році фізичні обсяги експорту зростатимуть завдяки високому врожаю соняшника (+16.6% р/р до 13.8 млн т. за 2018 рік).

У сільському господарстві в цілому помірні ризики

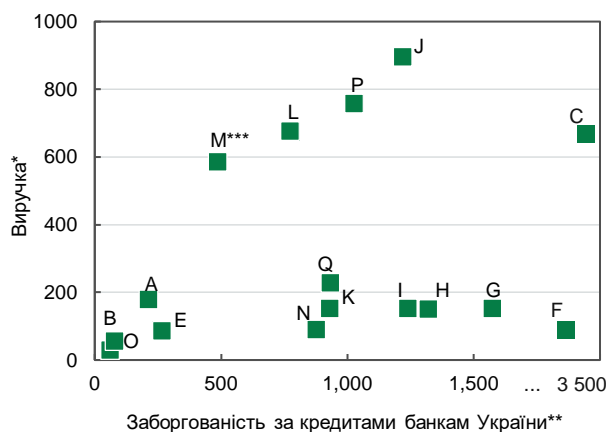
Прибутки тваринництва продовжують зростати. Скорочення поголів'я худоби уповільнилося, крім свиней, через спалахи африканської чуми в різних регіонах. Темпи виробництва у птахівництві зростають завдяки експорту до країн ЄС, тому ризики цієї галузі мінімальні.

На початок грудня обсяг виробництва зернових культур установив рекорд – 69.3⁶ млн т. У II півріччі ціни на пшеницю зростали внаслідок посухи в деяких країнах-експортерах, а на кукурудзу – падали через високі врожаї. За 9 місяців експорт зернових зменшився на 1.7% р/р до 4.7 млрд дол., тому що запаси нижчого минулорічного врожаю вичерпалися. Наступного року світові ціни на зернові будуть сприятливі для українських виробників

⁵ Інфляційний звіт, жовтень 2018.⁶ Дані Міністерства аграрної політики та продовольства.⁸ Галузі: А – сільське господарство, В – вирощування зернових, С – добувна промисловість, D – добування природного газу, Е – харчова промисловість, F – олійно-жирове виробництво, G – легка промисловість, Н – хімічна промисловість та фармацевтика, І – виробництво будівельних матеріалів, J – металургія, K – машинобудування, L – постачання електроенергії, М – відновлювана енергетика, N – будівництво, P – транспорт, Q – операції з нерухомості.

Графік 2.2.6. Темпи зростання виробництва в підгалузях машинобудування, % р/р

Джерело: ДССУ.

Графік 2.2.7. Концентрація виручки та заборгованості підприємств у розрізі галузей за показником ННІ⁹

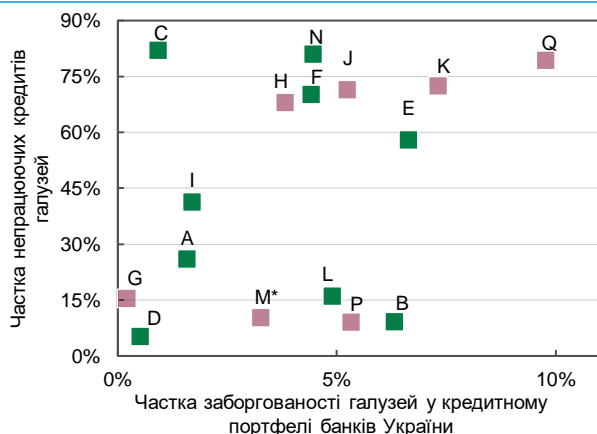
Назви галузей наведено у посиланні 2 на стор. 14.

* Дані за 2017 рік без малих підприємств.

** Дані на початок жовтня 2018 року.

*** Дані наведено без НКТ.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.8. Частка непрацюючих кредитів в розрізі галузей

Назви галузей наведено у посиланні 2 на стор. 14.

Зміна станом на жовтень 2018 р/р: зелений колір – зменшення частки непрацюючих кредитів, рожевий колір – збільшення.

* Дані наведено без НКТ.

Джерело: НБУ.

унаслідок погіршення погодних умов під час посівної в деяких країнах-експортерах та зменшення⁷ врожайності в них. Ризики цієї галузі помірні.

Гірничо-металургійне обладнання та видобуток газу – перспективні сектори

За 10 місяців обсяги виробництва у машинобудуванні зросли на 3.7% р/р. Інвестиційний попит з боку с/г вичерпано: темпи виробництва сільгосптехніки почали знижуватися в середині минулого року, в поточному році падіння пришвидшилося до 19.7% р/р за 9 місяців. У 2018 році імпорт сільгосптехніки також суттєво знизився. Виробництво устаткування для харчпрому падає, а от його імпорт зростає. Основні рушії зростання в машинобудуванні – державні замовлення в оборонно-промисловому комплексі та підвищення попиту на гірничо-металургійне обладнання. Решта – зазвичай разові фактори. Пошук нових ринків збуту досі триває. Водночас імпорт машин зростає: за 9 місяців він збільшився на 16.3% до 12.2 млрд дол.

Прибутки у видобуванні залишаються високими. Тенденція виробництва за 10 місяців 2018 року змінилась – із падіння 5.7% р/р у 2017 році до +2.3% р/р за 10 місяців 2018-го. Очікування значного збільшення видобутку природного газу державними компаніями не виправдалися (+1 в.п. р/р за 9 місяців), проте приватний видобуток зріс на 18% р/р до 3.1 млрд куб. м. Суттєве збільшення сукупного видобутку очікується не раніше 2020 року, бо в I півріччі було чимало перебоїв із перереєстрацією ліцензій на експлуатацію родовищ.

Галузі закредитовані нерівномірно. Частка непрацюючих кредитів у реальному секторі знижується

Найменша концентрація доходів та кредитів спостерігається у таких галузях: вирощування зернових, торгівлі та харчопромі (окрім олійно-жирового виробництва). Нерівномірно закредитовані олійно-жирове виробництво, хімічна та добувна промисловості. Концентрація кредитів у цих галузях найвища. Найбільше побоювань викликає відновлювана енергетика. Сприятливий тариф для виробників став основним драйвером розвитку галузі. Перегляд тарифу призведе до падіння рентабельності, що створює ризик погіршення платоспроможності відповідних позичальників.

У більшості базових галузей зменшується частка непрацюючих кредитів. Основні причини – списання безнадійних боргів та фінансова реструктуризація або зростання корпоративного портфеля завдяки новому кредитуванню в окремих секторах (олійно-жирова, добувна промисловість тощо). Найменші частки проблемної заборгованості спостерігаються в таких галузях: легка промисловість, сільське господарство, транспорт, та енергетика.

⁷ Міністерство сільського господарства США, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН.

⁹ Індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ) – індикатор концентрації на банківському ринку. Він розраховується як сума квадратів часток окремих підприємств у загальному обсязі галузі.

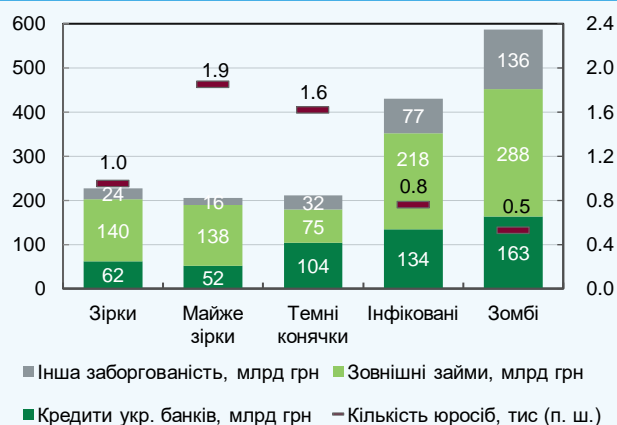
Вставка 1. “Зірки” та “зомбі”. Оцінка якості компаній реального сектору¹⁰

У 2008-2009 та 2014–2016 роках українські компанії пережили дві глибокі кризи. У результаті фінансовий стан багатьох із них значно погіршився, чимало компаній перестало обслуговувати накопичені борги. Однак кризи нерівномірно вплинули на стан реального сектору, тому на сьогодні платоспроможність різних компаній дуже відрізняється. Щоб зрозуміти її рівень та перспективи портфеля непрацюючих корпоративних кредитів у банках України, НБУ комплексно проаналізував фінансовий стан широкої вибірки підприємств реального сектору. Результати аналізу свідчать, що після кризи бізнес-середовище чітко поділилося на “зірок”, які не мають проблем із фінансовим станом, “зомбі”, які неплатоспроможні й ніяк не можуть вийти з цієї ситуації, та три проміжні категорії з різною спроможністю обслуговувати власні борги. Майже третина корпоративних кредитів припадає на “зомбі”. Шанси на їх повернення мізерні, однак більшість із них зарезервовано. Тобто на прибутковість банків вони не впливатимуть, проте стримують розвиток корпоративного кредитування, створюючи проблему, для подолання якої банки повинні докладати зусиль.

НБУ проаналізував вибірку великих та середніх підприємств, для яких чистий дохід або обсяг чистого боргу в 2017 році перевищував 100 млн грн. Такий підхід відсіяв більшість неопераційних компаній, додатково з вибірки було виключено 78 юридичних осіб з ознаками фіктивності. Склад вибірки після коригувань – 5 731 компанія, на які припадає 70% доходу всіх юросіб у 2017 році. Для підприємств, що входять у 17 найбільших груп України, було використано консолідовану звітність. Частка таких груп у загальному доході вибірки становить 19%.

Вибірку було поділено на групи якості за трьома критеріями: борговим навантаженням, прибутковістю і темпами зростання доходу (Таблиця 1). Найефективніші компанії з низьким борговим навантаженням – “зірки” і “майже зірки” мали один з показників, нижчий за встановлений рівень, у “темних конячок” були задовільні метрики, в “інфікованих” – деякі параметри незадовільні, а “зомбі” – компанії зі слабкими фінансовими показниками.

Графік 1. Заборгованість за групами якості боржників¹¹

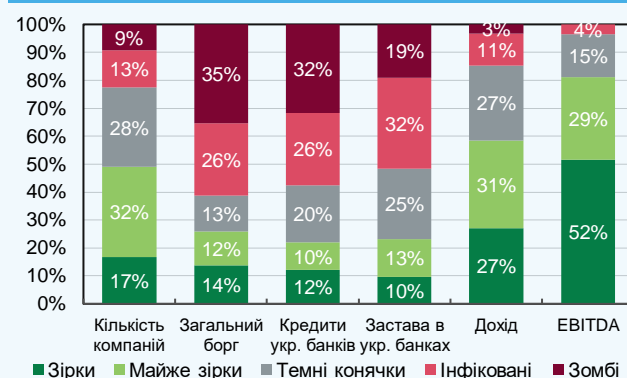

Джерело: ДССУ, НБУ, інформація компаній, розрахунки НБУ.

З усієї вибірки 1.3 тис. підприємств мають найвищий рівень ризику (“зомбі” та “інфіковані”). На них припадає 61% боргу та 58% банківських кредитів, водночас їхня частка в доході вибірки становить тільки 14%. Натомість

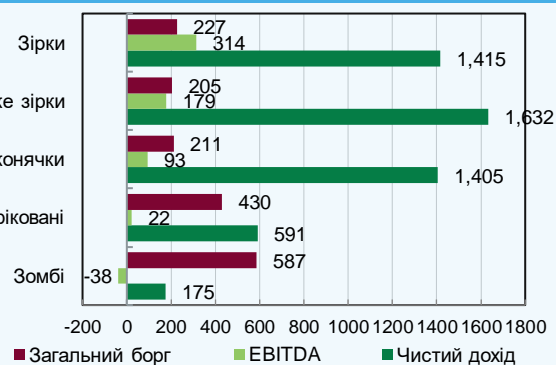
“зіркам” та “майже зіркам” дістаються доходи і прибутки: у 2017 році вони отримали 84% EBITDA вибірки.

Графік 2. Частка груп якості за окремими показниками, %

Джерело: ДССУ, НБУ, інформація компаній, розрахунки НБУ.

Графік 3. Агреговані показники компаній за групами якості боржників, млрд грн

Джерело: ДССУ, НБУ, інформація компаній, розрахунки НБУ.

Найбільше “зомбі” та “інфікованих” у машинобудуванні, хімічній, харчовій та добувній галузях промисловості, будівництві й нерухомості. Машинобудування постраждало, бо втратило російський ринок. На хімічну промисловість вплинули складнощі з постачанням сировини та втрата частини потужностей на НКТ. Проблеми в харчопромі були спричинені дефолтом кількох боржників із занадто великим обсягом боргу та обмеженнями на ринку РФ, що був головним для виробників молочної продукції. “Зомбі” у видобувній галузі – це окрема компанія з неприйнятним борговим навантаженням. У галузях нерухомості та будівництва від

¹⁰ Ідею дослідження взято зі звіту компанії PWC “Stars and Zombies. Greek corporates coming out of the crisis”.

¹¹ Інша заборгованість включає борг перед ФГВФЗ, кредити пов'язаним особам та небанківських фінансових установ, випущені облігації та інше.

зниження цін та орендних ставок дуже постраждали компанії, які працювали зі значним фінансовим плечем.

Графік 4. Розподіл банківського боргу підприємств основних галузей за групами якості, млрд грн

Джерело: НБУ.

Боржники “зомбі” майже не мають власних ресурсів для обслуговування кредитів – погашення можливе лише за рахунок сторонніх джерел. Третина боргу “інфікованих” також не підкріплена доходами, достатніми для його сплати, навіть якщо умови кредитних договорів буде пом’якшено. Проте якість таких компаній не є ризиком для банківської системи. Банки вже визнали непрацюючими 83% кредитів “зомбі” та 55% позик “інфікованих”. На кінець 2017 року покриття сформованими резервами становило 70% для “зомбі” та 34% для “інфікованих”, а на 01.10.2018 воно збільшилося до 75% та 42% відповідно.

Кредити “зомбі” та “інфікованих” – це переважно спадок минулих років. Банки реструктурують ці борги, щоб проблемні боржники знову почали їх обслуговувати. Але, за розрахунками НБУ, більшість “зомбі”-компаній з непрацюючими кредитами має обмежені можливості для відновлення платоспроможності. Тож лише п’ята частина заборгованості має шанси на успішну реструктуризацію. Для “інфікованих” боржників у стані дефолту можливе повернення не більше 40% заборгованості.

Таблиця 1. Методологія оцінювання якості компаній

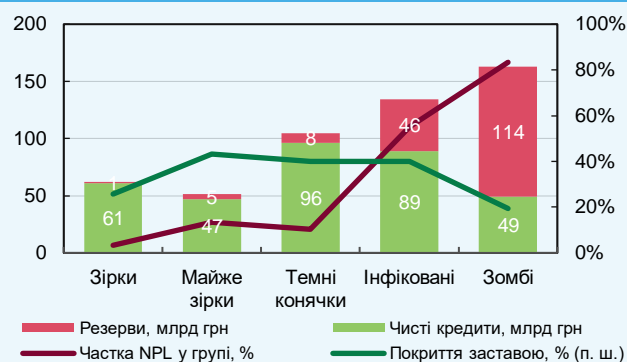
	Добрий (Д)	Задовільний (З)	Незадовільний (Н)
Рівень боргового навантаження	Debt/EBITDA <2 або чистий борг від’ємний та Debt/Assets <0.5	Debt/EBITDA <7 та Debt/Assets <1	Debt/EBITDA >7 або Debt/Assets >1 або EBITDA < 0
Рівень прибутковості	Рентабельність за EBITDA вища за середню в галузі та рентабельність інвестованого капіталу перевищує 15%	Рентабельність за EBITDA та інвестованого капіталу вища за 0%	Рентабельність за EBITDA або рентабельність інвестованого капіталу менша за 0%
Рівень зростання доходу	Середньорічна зміна чистого доходу, скоригованого на темп інфляції, за 2012–2017 роки вища за 0%	Середньорічна зміна чистого доходу, скоригованого на темп інфляції, за 2012–2017 роки вища за -5%	Середньорічна зміна чистого доходу, скоригованого на темп інфляції, за 2012–2017 роки нижча за -5%

Таблиця 2. Критерії розподілу за групами якості¹²

«Зірки»	«Майже зірки»	«Темні конячки»	«Інфіковані»	«Зомбі»
ДДД	ЗДД, ЗЗД, ДДЗ, ДНД, ДДН	ДЗЗ, ЗДЗ, ЗЗД, ЗЗЗ, ДЗН, ЗНД, ЗДН, ДНЗ	НДД, НДЗ, НЗД, ЗЗН, ЗНЗ, НЗЗ, ННД, НДН, ДНН	ННЗ, НЗН, ЗНН, ННН

¹² Кожна літера у тризначному коді відображає результат оцінювання за кожним критерієм: перша літера – рівень боргового навантаження, друга – рівень прибутковості, третя – рівень зростання доходу.

Графік 5. Рівень резервування за групами якості

Джерело: НБУ.

Нові банківські кредити отримують переважно якісні компанії. Засвоєні уроки кризи та жорсткий контроль НБУ за правильністю оцінок кредитного ризику змусили банки переглянути вимоги до позичальників. Тож тепер вони кредитують компанії з прозорою звітністю та достатнім грошовим потоком. За дев’ять місяців із 55 млрд грн нових кредитів, виданих компаніям з вибірки, 84% отримали компанії з рейтингом не нижчим за “темні конячки”.

Графік 6. Розподіл нових кредитів за групами якості та частка якісних кредитів у портфелі банків

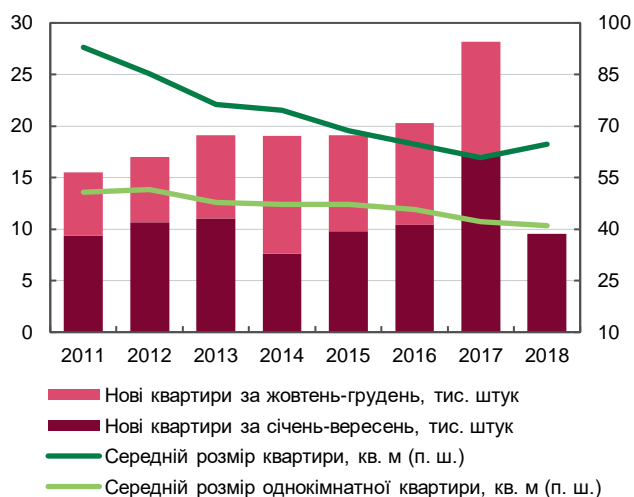
Джерело: НБУ.

Нині у порядку денному – очищення банківських балансів від кредитів низької якості. Завершивши його, банки інтенсивніше запрацюють з якісними боржниками. Реальний сектор має потенціал для кредитування. Наприклад, із 2.8 тис. “зірок” та “майже зірок” 1.7 тис. компаній практично не мали боргів.

2.3. Ринок нерухомості та пов'язані ризики

На ринку житла попит і пропозиція природно збалансовуються, тож ризики для фінансової стабільності зменшуються. У середньостроковій перспективі очікується, що ціни на якісну житлову нерухомість стабілізуються. Пожвавлення іпотечного кредитування триває, проте його обсяги суттєво не впливають на попит. На ринку комерційної нерухомості спостерігаються підвищена інвестиційна активність, зосереджена на купівлі заставних об'єктів у банків, та поступове зростання обсягів будівництва.

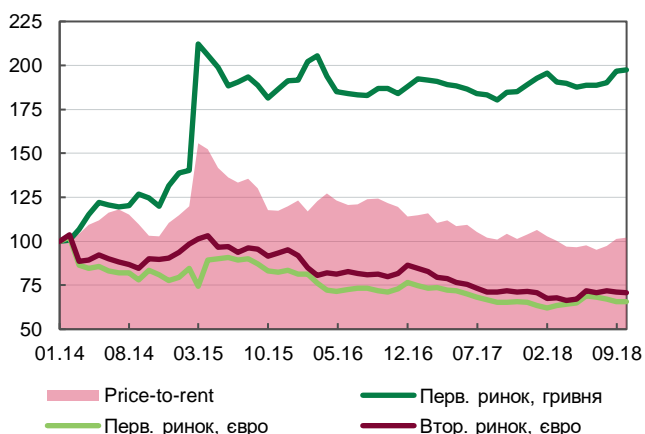
Графік 2.3.1. Кількість та середня площа нового житла в Києві

Графік 2.3.2. Пропозиція нового житла в Україні, тис. кв. м

Графік 2.3.3. Ціни на житло в Києві, грудень 2013 року = 100

Приріст нової пропозиції зменшився

За дев'ять місяців обсяг прийнятого в експлуатацію житла в Україні зменшився на 36% р/р, зокрема в Києві – на 45% р/р, а в Київській області – на 33% р/р. Це зумовлено нетипово високою базою порівняння. За перші три квартали 2017 року кількість новозбудованих квартир в столиці зросла майже вдвічі, оскільки торік діяла знижена ставка пайової участі. Крім того, 10 червня 2017 року було запроваджено нові класифікацію будівель і процедуру отримання документації для них. Усе це стимулювало забудовників швидше вводити об'єкти в експлуатацію.

Через невизначеність регуляторного середовища за січень-вересень кількість виданих дозволів на будівництво багатоквартирних будинків зменшилася на 85% р/р. Тож житлове будівництво може вповільнюватися й надалі.

Нова пропозиція житла стала більш диверсифікованою за регіонами: частка Києва та області в загальному обсязі прийнятого в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках знизилася з 41% у III кварталі минулого року до 38% у січні-вересні 2018 року. Також у Києві дещо зменшилася частка однокімнатних квартир та зросла частка трикімнатних.

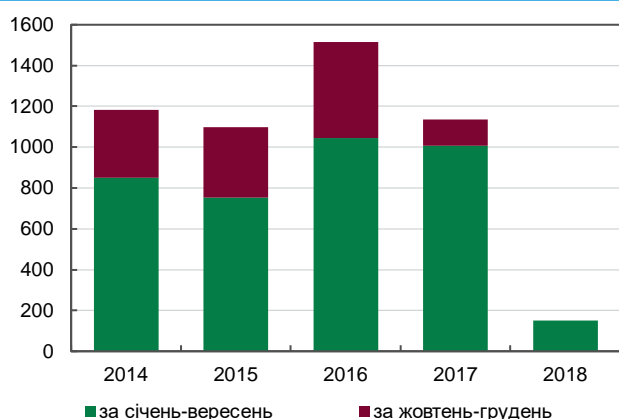
З 1 вересня почали діяти нові державні будівельні норми (ДБН), які, зокрема, обмежують щільність та поверховість забудови. Коли забудовники почнуть їх дотримуватися, рентабельність будівництва знизиться. Але поки цього не сталося: за даними Офісу ефективного регулювання, місцева влада ще видає забудовникам містобудівні умови та обмеження без урахування нових норм.

Ціни на житло залишаються стабільними

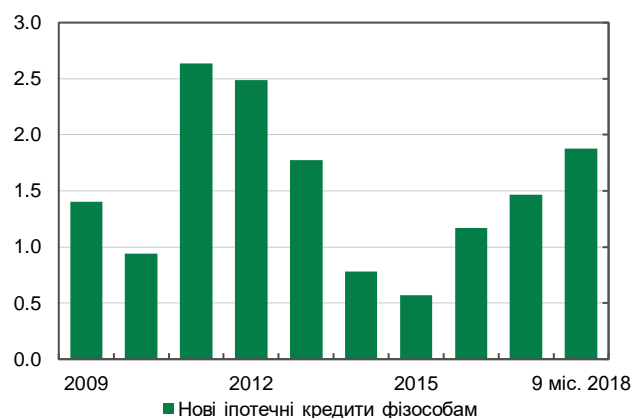
У вересні ціни на столичне житло на первинному ринку зросли на 6.9% р/р у гривні та на 0.8% р/р в еквіваленті євро. На вторинному ринку Києва вартість зросла на 4.5% р/р у гривні, але знизилася на 1.3% р/р в євро. Значна пропозиція доступнішого житла на первинному ринку продовжує тиснути на ціни в євро на вторинному.

Середня вартість оренди житла у столиці за рік майже не змінилася. Забудовники стверджують, що придбання житла для здавання в оренду не втрачає популярності.

За даними ДССУ, у вересні ціни на будівельно-монтажні роботи в житлових будівлях збільшилися на 23.3% р/р. Водночас станом на 1 жовтня Мінрегіонбуд встановив оціночну середню собівартість квадратного метра житла на рівні 11 849 грн (+10.2% р/р). Підвищення собівартості будівництва житла та вимог до його якості (із

Графік 2.3.4. Кількість багатоквартирних будинків, на які отримані дозволи на будівництво, шт.

Джерело: ДССУ.

Графік 2.3.5. Обсяги іпотечного кредитування фізичних осіб, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 2.3.6. Середній рівень вакантності та ставка оренди* комерційної нерухомості в м. Києві

*Ставка оренди на найякісніші об'єкти комерційної нерухомості.

Джерело: консалтингові компанії, розрахунки НБУ.

запровадженням нових ДБН) тиснутиме на рентабельність забудовників.

Попит на житло ледь зростає

За даними Мінюсту, у III кварталі кількість угод купівлі-продажу житла в Україні зросла на 11.0% р/р. Головний чинник – підвищення доходів населення. Тому серед громадян із високими доходами зберігається стійкий інвестиційний попит (на нього припадає до 40% продажів у преміум-сегменті) в умовах, коли знижується дохідність валютних депозитів. А серед громадян з нижчими доходами зростає кількість претендентів на іпотечні кредити та розстрочку. Обсяги іпотечного кредитування збільшуються, хоча вони поки замалі, щоб суттєво впливати на попит. Але, за оцінками забудовників та посередників, у структурі продажів бюджетного сегмента збільшуються частки розстрочки та кредитів і зменшується частка стовідсоткової оплати. Потенціал покупок першого житла поки невисокий.

У середньостроковій перспективі первинний ринок, імовірно, збалансується. Якість пропозиції зростатиме. Уже зараз у мікрорайонах з розвинутою інфраструктурою попит на житло вищий, а продажі в поодиноких будинках з невдалим розташуванням важко стимулювати навіть агресивною рекламою чи знижками. У групі ризику можуть опинитися забудовники, зосереджені на одному ціновому сегменті чи районі населеного пункту.

Пропозиція комерційної нерухомості дещо зросла

Обсяги будівництва комерційної нерухомості в столиці досі незначні порівняно з наявними площами. Однак у сегменті торговельної нерухомості девелопери активніші, ніж в інших. За дев'ять місяців у цьому сегменті здано в експлуатацію шестеро більше нових площ, ніж за весь 2017 рік. За даними консалтингової компанії JLL, ринок швидко поглинає новозбудовані об'єкти: рівень вакантності знижується (до 3.7% у III кварталі), а орендні ставки і далі зростають (на 31.9% р/р у доларовому еквіваленті).

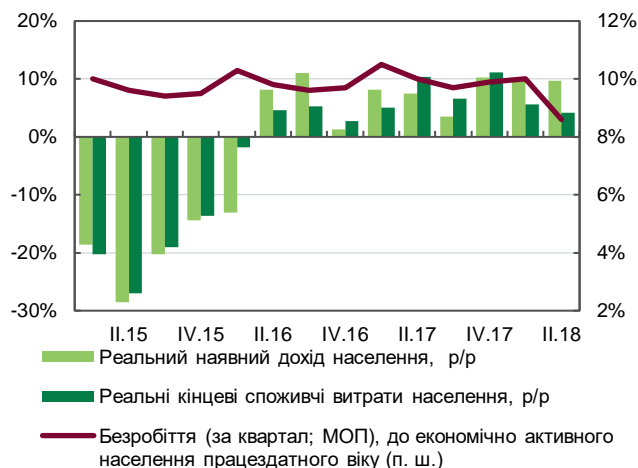
А от у сегменті офісної нерухомості обсяги введення в експлуатацію скоротилися майже увосьмьоро р/р. Проте рівень вакантності в цьому сегменті також зменшується, а орендні ставки поступово зростають.

Фінансування будівництва нових об'єктів комерційної нерухомості відбувається переважно за кошти інвесторів. Натомість банки зосереджені на реструктуризації давніх проблемних кредитів та продажі заставного майна. Тому зростають обсяги угод на вторинному ринку. За даними консалтингової компанії Cushman & Wakefield, у I півріччі обсяг трансакцій на ньому склав близько 170 млн дол., що суттєво більше, ніж за весь 2017 рік. Очікується, що до кінця цього року інвестиції в комерційну нерухомість на вторинному ринку становитимуть близько 360 млн дол.

2.4. Домогосподарства та пов'язані ризики

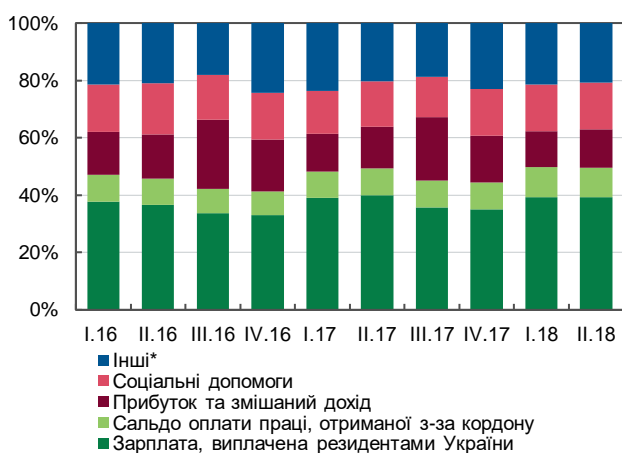
У 2018 році фінансовий стан домогосподарств продовжував поліпшуватися. Зростання реального наявного доходу прискорилося завдяки перегляду заробітних плат, соціальних виплат, збільшенню заробітків трудових мігрантів та уповільненню інфляції. У результаті платоспроможність домогосподарств підвищилася, а відносно боргове навантаження на них знизилося. Депозитна база банків зростала, але нижчим темпом, ніж кредитування. Воно розвиватиметься й надалі, проте його вплив на загальне споживання домогосподарств залишиться незначним.

Графік 2.4.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

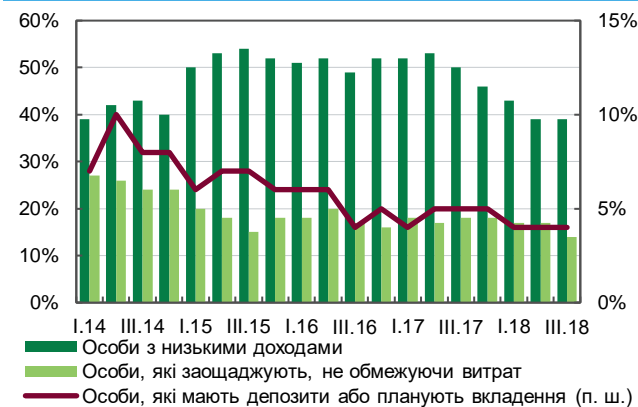
Графік 2.4.2. Структура номінальних доходів населення

* Враховано одержані доходи від власності, інші поточні трансферти в грошовій та натуральній формах.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.3. Розподіл населення України за схильністю до заощаджень

Джерело: GfK Ukraine, щомісячні опитування населення (вік 16+).

Реальний наявний дохід населення продовжує зростати

Це триває другий рік поспіль. У I півріччі 2018 року реальний наявний дохід населення зріс на 9.8% р/р, але поки становить 82% від рівня 2013 року. Основний рушій зростання – заробітна плата. Вона збільшилася на 26%, найсуттєвіше – у промисловості, на транспорті, у фінансовій сфері та державному управлінні. МЗП зросла на 16%, тож цього року її вплив на динаміку середньої зарплати незначний. Також, усе ще висока інфляція призвела до того, що реальний наявний дохід частини населення з низькими зарплатами виріс помірно.

Вплив заробітної плати, виплаченої в Україні, на загальні доходи населення знизився, бо помітно виросли заробітки тимчасових трудових мігрантів, а також соціальні виплати в результаті пенсійної реформи. Обсяг зарплати, отриманої українцями за кордоном, збільшився на 43% р/р. Проте у 2018 році темпи приросту кількості трудових мігрантів з України вповільнюються, зокрема через насичення ринку Польщі¹³. Це може обмежити зростання заробітків українців за кордоном та пом'якшити дефіцит на внутрішньому ринку праці, що, імовірно, уповільнить зростання зарплати в Україні. У майбутньому спрощення процедур для працевлаштування іноземців у європейських країнах може дати новий поштовх для посилення трудової міграції з України до Європи через різницю в рівнях зарплат.

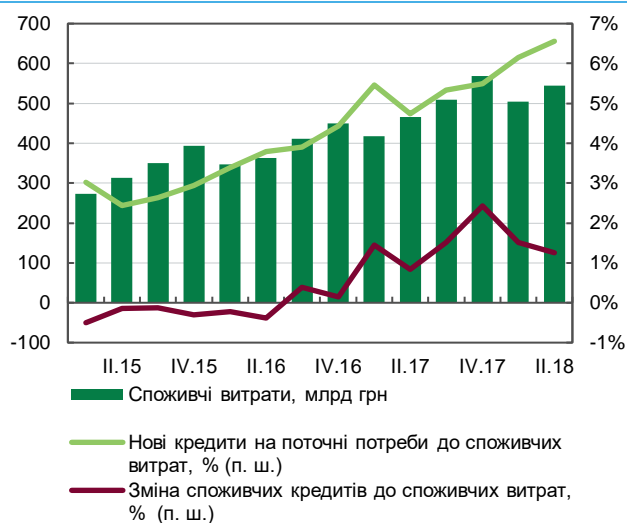
Тенденція зростання реального наявного доходу збережеться й надалі. За дев'ять місяців реальна зарплата збільшилася на 13% р/р, зокрема у III кварталі – майже на 15% р/р, тож за повний рік темп її приросту, імовірно, становитиме близько 13%. У 2019 році можливе уповільнення реальних доходів населення через нижчі темпи зростання ВВП та жорсткішу фіскальну політику, що обмежуватиме зростання зарплат у бюджетній сфері. Проте це не матиме помітних наслідків для банків – поточні темпи зростання депозитів, імовірно, збережуться.

Платоспроможність домогосподарств поліпшується

У I півріччі номінальні доходи зросли швидше, ніж витрати, на 3.8 в. п., чого не спостерігалось в попередні роки. Тому фінансові ресурси домогосподарств збільшилися на 10.5 млрд грн – майже на стільки, на скільки зменшилися за 2017 рік. У II кварталі співвідношення фінансових заощаджень та наявного доходу збільшилося до 4.2% наявного доходу. Але поки що це значно нижче, ніж було до кризи, коли населення заощаджувало понад 10% наявних доходів.

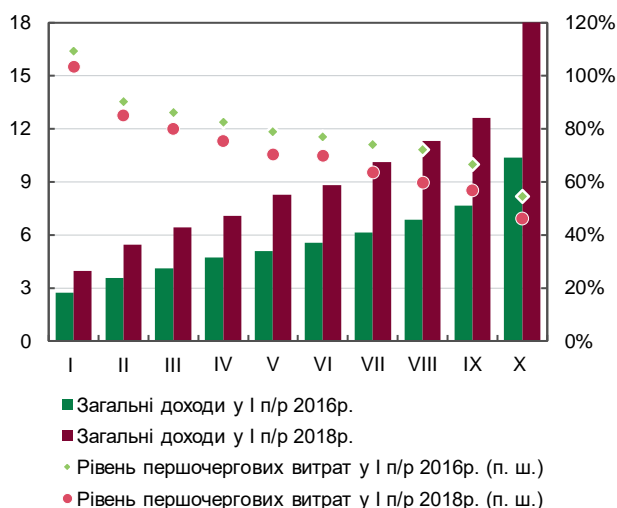
¹³ Інфляційний звіт, жовтень 2018 року.

Графік 2.4.4. Вплив банківського споживчого кредитування* на споживчі витрати

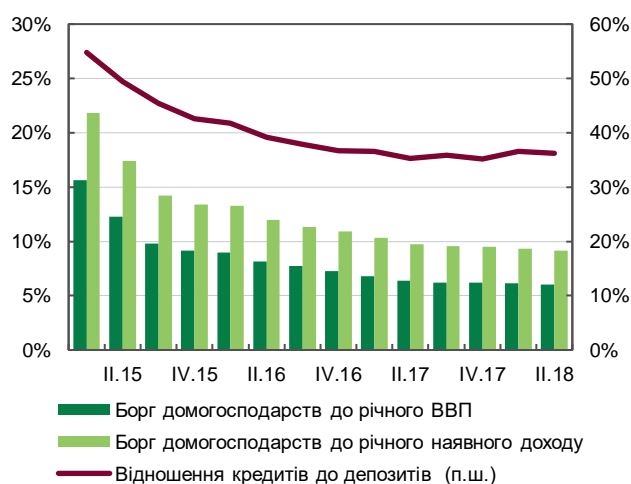
* Валові споживчі кредити платоспроможних банків.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.5. Середньомісячні доходи та рівень першочергових витрат* домогосподарств за децильними групами, тис. грн

* До них належать витрати на продукти харчування, одяг, взуття та оплату житлово-комунальних послуг.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.6. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Отже, платоспроможність домогосподарств зростає. Про це свідчать і результати щомісячних опитувань компанії GfK Україна, проведених у січні – вересні 2018 року. У III кварталі частка громадян, які вважали свій дохід низьким, становила 39%, що на 15 в. п. менше, ніж три роки тому, коли цей показник був максимальним через кризу. Водночас за даними Держстату лише у 30% домогосподарств (VIII–X децильні групи) витрати на першочергові потреби не перевищують 60% доходу. Кредитування позичальників, які мають нижчу саме за цей рівень частку витрат у доходах, супроводжується найменшими ризиками в міжнародній практиці.

Відповідно до опитування GfK частка осіб, які мають змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, залишається незначною, на рівні 14%. Водночас частка респондентів, які мають строкові депозити або планують вкладення, становить лише 4% і дещо знизилась порівняно з 2017 роком. Аналогічна тенденція властива й для частки строкових депозитів в загальному їх обсязі – порівняно з січнем 2017 року вона зменшилась на 10 в. п. і склала 63%. Тому зміну коштів фізичних осіб у банках визначають переважно залишки на поточних рахунках, тобто невитрачені зарплати та соціальні виплати.

Підвищення доходів населення створює підґрунтя для високих темпів зростання гривневих споживчих кредитів – понад 35%. У I півріччі обсяг нових виданих кредитів (без урахування погашень) збільшився у півтора раза р/р. Співвідношення нових кредитів та загального споживання надалі зростає й у II кварталі становило 6.6%. Проте приріст залишків споживчих кредитів (видані мінус погашені) уповільнюється другий квартал поспіль й у II кварталі становив лише 1.3% від споживчих витрат. Поки що обсяги споживчого кредитування та їх вплив на споживання залишаються незначними. Але НБУ очікує, що кредитування розвиватиметься з поліпшенням фінансового стану домогосподарств та збільшенням споживчого попиту.

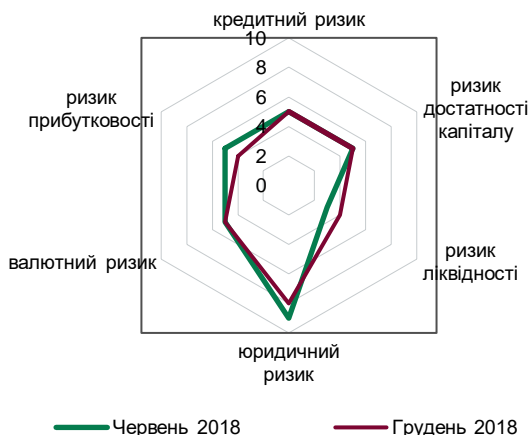
Боргове навантаження на населення продовжує знижуватися

Стрімке зростання номінальних доходів домогосподарств сприяло зменшенню їхнього сукупного боргового навантаження з 6.2% від ВВП (9.5% річного наявного доходу) у 2017 році до 6.0% (9.1%) на кінець I півріччя цього року. Інші фактори зниження цих показників – погашення кредитів та реструктуризація валютних позик. Водночас депозитна база зростає повільніше, ніж залишки за виданими кредитами, тому від початку року співвідношення кредитів та депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD) зросло на 3 в. п. до 36%. Домогосподарства є та залишатимуться в середньостроковій перспективі чистим кредитором банківського сектору.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків банківського сектору

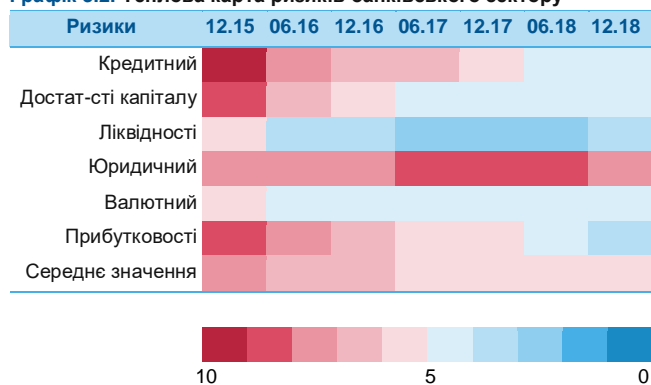
Графік 3.1. Карта ризиків банківського сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців.

Джерело: оцінки НБУ.

Графік 3.2. Теплова карта ризиків банківського сектору

Джерело: оцінки НБУ.

Пояснення:

кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;

ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу;

ризик ліквідності показує здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами;

юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів;

валютний ризик вказує на те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків;

ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

Кредитний ризик не змінився

Після кризи 2014–2016 років потенціал зростання операційної ефективності бізнесу реалізовано в багатьох секторах. Проте банкам продовжує вкрай бракувати якісних корпоративних позичальників. У секторі домогосподарств значний платоспроможний попит є лише на споживчі кредити.

Ризик достатності капіталу не змінився

За результатами стрес-тестування, банківський сектор у цілому достатньо капіталізований, якщо припускати, що не станеться макроекономічних шоків. Але щоб залишатися стійкими й у кризові періоди, близько десяти великих банків повинні збільшити капітал або провести реструктуризацію балансів.

Ризик ліквідності дещо зріс

Основна причина – зниження обсягу високоякісних ліквідних активів на балансах банків. Водночас перші розрахунки нормативу LCR свідчать, що більшість банків має суттєвий запас ліквідності.

Юридичний ризик знизився

Це сталося вперше з початку формування карти ризиків. Головний фактор – ухвалення кількох законів, необхідних для банківського сектору. Наступним кроком повинно стати їх успішне застосування. Судова практика також поліпшилася, і тепер інтереси кредиторів враховуються краще. Однак ці зміни поки не стали системними.

Валютний ризик не змінився

Він залишається на середньому рівні, оскільки доларизація кредитного портфеля деяких банків практично не змінилася й досі залишається значною. У другому півріччі обмінний курс був досить волатильним. У 2019 році великі обсяги виплат за зовнішніми боргами зумовлюватимуть ризики обмінного курсу.

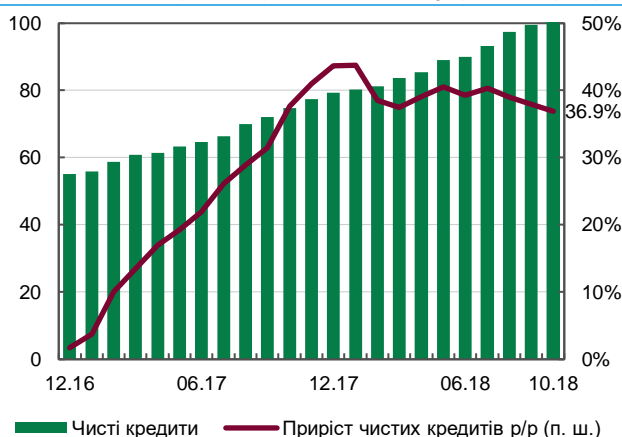
Ризик прибутковості знизився

Причина – значний операційний прибуток банків та найнижчий за останнє десятиліття обсяг відрахувань до резервів. Рентабельність капіталу багатьох банків з іноземним капіталом перевищує 30%. Основні виклики пов'язані з низькою операційною ефективністю двох державних банків.

3.2. Ризик споживчого кредитування

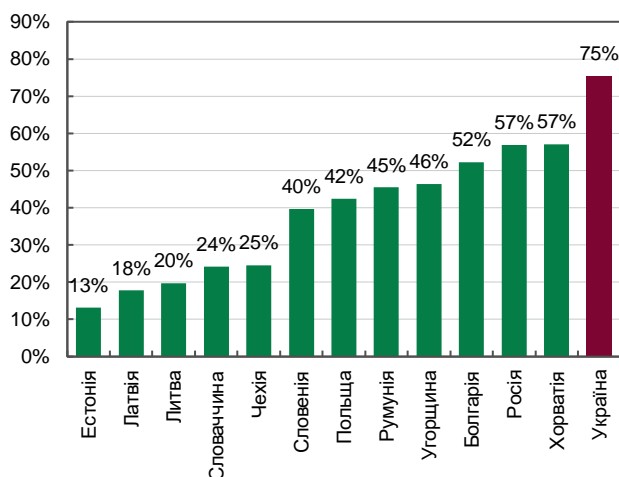
Споживче кредитування дуже швидко зростає вже понад рік. Поки що зарано застосовувати макропруденційні інструменти для обмеження темпів цього зростання: чиста вартість банківських кредитів фізичним особам становить лише 3.5% від ВВП, тож наразі пов'язані з цим ризики в цілому незначні. Однак недооцінка банками кредитного ризику та зниження стандартів кредитування можуть спричинити накопичення ризиків, що підвищуватиме вразливість банківського сектору до шоків. НБУ моніторить розвиток споживчого кредитування і стимулює належне оцінювання відповідних ризиків, установлюючи регуляторні вимоги та змінюючи оцінки параметрів розрахунку пруденційних резервів.

Графік 3.2.1 Чисті кредити фізичним особам у гривні, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.2. Частка споживчих кредитів домашнім господарствам у кредитному портфелі фізичних осіб, вересень 2018

Джерело: ЄЦБ, БР, НБУ.

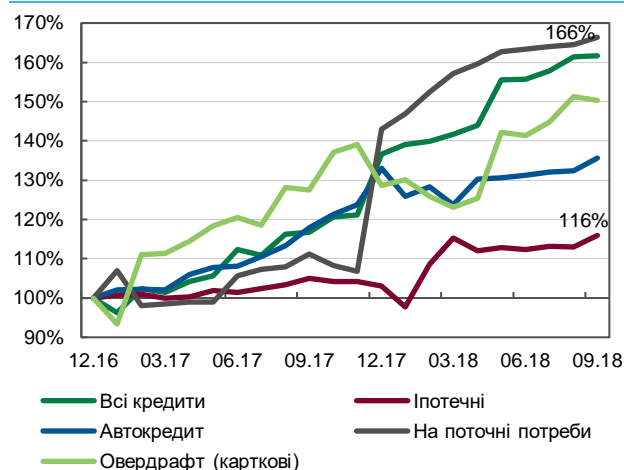
Кредитування населення в Україні зростає на понад 35% р/р у гривні з IV кварталу 2017 року. Востаннє темпи приросту гривневих позик були вищими у 2007 році (понад 80%). Із початку 2017 року середній розмір кредиту збільшився на понад 60%, а кількість виданих кредитів на балансі банків – на 18%. Тож коло позичальників розширюється.

Більшість нових кредитів – це кредити на поточні потреби. Їхня частка у портфелі становить три чверті – найвищий показник у регіоні. Така структура властива не тільки Україні. У країнах із подібним рівнем розвитку фінансового сектору незабезпечені споживчі кредити на короткий період і з високими ефективними ставками часто переважають. Привабливість цього напрямку кредитування для банків зумовлена суттєво вищою доходністю порівняно з корпоративними кредитами. Крім того, регуляторні вимоги до оцінки кредитного ризику є м'якшими. Єдиний критерій, який банки постійно відстежують для оцінювання якості кредитів – це прострочення. Ще одна перевага цього виду кредитування – коротка строковість: термін майже половини кредитів становить до одного року. Тобто в банків, зосереджених у цьому сегменті кредитування, немає суттєвих розривів у строковості активів та пасивів. Валютного ризику також немає, оскільки з 2009 року валютне кредитування фізичних осіб заборонене законом. З огляду на всі ці фактори конкуренція серед банків у споживчому кредитуванні зростає – це неминуче призводить до зниження вимог до позичальників.

Натомість надання забезпечених кредитів відновлюється повільно. Наприклад, для стабільного зростання іпотеки потрібне дешеве довгострокове фондування, якого зазвичай бракує в країнах, що розвиваються.

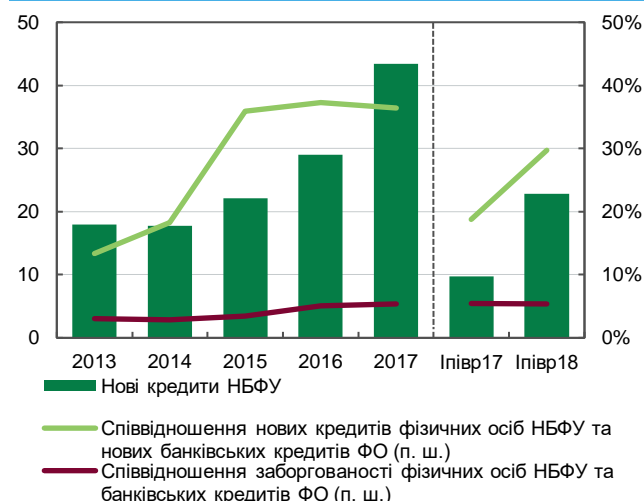
Небанківський ринок кредитування також стрімко розвивається: у минулому році нові кредити зросли на 50% р/р, а в першому півріччі 2018 року – подвоїлися р/р. Неганківські фінансові установи (НБФУ) кредитують на коротший термін, ніж банки, тому в них більша оборотність кредитів та високі показники їх видачі. Проте після похваллення банківського кредитування фізичних осіб частка небанківського сегмента на ринку стабілізувалася. На кінець березня співвідношення між заборгованістю за наданими кредитами НБФУ та банків становило лише 6%. Завдяки низькому рівню боргу населення перед небанківськими установами це не створює системного ризику.

Графік 3.2.3. Зміна середнього розміру гривневого кредиту фізичним особам, грудень 2016=100%

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.4. Нові кредити, надані роздрібним позичальникам небанківськими фінансовими установами, млрд грн*

* Містять (а) зміну кредитів, наданих членам кредитних спілок; (б) обсяг виданих кредитів кредитними установами (до 2016 року); (в) суму наданих фінансових кредитів під заставу ломбардами; (г) надання коштів у позику, в т. ч. на умовах фінансового кредиту фінустановами.

Джерело: НБУ. Нацкомфінпослуг.

Водночас рівень чистих кредитів фізичним особам становить лише 3.5% від ВВП, що майже втричі нижче, ніж до кризи 2014-2015 років. Боргове навантаження на фізосіб також низьке. Воно становить лише 9.1% наявного річного доходу¹⁴. Щоправда, навантаження на домогосподарства із нижчими доходами, імовірно, значно більше. Однак для деяких банків частка споживчих кредитів у портфелі вже є суттєвою. Частка роздрібних кредитів у чистих активах усіх банків низька (8%), а на кінець жовтня вона перевищувала половину кредитного портфеля лише у вісьмох фінустановах. Частка доходів, отриманих від фізичних осіб, перевищує 30% процентних доходів від кредитування. Водночас в одинадцяти банках кредити фізичним особам формують понад половину процентних доходів. Тобто роздрібне кредитування поки не створює системного ризику, але кредитний ризик та ризик дохідності вже накопичуються в окремих банках. Тому НБУ звертає особливу увагу на якість оцінювання фінустановами ризиків споживчих кредитів. Зараз оцінки недостатньо консервативні.

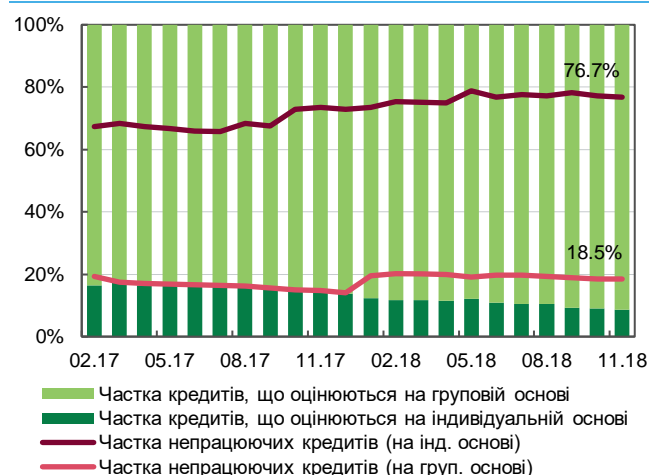
Згідно з проведеним НБУ опитуванням, параметри очікуваних протягом року збитків для розрахунку резервів за МСФЗ 9 у середньому менші ніж 2% (див. [Вставку 1. Параметри очікуваних збитків банків за МСФЗ 9](#)). Оцінки дуже різняться між банками. Натомість статистика найактивніших у споживчому кредитуванні фінустанов, зібрана відповідно до вимог Положення № 351 про оцінку кредитного ризику, свідчить, що рівень міграції у непрацюючі кредити в середньому був удвічі вищий за останні п'ять років, які, щоправда, включають і кризовий період. Уже близько року частка непрацюючих гривневих кредитів знижується дуже повільно і становить 24% попри те, що кредитний портфель банків стрімко зростає.

Результати опитування та спілкування з банками свідчать, що вони рідко належно оцінюють боргове навантаження навіть великих боржників – фізичних осіб (із заборгованістю понад 2 млн грн). Кредитний ризик таких позичальників слід визначати на індивідуальній основі. Але банки не мають інформації про рівень боргового навантаження або він завищений, тож частка NPL у цих кредитах сягає 77%. Підхід фінустанов до оцінювання кредитного ризику часто формальний і для позичальників із невеликими сумами кредитів.

Брак уваги до платоспроможності позичальників та зниження стандартів кредитування через конкуренцію між банками призводять до виникнення ризику суттєвого погіршення якості портфеля у кризових умовах. Статистика свідчить, що під час криз рівень непрацюючих споживчих кредитів може зрости на 10–20 в. п. І якщо банки занадто оптимістично оцінюють кредитний ризик, то не можуть сформувати достатнього запасу міцності, щоб поглинути можливі збитки.

¹⁴ Дані за 2017 рік.

Графік 3.2.5. Окремі показники гривневих кредитів фізичним особам

Джерело: НБУ.

Щоб фінустанови почали належно оцінювати ризики споживчого кредитування, НБУ посилив вимоги до визначення кредитного ризику. Згідно з Постановою № 351, із квітня встановлювати параметр PD нижче середини діапазону можуть тільки ті банки, які належно ведуть власну статистику та використовують її для обрахунку кредитного ризику. НБУ й надалі регулярно переглядатиме мінімальні значення параметрів PD та LGD, зокрема застосовуючи інформацію із кредитного реєстру. Банки будуть зобов'язані використовувати дані з кредитного реєстру, щоб погіршувати клас боржників, які не обслуговують боргів у інших банках.

Окрему увагу до портфеля споживчих кредитів буде приділено в наступних стрес-тестах (див. [Стрес-тестування банків України](#)). Зараз рівень споживчих кредитів є низьким відносно ВВП, тож НБУ не планує обмежувати граничні співвідношення суми обслуговування боргу до доходу позичальника (debt-service-to-income ratio, DSTI) чи загальної суми кредиту до доходу (debt-to-income ratio, DTI). Однак НБУ надалі постійно відстежуватиме стан ринку, щоб за потреби посприяти реалістичному оцінюванню кредитних ризиків банками та не допустити зниження стандартів кредитування та надмірної закредитованості окремих груп населення.

Вставка 2. Параметри очікуваних збитків банків за МСФЗ 9

У 2018 році банки України перейшли на визначення резервів за кредитами за принципом очікуваних збитків, що відповідає стандарту МСФЗ 9. У грудні 2017 року НБУ провів перше опитування стосовно параметрів визначення рівня резервів (PD, LGD, EL). На сьогодні вже є результати третього опитування, проведеного з 16 жовтня до 19 листопада серед 64 банків.

Порівняно з попередніми опитуваннями результати менш розрізнені. Середні оцінки очікуваних протягом року збитків за більшістю кредитів на першій стадії (за якими після видачі не відбувалося значного збільшення кредитного ризику) становлять близько 2%. Водночас розкид оцінок параметрів досі значний.

Таблиця 1. Очікувані збитки за кредитами фізичних осіб у гривні на першій стадії за результатами трьох опитувань, %

	Очікувані збитки (EL)					
	середнє			максимум		
	2017	2018 II кв.	2018 IV кв.	2017	2018 II кв.	2018 IV кв.
Споживчі кредити	2.6	5.7	1.5	7.4	41.9	13.1
Автокредити	2.2	1.8	1.9	4.2	7.8	25.0
Іпотечні кредити	6.1	4.7	5.7	31.6	61.0	25.8
Малий бізнес	3.0	2.7	2.7	6.8	18.2	27.6
Карткові кредити	-	4.2	7.2	-	24.9	24.6
Інші	-	3.4	1.3	-	13.7	6.9

Джерело: НБУ.

Останнє опитування містило питання про значення параметра PD у найгіршому сценарії, який банки моделюють для оцінювання резервів. Ці оцінки також досить суттєво варіюються, але в середньому близькі до 10–15%. У наступному стрес-тестуванні НБУ припускатиме, що частка непрацюючих серед незабезпечених споживчих кредитів зросте принаймні на 20 в. п. Це припущення буде однаковим для всіх банків.

Таблиця 2. Ймовірність дефолту кредитів ФО у національній валюті на першій стадії за різними сценаріями, %

	Ймовірність дефолту (PD)					
	базовий серед.	макс. серед.	найкращий* серед.	макс. серед.	найгірший* серед.	макс. серед.
Споживчі кредити	5.7	23.3	3.8	20.5	14.9	100.0
Автокредити	8.4	50.0	8.3	50.0	12.7	50.0
Іпотечні кредити	8.5	50.0	6.5	50.0	13.7	50.0
Малий бізнес	5.0	17.1	3.6	13.6	9.6	40.0
Карткові кредити	6.8	33.4	3.4	12.7	5.2	16.4
Інші	7.1	25.0	8.6	22.0	11.6	28.0

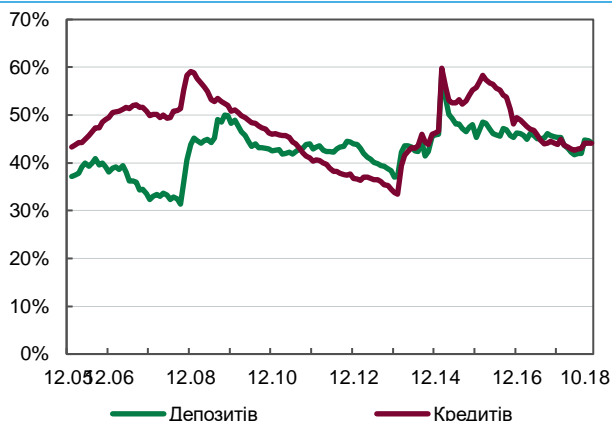
*Оцінки за найкращим (найгіршим) сценарієм надавались не всіма банками, тому можуть бути вищі (нижчі), ніж усереднені за базовим

Джерело: НБУ.

3.3. Ризик доларизації

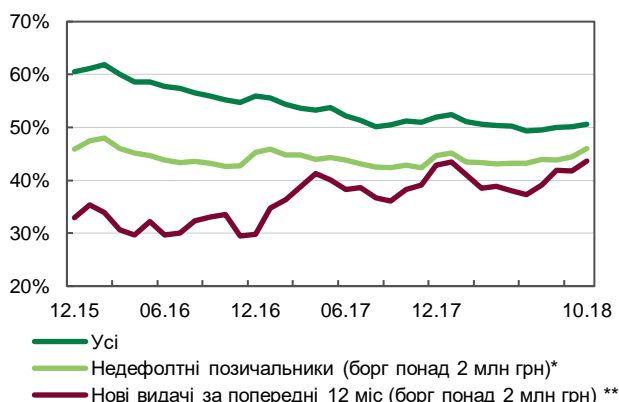
Рівень доларизації в Україні високий, незважаючи на вплив депозитів, зменшення зовнішнього фондування та реструктуризацію боргів унаслідок кризи. Низка банків зменшила валютну складову у своїх портфелях, але є фінустанови, що нарощують кредитування в іноземній валюті. Така поведінка створює ризики різкого погіршення якості кредитного портфеля та отримання суттєвих збитків за несприятливих умов. НБУ наголошує на необхідності знижувати валютну складову. Якщо цей показник не буде зменшено, НБУ може встановлювати вищі ваги ризику на валютні активи та жорсткіші вимоги до оцінювання кредитного ризику за валютними кредитами.

Графік 3.3.1 Рівень доларизації кредитів та депозитів резидентів

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.2. Рівень доларизації корпоративних кредитів у платоспроможних банках без Приватбанку

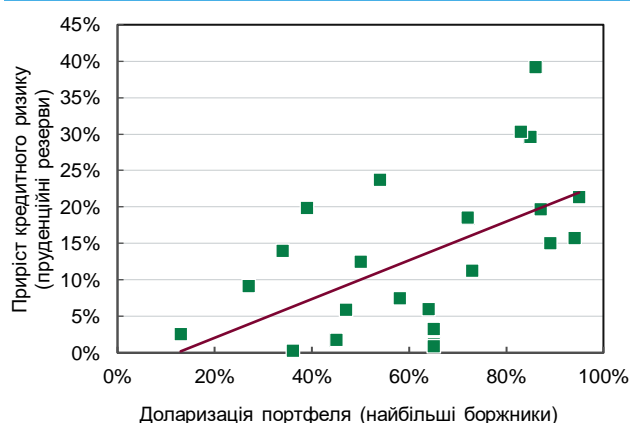

* Кредити підприємствам, що не допускали дефолтів з 2014 року.

** Працюючі видані/переоформлені протягом року до звітної дати.

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.3. Уплив доларизації портфеля на кредитний ризик за несприятливого сценарію стрес-тесту (за банками)

Джерело: НБУ.

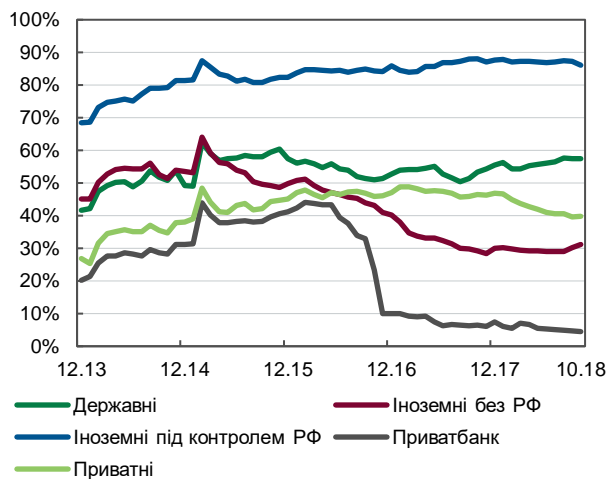
Рівень доларизації банківського сектору в Україні був і залишається високим. За минуле десятиліття частки депозитів та кредитів в іноземній валюті не були нижчими 31%. Сплески інфляції та девальвації регулярно призводили до того, що гривня втрачала купівельну спроможність. Тому населення завжди зберігало значну частину заощаджень в іноземних валютах. Водночас валютні кредити були, на перший погляд, привабливіші за гривневі завдяки нижчим ставкам. До певного моменту значне зовнішнє фінансування стимулювало валютне кредитування.

Під час попередніх криз валютні ризики реалізувалися сповна. Кожну з них супроводжувало суттєве знецінення гривні. Відбувався вплив депозитів із банків. Девальвація ускладнювала обслуговування кредитів як фізичними особами, так і підприємствами – зростала частка непрацюючих кредитів. Саме це спонукало обмежити кредитування фізичних осіб в іноземних валютах на законодавчому рівні. Однак на корпоративне кредитування у валюті жодних обмежень немає.

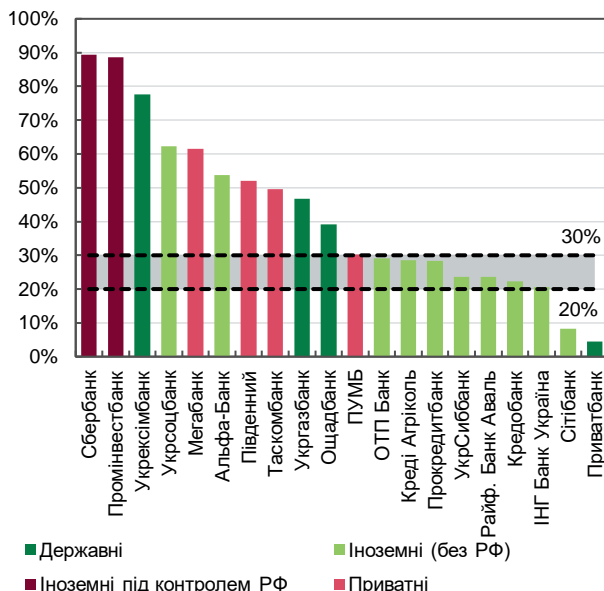
Після криз рівень доларизації банківських балансів знижувався. Банки повертали зовнішнє фондування або ж переводили його в капітал, реструктурували валютні борги та конвертували їх у гривню. Проте кожна наступна девальвація зводила нанівець поступ у зниженні рівня доларизації. Тому на кінець 2018 року він досі близький до 45% як для депозитів, так і для кредитів. Хоча для країн, подібних до України, прийнятним вважають діапазон 20-30%. Навіть у нових кредитах частка валютних становить близько 30%.

Якщо в країні стабільна макроекономічна ситуація, ризик, який породжує значна доларизація кредитного портфеля, неочевидний. Особливо якщо банк має дешеве довгострокове фінансування в іноземній валюті. Але під час кризи знецінення гривні може спричиняти зростання кредитного ризику. Складнощі з обслуговуванням боргів надто відчують боржники, що не отримують валютних доходів. Тому внаслідок знецінення гривні банки з доларизованими балансами отримують суттєві збитки. Це підтверджують і результати стрес-тестування.

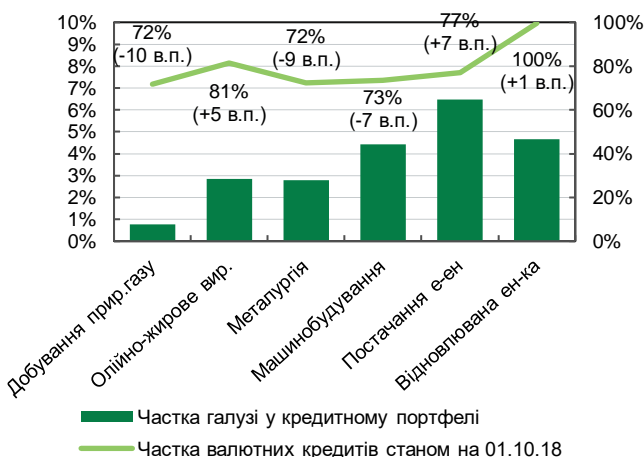
Рівень доларизації значно відрізняється за групами банків. Лідирують за цим показником банки з державним російським капіталом, в яких валютні кредити сягають 90% портфеля. Це здебільшого старі кредити. На сьогодні кредитний портфель цих банків не зростає, оскільки в останні роки практично не надавалися валютні

Графік 3.3.4. Рівень доларизації чистого кредитного портфеля за групами банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.5. Рівень доларизації чистого кредитного портфеля у розрізі банків на 01.11.2018

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.6. Найбільш доларизовані галузі за кредитним портфелем

Примітка: в дужках зміна рівня доларизації р/р, в. п.

Джерело: НБУ.

кредити. Водночас у низці банків з іноземним капіталом частка валютних кредитів у межах норми, тобто нижча за 30%. І це попри те, що вони мають доступ до відносно дешевих ресурсів в іноземній валюті від материнських компаній. Вони зробили висновки із суттєвих кризових утрат, зумовлених доларизацією портфеля, і здебільшого скоротили частку валютних кредитів на 15-20 в. п. Утім, серед них є банки, у яких 50% портфеля припадає на валютні кредити та які продовжують інтенсивно їх видавати.

Низькі відсоткові ставки за валютними кредитами досі приваблюють позичальників. А банки видають такі кредити, бо мають чимало вільних валютних коштів. Важливо, що активність у валютному кредитуванні не забезпечує фінансовим вищу дохідність. Лідери за рівнем доходів мають значно нижчу частку кредитів у валюті, ніж середня по сектору.

Існує низка галузей, кредитування яких відбувається переважно у валюті. У них доларизація кредитів переважає 70%. Але кредитування цих позичальників не завжди виправдане, бо часто вони не мають належної кількості валютних доходів.

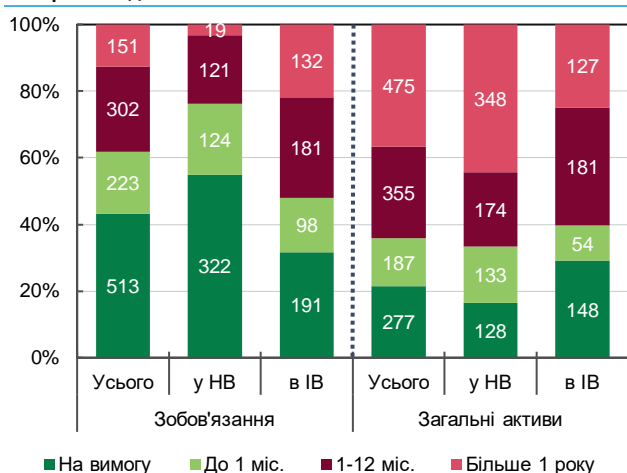
НБУ переконаний, що значний рівень доларизації портфелів банків – це системний ризик. А тому вважає за необхідне моніторити валютну складову самостійно та спонукати до цього банки. Припущення про суттєву девальвацію гривні зберігатиметься в наступних стрес-тестах і, можливо, ставатиме жорсткішими. За результатами оцінювання стійкості банківського сектору, НБУ вже рекомендував фінансовим знизити частку валютних кредитів у портфелях. Надалі банки можуть самостійно визначати проміжні цілі приведення своїх балансів до рекомендованих показників. Проте заборону кредитувати фізичних осіб в іноземній валюті слід зберегти.

Якщо банки не проявлятимуть активності в зниженні рівня доларизації власних балансів, НБУ допускає встановлення додаткових ваг ризику для валютних активів та жорсткіших вимог до оцінювання кредитного ризику за кредитами в іноземній валюті. З урахуванням зазначених дій валютний ризик для банків та їхніх клієнтів повинен знизитися.

3.4. Ризик ліквідності

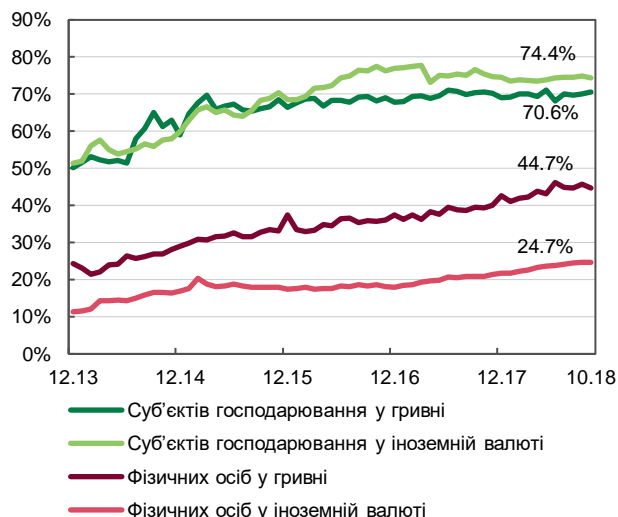
У фондуванні банків України домінують кошти населення та бізнесу, які є вкрай короткими. У стабільних умовах, коли обсяг коштів зростає, фінустанови можуть використовувати короткострокове фондування, щоб видавати довгострокові кредити. Проте воно вкрай чутливе до шоків, тому створює чималі ризики. Оскільки в Україні бракує довгострокового фондування, банки будуть змушені ще певний час покладатися на відносно короткострокові кошти населення та бізнесу. Щоб знизити ризики ліквідності, у грудні НБУ запровадив новий норматив LCR. Він спонукає фінустанови формувати на балансі достатньо високоякісні ліквідні активи (ВЛА), щоб мати змогу покрити чисті відпливи коштів у стресовий період. Із 2020 року з'явиться норматив NSFR. Він заохочуватиме банки залучати фондування на довше. Проте уже зараз ключовим завданням банків в управлінні ліквідністю має стати збільшення стимулів для клієнтів залишати кошти на строкових депозитах і на більший термін.

Графік 3.4.1 Структура загальних активів та зобов'язань банків за терміном до погашення на 01.11.2018

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.2. Частка поточних рахунків у коштах суб'єктів господарювання та фізичних осіб

Джерело: НБУ.

У структурі зобов'язань банків незмінно домінують короткострокові: 62% мають залишковий строк погашення до 1 місяця. Для зобов'язань у гривні цей показник ще вищий і складає три чверті. Структура зобов'язань відрізняється від розрізу активів, з яких 64%, зокрема 82% із гривневих, мають залишковий термін понад 1 місяць. Банківський сектор покладається на короткострокове фондування, але кредитує на значно довші терміни.

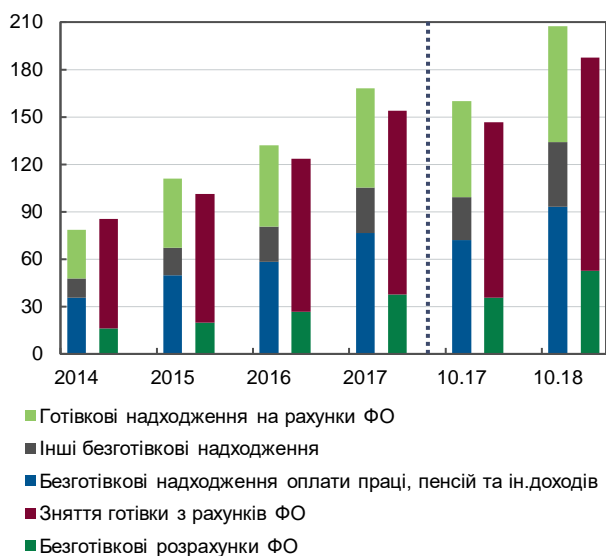
Від початку кризи 2014–2016 років строкова структура пасивів банківського сектору погіршувалася. Постійно зростала частка поточних рахунків у коштах населення в банках. На сьогодні залишки на поточних рахунках забезпечують основну частину приросту коштів населення в банках, особливо на тих, на які надходять зарплати та соціальні виплати. У періоди стабільності банки можуть покладатися на таке фондування, але в кризових ситуаціях така його структура вкрай ризикова: відплив коштів з поточних рахунків може відбуватися майже миттєво.

Структура коштів суб'єктів господарювання ще більш несприятлива: понад 70% – це кошти на поточних рахунках. Із 2014 року їхня частка в загальних коштах бізнесу також суттєво зросла.

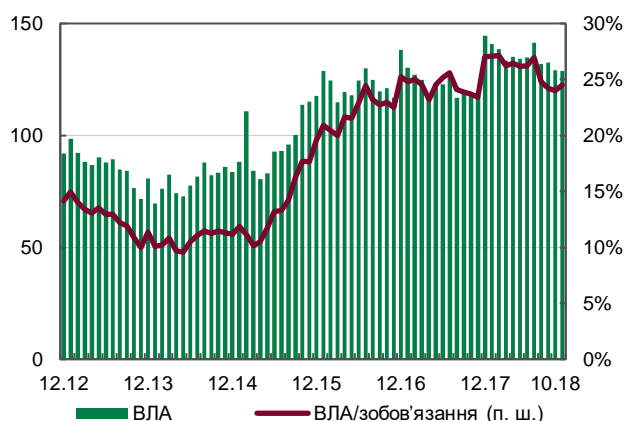
Розрив строковості між активами та зобов'язаннями наражає банки як на ризик ліквідності, так і на процентний ризик. Коли ставки в економіці починають зростати, то вартість більшої частини фондування дорожчає протягом місяця. Проте, щоб підвищити вартість активів, банки потребують значно більше часу. Це знижує процентний спред, чистий процентний дохід, а відтак і чистий прибуток сектору.

Значна частина коштів, що потрапляє на рахунки фізичних осіб у банках, – це зарахування готівки. Такі надходження менш стабільні, ніж безготівкові, що їх переважно формують виплати зарплат та соціальної допомоги. Регулярність готівкових надходжень значно залежить від стабільності валютного ринку, настроїв та очікувань населення. У кризові періоди це ненадійне джерело фондування.

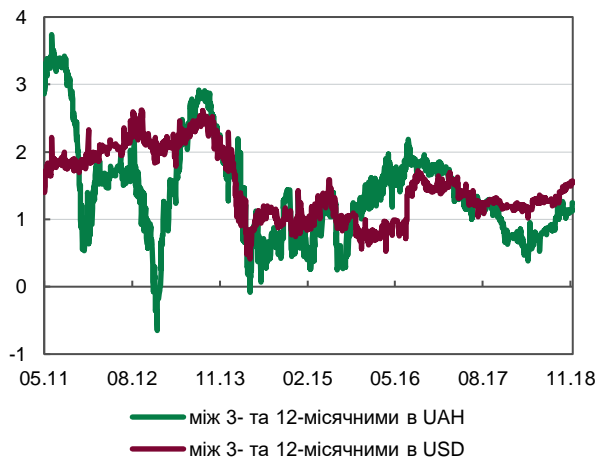
Банки не можуть переорієнтуватися на довгострокове фондування в стислі терміни, бо на сьогодні його бракує

Графік 3.4.3. Середній обсяг надходжень на рахунки фізичних осіб та списань із них, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.4. Високоліквідні активи* (ВЛА) в недержавних банках, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.5. Диференціал відсоткових ставок за новими депозитними договорами, в. п.

Джерело: НБУ.

в Україні. Щоб короткостроковість фондування не призвела до кризи ліквідності, у грудні НБУ запровадив новий норматив ліквідності LCR¹⁵. Це спонукає банки тримати на балансі достатньо ВЛА, щоб мати змогу покрити відпливи коштів клієнтів у стресові періоди. Норматив установлено для всіх валют разом, а також для групи іноземних валют. На сьогодні мінімальне значення нормативу становить 80%, проте протягом року воно поетапно збільшиться до 100%.

На сьогодні ліквідність банківського сектору висока. У недержавному банківському секторі 25% зобов'язань забезпечено ВЛА, які банки можуть використати на покриття відпливів коштів клієнтів. Це значно вище, ніж на початку кризи у 2014 році, коли це співвідношення було в межах 10–15%. У структурі ВЛА (без урахування банків державного сектору) переважають кошти на коррахунках в іноземних банках інвестиційного класу 34%, частка ОВДП становить 25%, депозитних сертифікатів – 20%, готівки – 17%.

Попередні розрахунки показують, що 94% банків, на які сукупно припадає понад 98% активів банківського сектору, виконують норматив LCR, більшість із них – із суттєвим запасом. Це означає, що на сьогодні сектор має достатній запас міцності, щоб вчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання перед клієнтами, навіть у стресових умовах. Такий запас міцності збережеться й в майбутньому завдяки нормативу LCR.

Наступний крок для підвищення ліквідності банків – запровадження у 2020 році нормативу довгострокової ліквідності банків – нормативу чистого стабільного фінансування (NSFR). Він повинен створити для банків стимули продовжувати строковість фондування й не покладатися винятково на короткострокові ресурси, надаючи довгострокові кредити. Виконати цей норматив буде складніше, адже це потребуватиме значних змін у строковій структурі балансів. Саме тому НБУ запроваджуватиме його поетапно зі значним перехідним періодом, щоб банки мали час адаптуватися до нових правил.

Короткостроковими пріоритетами для банків в управлінні ліквідністю мають стати збереження подушки ліквідності (виконання LCR) та робота над продовженням термінів депозитів. Банки повинні створювати більше стимулів для клієнтів залишати кошти надовго. Бо на сьогодні різниця між ставками за довгостроковими та короткостроковими вкладами досить символічна.

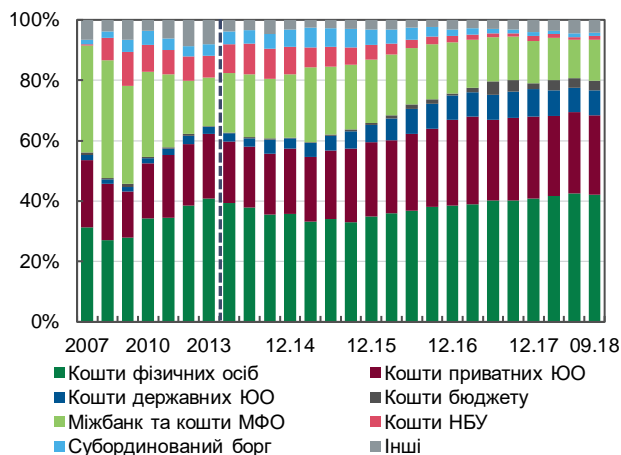
¹⁵ Див. тематичний матеріал ЗФС за грудень 2017 року.

3.5. Фондування

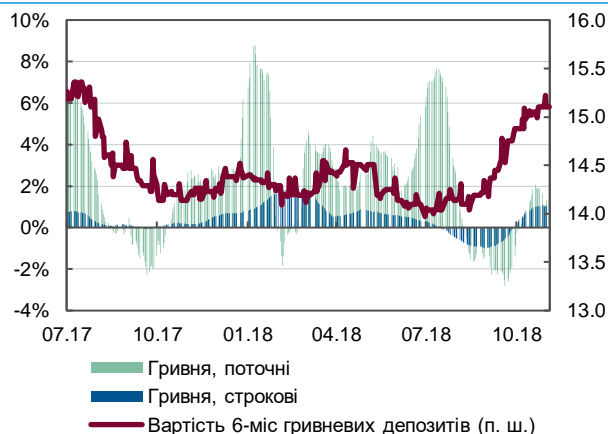
Понад 85% загальних зобов'язань банків залучено на внутрішньому ринку. Близько 80% зобов'язань – це кошти клієнтів банків. Інші джерела фондування на сьогодні є несуттєвими, а кошти із зовнішнього ринку перестали відігравати помітну роль у формуванні ресурсної бази банківського сектору. Очікується подальше динамічне зростання обсягів вкладів населення темпами, що суттєво перевищуватимуть темпи зростання номінального ВВП. Їхня частка за результатами 2019 року, ймовірно, зросте. Найслабшим місцем поточної структури фондування сектору є його надзвичайно коротка строковість (див. [Ризик ліквідності](#)).

Графік 3.5.1. Структура зобов'язань банків за інструментами

Джерело: НБУ.

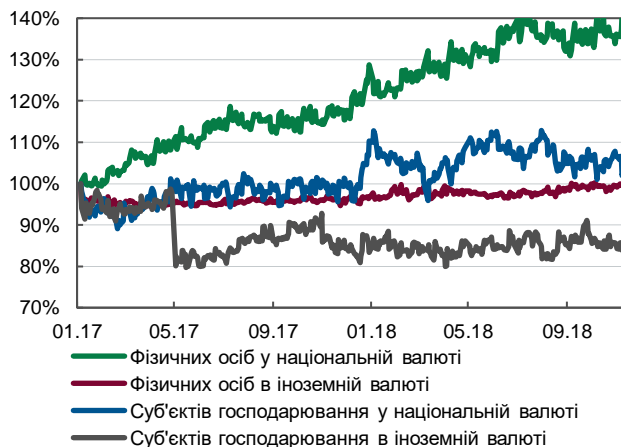
Графік 3.5.2. Середньомісячна* зміна коштів фізичних осіб та депозитна ставка

* Зміна ковзної середньої за останні 20 робочих днів.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.3. Кошти фізичних осіб та суб'єктів господарювання, 2016=100%

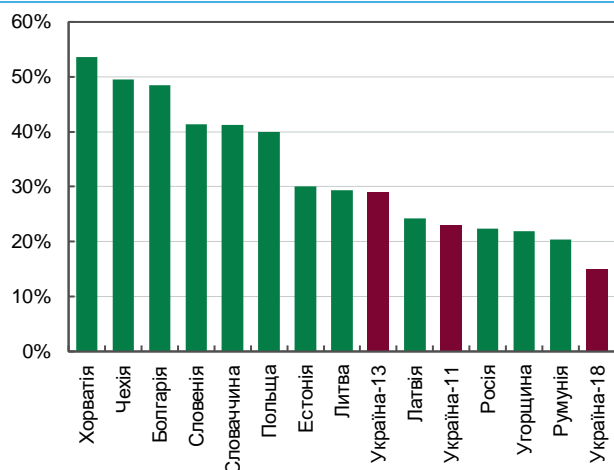
Джерело: НБУ.

За останні два роки частка коштів клієнтів у фондуванні була близька до 80%, половина з них – кошти фізичних осіб, кошти держпідприємств та бюджету становлять близько 12% загальних зобов'язань. Зовнішні запозичення банківського сектору – майже 14%. Інші складові неістотні. Подібна структура зберігатиметься в найближчі роки.

На кінець II кварталу валовий зовнішній борг банківського сектору скоротився до 5.9 млрд дол. – це найменше значення з 2005 року. Близько половини в ньому становлять кошти, залучені держбанками від випуску єврооблігацій. На перше півріччя 2019 року за ними заплановані значні виплати. Тому банки акумулюють фондування в іноземній валюті здебільшого на внутрішньому ринку: кошти в доларах та євро, залучені від резидентів, у 2.6 раза перевищують суми, залучені від нерезидентів. Найближчими роками значних залучень ресурсів на зовнішньому ринку не очікується, оскільки банки України мало зацікавлені в кредитуванні в іноземній валюті. До того ж на сьогодні вартість іноземного боргового капіталу для банків у 2–3 рази перевищує вартість коштів у іноземній валюті на внутрішньому ринку.

Гривневі кошти фізичних осіб стабільно зростають, зокрема у жовтні їхні обсяги збільшилися на рахунках на вимогу на 33.5% р/р, а на строкових рахунках – на 7.8% р/р. Кошти на вимогу становлять близько 45% гривневих депозитів населення. Вклади у валюті зростали в періоди валютних коливань, зокрема у III кварталі поточного року, коли відбулося тимчасове перетікання гривневих коштів у валютні. Однак завдяки тому, що обмінний курс стабілізувався, а окремі банки підвищили депозитні ставки, у жовтні-листопаді строкова гривнева депозитна база відновила. Диференціал відсоткових ставок між гривневими та валютними вкладами фізичних осіб значний і зріс за рік на 1 в. п. – приблизно до 12 в. п. Це заохочує населення відкривати вклади у гривні.

Графік 3.5.4. Кошти фізичних осіб до ВВП на кінець 2017 року

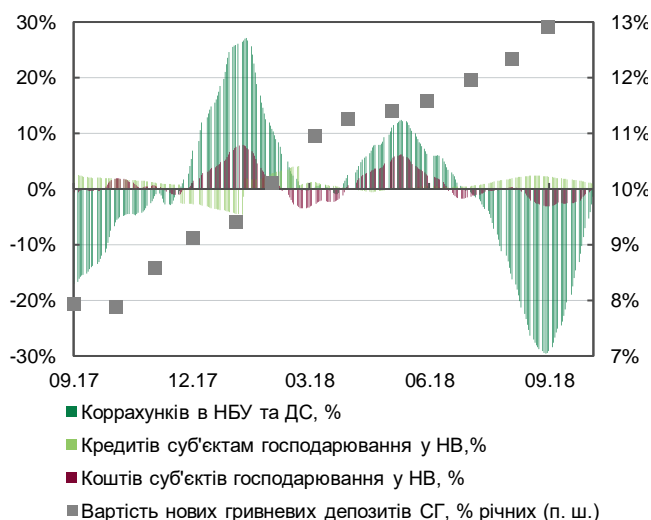
Джерело: НБУ.

Графік 3.5.5. Ставки за новими депозитними договорами у гривні, % річних

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.6. Вплив зміни середньомісячних залишків коштів та заборгованості суб'єктів господарювання на ліквідність банків

* Зміна ковзної середньої за останні 20 робочих днів.

Джерело: НБУ.

На сьогодні система гарантування вкладів повністю покриває 98% загальної кількості вкладів¹⁶, що відповідає міжнародним стандартам, визначеним IADI¹⁷. Після запровадження ліміту гарантування в сумі 200 тис. грн частка повністю застрахованих вкладів практично не змінилася. За сумою депозитів система гарантування покриває 59% вкладень населення в банках.

У 2018 році значно зріс інтерес фізичних осіб до інвестицій в ОВДП – за рік сума зросла в 6.2 раза, до 5.5 млрд грн. Урядові облигації дохідніші за депозити, а купонні доходи не оподатковуються. Утім, заміщення депозитів інвестиціями фізичних осіб в ОВДП навряд чи набуде значного масштабу. По-перше, мінімальна сума таких вкладень занадто велика для більшості клієнтів банків. По-друге, на сьогодні вкладники здебільшого не готові інвестувати на тривалий період.

Кошти фізичних осіб зберігають значний потенціал зростання, бо співвідношення депозитів до ВВП в Україні становить лише 15%. Це вдвічі менше, ніж до початку кризи та найменше в регіоні ЦСЄ. У середньостроковій перспективі темпи залучення банками депозитів населення мають суттєво перевищувати зростання номінального ВВП. Довгострокові рівноважні темпи зростання коштів населення в банках становлять 12–17%.

Частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях перебуває на одному з найвищих рівнів за останні 10 років. Депозити бізнесу зростають, хоча на три чверті і залишаються поточними. У 2018 році гривневі кошти суб'єктів господарювання були більш волатильними, ніж торік. У період нестабільності у III кварталі вплив коштів із гривневих рахунків суб'єктів господарювання в поєднанні з погашенням корпоративного кредитування призводив до тимчасового зниження ліквідності окремих банків. Конкуренція за кошти великих компаній та зростання облікової ставки НБУ зумовили підвищення ставок за депозитами бізнесу на 3 в. п. – до 12.9% річних. Державним компаніям пропонували ще більше – 13.8% річних, а для рахунків понад 50 млн грн – 15.6% річних.

Темпи зростання коштів бізнесу будуть помірними. Їх визначатимуть здебільшого залишки на рахунках державних компаній. Детінізація економіки та зростання обсягів безготівкових платежів можуть стати суттєвим поштовхом для приросту коштів бізнесу в банках. Водночас ці кошти залишатимуться короткими: понад дві третини загального обсягу – це поточні рахунки.

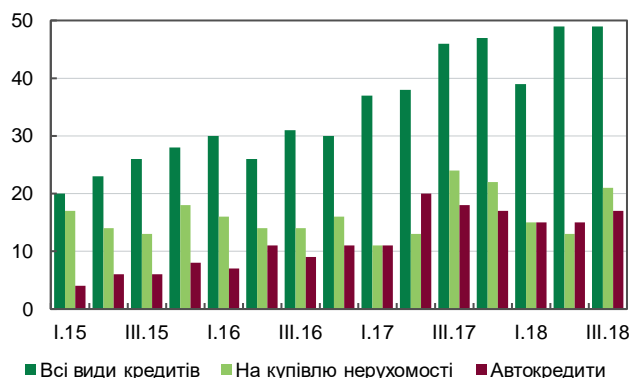
Підвищення попиту на ліквідність серед фінустанов супроводжувалося зростанням обсягів та ставок за кредитами овернайт на міжбанківському ринку. Проте на кінець жовтня переважна більшість банків були нетто-кредиторами на цьому ринку. Протягом останніх місяців обсяги зобов'язань перед НБУ збільшилися за рахунок кількох великих банків, проте становили лише 1.2% сукупних зобов'язань банківського сектору.

¹⁶ Вкладників із депозитами до 10 грн не враховано.¹⁷ Принцип 8 [Основних принципів ефективних систем страхування депозитів](#) Міжнародної асоціації страховиків депозитів (IADI).

3.6. Перспективи кредитування

Кредитування населення зберігає високий темп. Іпотечні кредити вперше від початку кризи помітно зростають, проте їхні обсяги поки незначні. Найвищими темпами збільшуються кредити на поточні потреби. Для банків роздрібне кредитування – один із найприбутковіших сегментів, крім того, у ньому є динамічний платоспроможний попит. Тож варто очікувати, що високі темпи зростання в цьому сегменті збережуться надалі. Три роки поспіль кредитний портфель бізнесу практично незмінний. Проте темпи приросту кредитування сумлінних позичальників дуже високі: від початку кризи їхній гривневий портфель майже подвоївся, а обсяг валютних кредитів протягом року має повернутися на докризовий рівень.

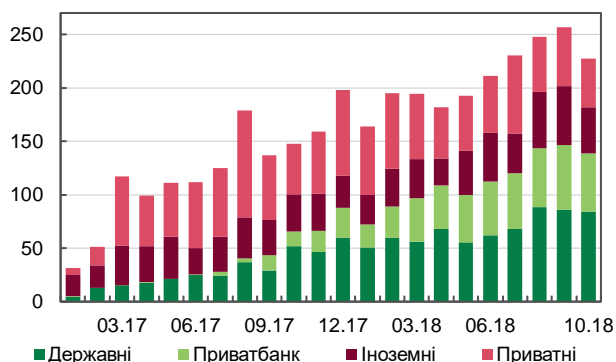
Графік 3.6.1. Кількість банків, у яких за квартал зростали гривневі портфелі кредитів фізичним особам без нарахованих відсотків*

* У банках, платоспроможних на 01.11.2018.

Джерело: НБУ.

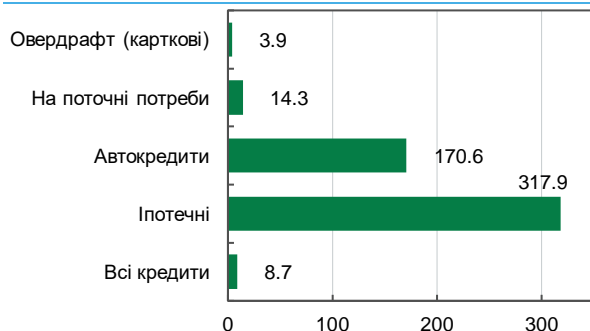
Графік 3.6.2. Нові іпотечні кредити за групами банків, млн грн*

* У банках, платоспроможних на 01.11.2018.

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.3. Середній розмір гривневого кредиту, виданого фізичним особам, на 01.10.2018, тис. грн¹⁹

Джерело: НБУ.

Споживче кредитування продовжує зростати

На кінець жовтня приріст чистих кредитів фізичним особам становив 36.9% р/р. У III кварталі 49 із 79 діючих банків¹⁸ нараховували портфель за основною сумою боргу (без нарахованих відсотків). Зацікавленість банків у роздрібному кредитуванні зростає, тому що з'являється платоспроможний попит, а прибутковість кредитування населення суттєво вища, ніж надання позик бізнесу. У січні – жовтні 11 банків включно з Приватбанком, що становлять 28.9% від загальних активів банківської системи, отримали понад половину процентних доходів від клієнтів за рахунок роздрібного кредитування. Якщо враховувати комісійні доходи від операцій з населенням, то доходи від роздрібного кредитування ще вищі.

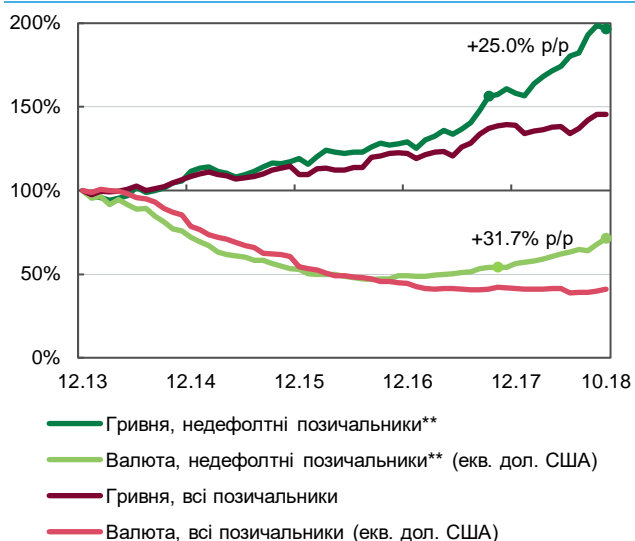
Понад 90% приросту кредитного портфеля фізичних осіб припало на кредити на поточне споживання, близько 7% – на автокредити, майже 2% – на кредити на придбання та реконструкцію нерухомості. Авто- та іпотечне кредитування стають менш концентрованими внаслідок входження нових банків у ці сегменти. У III кварталі автокредити активно видавали 17 банків, іпотечні – 21. Натомість кредитування поточних потреб дедалі більше концентрують банки, що мають широкую мережу відділень. Наприкінці листопада частка п'яти найбільших гравців у цьому сегменті становила 73%.

Обсяги іпотечного кредитування збільшилися на 8.1% на кінець жовтня р/р. Однак вони поки несуттєві. За 10 місяців видано нових кредитів на понад 2 млрд грн, тобто за кредитні кошти в середньому купується лише кілька сотень квартир на місяць. У 2018 році державні банки, зокрема Приватбанк, видали трохи більше половини іпотечних кредитів. Іпотечне кредитування й надалі розвиватиметься мляво та переважно зосередиться в спільних програмах банків та забудовників. Нині активні в іпотечному сегменті банки прагнуть зберегти або збільшити свою частку на ринку, щоб мати конкурентну перевагу в майбутньому.

Банки [позитивно оцінюють перспективи](#) кредитування домогосподарств ще від початку 2016 року. У жовтні 2018 року майже 70% фінустанов прогнозували, що в наступні 12 місяців кредитування населення зросте.

¹⁸ Станом на 01.11.2018.

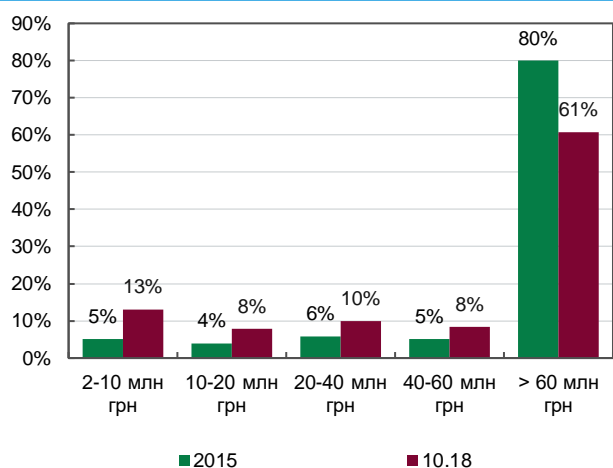
¹⁹ Після вересня 2018 року банки почали інтенсивно переводити залишки заборгованості з рахунків овердрафт на інші рахунки, тому важко оцінити середню вартість кредиту овердрафт в наступні місяці.

Графік 3.6.4. Чисті кредити суб'єктам господарювання (без Приватбанку), 2013=100%*

* У банках, платоспроможних на 01.11.2018.

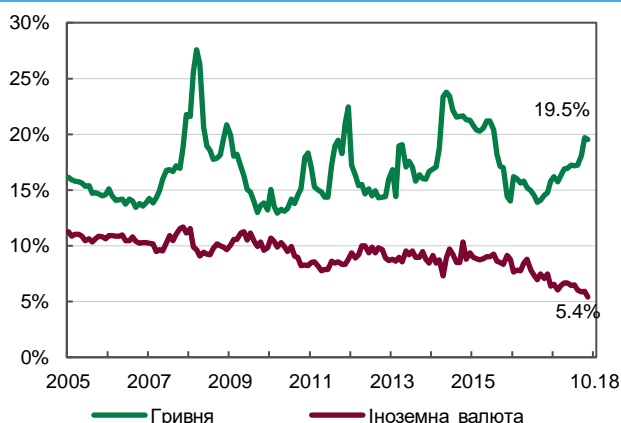
** Кредити на понад 2 млн грн підприємствам, що не мали дефолтів у 2014–2018 роках.

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.5. Розподіл чистих кредитів суб'єктам господарювання* за сумою основного боргу

* У банках, платоспроможних на 01.11.2018. Кредити на понад 2 млн грн підприємствам, що не мали дефолтів у 2014–2018 роках.

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.6. Відсоткові ставки за новими кредитами нефінансовим корпораціям, % річних

Джерело: НБУ.

Кредитування корпорацій – надійних позичальників – зростає

На кінець жовтня чисті гривневі корпоративні кредити зросли на 1.0% р/р, а без урахування Приватбанку – на 4.8% р/р. Позики в іноземній валюті скоротилися на 0.9% р/р у доларовому еквіваленті.

Динаміка кредитного портфеля відрізняється для різних груп позичальників. Кредити сумлінним корпоративним клієнтам, що не мали дефолтів у 2014–2018 роках, продовжували зростати високими темпами: на чверть у гривні та на 32% в іноземній валюті р/р. Тому гривневі кредити таким клієнтам подвоїлися порівняно з початком кризи, а валютні, ймовірно, сягнуть докризового рівня протягом наступних кількох років. Серед нових якісних позичальників валютні позики брали компанії з галузей, у яких переважають доходи в іноземній валюті.

Зменшується концентрація кредитного портфеля якісних позичальників за розміром кредитів. Порівняно з 2015 роком частка кредитів із сумою основного боргу 2–10 млн грн збільшилася з 5% до 13%. Іноземні банки найбільше кредитують МСП: на кінець жовтня такі кредити у них становили 17% від усіх бізнес-кредитів. За останні три роки частка найбільших кредитів (із сумою основного боргу понад 60 млн грн) в цілому в банківській системі скоротилася з 80% до 61%.

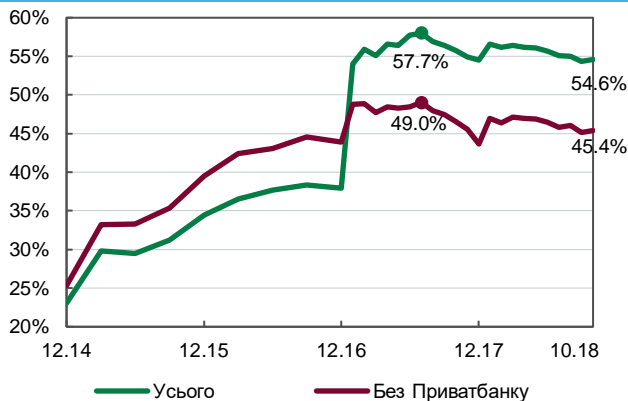
У другому півріччі гривневі ресурси суттєво подорожчали для банків унаслідок жорсткішої монетарної політики. Ставки за гривневими кредитами відреагували відповідно. Натомість валютні депозити продовжили дешевшати, що вплинуло на відсотки за валютними кредитами, які перебувають на історично найнижчому рівні. У III кварталі попит корпорацій на гривневі кредити значно зріс. Це зумовлено як сезонним фактором, так і підвищеною волатильністю обмінного курсу, що підвищило привабливість гривневих кредитів.

Банки готові кредитувати бізнес. Відповідно до результатів [Опитування про умови банківського кредитування](#), вони очікують на зростання портфелів корпоративних кредитів, починаючи з IV кварталу 2016 року. Наприкінці вересня 2018 року три чверті банків планували наростити кредитування у корпоративному сегменті. Починаючи з 2016 року банки почали пом'якшувати стандарти та умови кредитування, особливо для МСП.

3.7. Якість кредитного портфеля

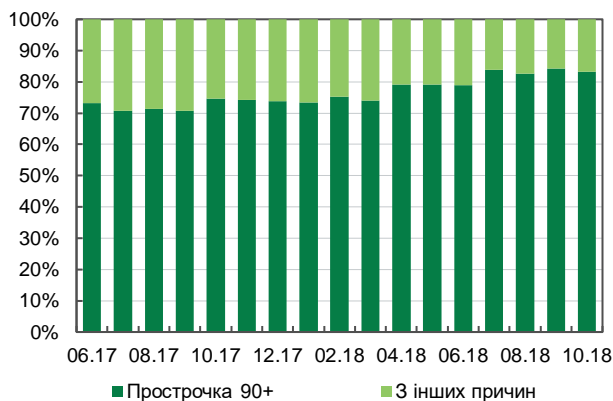
Рівень NPL продовжує скорочуватися, хоч і низькими темпами. Основний фактор – видача нових кредитів фізичним особам, що незначно “розмикають” наявний кредитний портфель. Відновлення якості непрацюючих кредитів, виданих недобросовісним позичальникам, малоімовірне. У 2019 році почне діяти ключова регуляторна зміна, що стосується оцінювання кредитного ризику (пруденційних резервів). Вона зобов’яже банки амортизувати забезпечення, яке не вдається стягнути роками. Це правило спонукатиме фінустанови збільшити покриття непрацюючих кредитів пруденційними резервами, а згодом – і резервами за МСФЗ.

Графік 3.7.1. Частка непрацюючих кредитів в Україні, %

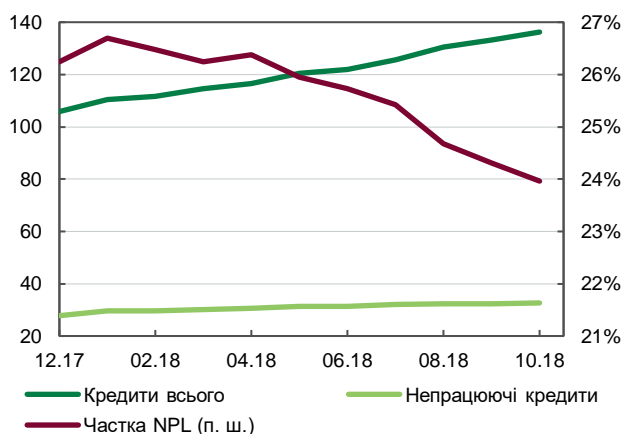
Джерело: НБУ.

Графік 3.7.2. Частка кредитів з простроченням понад 90 днів у непрацюючих кредитах, % на початок місяця

Джерело: НБУ.

Графік 3.7.3. Кредити фізичним особам (разом із фізичними особами-підприємцями) у гривні, млрд грн

Джерело: НБУ.

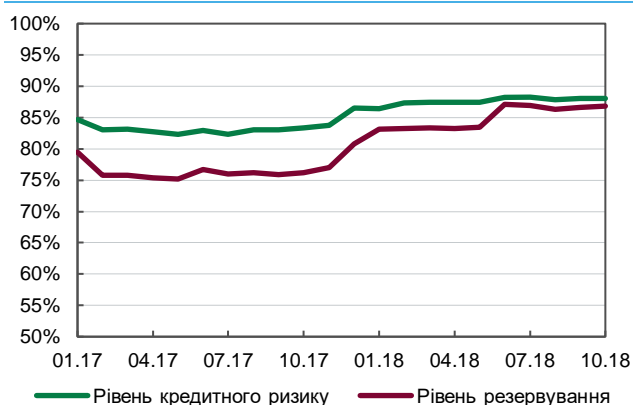
Протягом 2018 року частка непрацюючих кредитів скорочувалася повільно – приблизно на 0.2 в. п. щомісяця. Це здебільшого є наслідком росту споживчого кредитування та повільного “розмикавання” наявного портфеля новими кредитами. Але те, що при зростанні нових роздрібних кредитів на понад 35% р/р частка NPL знижується досить повільно, свідчить про не досить високу якість нових позик. Водночас у сегменті корпоративного кредитування рівень NPL майже не змінився. Отже, робота банків з реструктуризації та списання неякісних кредитів у цьому сегменті не дуже активна.

Від початку дії Постанови № 351 частка кредитів, визнаних непрацюючими не через прострочення на понад 90 днів, стабілізувалася на рівні 16–17%. Однак НБУ очікує, що після запровадження норми про обов’язкове врахування інформації з Кредитного реєстру НБУ ця частка дещо зросте разом із обсягом непрацюючих кредитів. Відповідно до зазначеної норми фінустанови мають погіршувати клас боржника, якщо його зобов’язання перед іншими банками є непрацюючими або мають ознаки високого кредитного ризику.

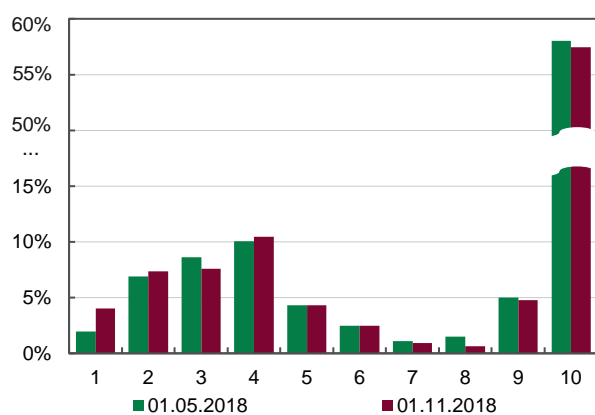
Після переходу банків на МСФЗ 9 та на резервування за кредитними операціями за принципом очікуваних втрат, покриття резервами непрацюючих кредитів сягнуло 87%. Воно наблизилося до рівня кредитного ризику (пруденційних резервів), що оцінюється за правилами НБУ.

НБУ очікує, що у 2019 році кредитний ризик дещо зросте. Це зумовлено початком дії правила про амортизацію застави за непрацюючими кредитами. Застава необхідна для того, щоб знизити втрати банку від дефолту боржника. Проте на практиці фінустанови неспроможні стягнути заставу упродовж кількох років, тому не можуть покладатися на неї повною мірою для компенсації збитків від неповернення кредитів. Із часом роль застави як компенсатора знижується. Тому регулятори багатьох країн [встановлюють вимоги](#) до банків поступово амортизувати заставу, враховувати її з дисконтом, якщо не вдається її стягнути в розумний строк. Правила НБУ визначають, що банки можуть повністю враховувати заставу під час розрахунку пруденційних резервів лише протягом двох років після дефолту позичальника. На третій рік слід застосовувати дисконт 30%, на четвертий – 50%. Від початку п’ятого року після дефолту застava не враховується для обчислення резервів. Втім, банки

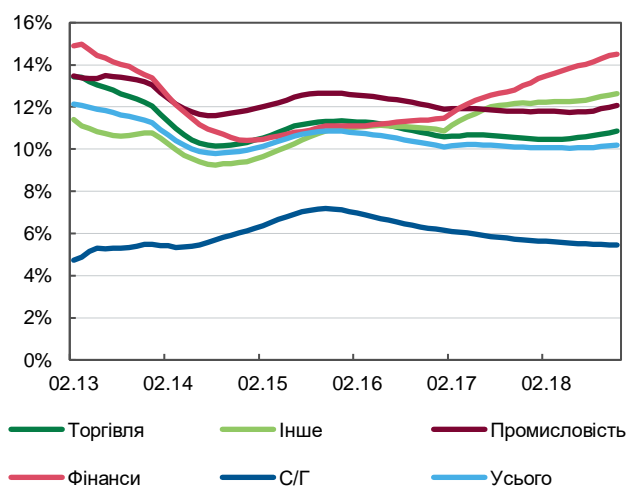

Графік 3.7.4. Рівень резервування та кредитного ризику непрацюючих корпоративних кредитів

Джерело: НБУ.

Графік 3.7.5. Розподіл кредитів суб'єктам господарювання за класами

Джерело: НБУ.

Графік 3.7.6. Динаміка коефіцієнта дефолту на 12-місячному горизонті за галузями, згладжені показники

Джерело: НБУ.

повинні й надалі докладати всіх зусиль, щоб її стягнути. Ця норма буде введена в дію з 1 лютого 2019 року.

Очікується, що після початку дії цієї норми з'явиться додатковий кредитний ризик, розмір якого може перевищити 15 млрд грн. Його вплив на капітал банківської системи в цілому буде незначним. Він не загрожує виконанню нормативу Н2 більшістю банків, адже вони мають достатній запас капіталу. Висока операційна прибутковість дасть змогу фінустановам покрити втрати від амортизації застави протягом 2019 року. Водночас для окремих банків негативний вплив цієї зміни може бути відчутним.

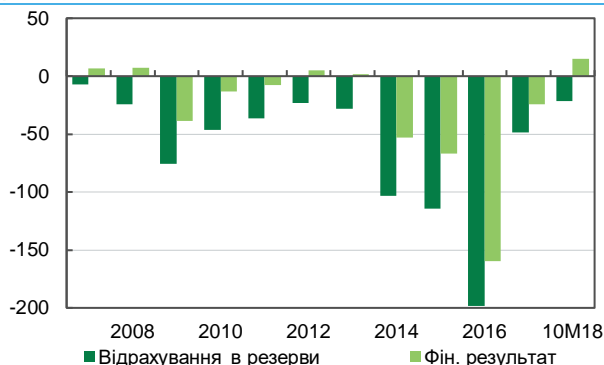
У квітні 2018 року НБУ востаннє оновив модель оцінювання кредитного ризику позичальників – юридичних осіб та криві дефолту (докладніше див. підрозділ “НБУ оновлює модель для оцінювання ймовірностей дефолту позичальників” на стор. 44 у випуску [ЗФС](#) за грудень 2017 року). Відтоді рівень непрацюючих корпоративних кредитів (10 клас) майже не змінився. Але розподіл боржників між недефолтними класами продовжував поліпшуватися. За останні шість місяців частка кредитів у 1–4 класах (з ймовірністю дефолту менше 10%) зросла на 1.9 в. п. Передусім – завдяки поліпшенню фінансового стану боржників.

Для того, щоб адекватно визначати кредитний ризик, НБУ оновлюватиме моделі оцінювання ймовірності дефолту та перераховуватиме криві ймовірності дефолту з урахуванням нової інформації. Попередні розрахунки частки ймовірності дефолтів вказують на те, що вона поступово зростає в усіх галузях, крім сільського господарства. Це зростання триває впродовж останніх 4-х місяців, а у фінансовій галузі – другий рік поспіль. Якщо тенденція збережеться, то постане потреба переглянути криві ймовірності дефолту та підвищити їхній середній рівень. Цілком вірогідно, що для сільськогосподарських підприємств середній рівень незначно знизиться.

3.8. Фінансові результати та капітал

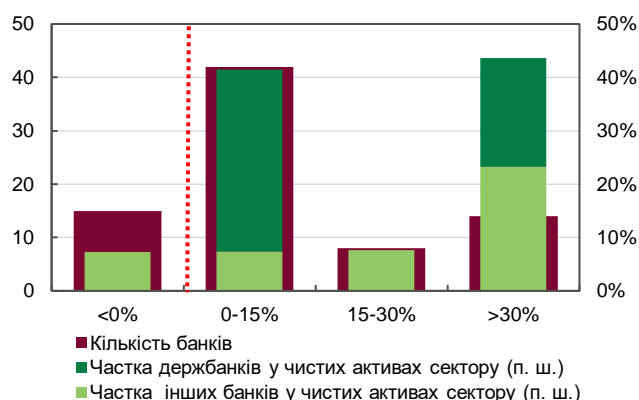
У 2018 році банківський сектор отримає прибуток, що може стати рекордним за понад десятиліття. Завдяки високій операційній ефективності та значному зниженню відрахувань до резервів рентабельність капіталу платоспроможних банків може сягнути 10%. Багато банків з іноземним капіталом показують ROE понад 30%. Проте поточні прибутки все ж мізерні порівняно з утратами сектору за останнє десятиліття. У 2019 році прибутковість сектору збережеться високою, незважаючи на те, що подорожчання фондування тиснутиме на процентну маржу. Головний ризик для прибутковості сектору – вкрай низька операційна ефективність окремих державних банків.

Графік 3.8.1. Фінансовий результат банківського сектору, млрд грн

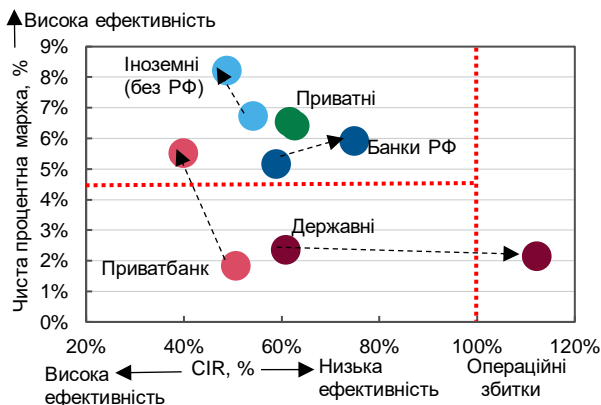
Джерело: НБУ.

Графік 3.8.2. Розподіл рентабельності капіталу банків (ROE) на 01.11.2018.

Джерело: НБУ.

Графік 3.8.3. Співвідношення операційних витрат до доходів (CIR) та чиста процентна маржа за групами банків

Примітка. Початок стрілки – показник на 01.11.2017, кінець – на 01.11.2018.

Джерело: НБУ.

Банківський сектор прибутковий уперше за п'ять років

За 10 місяців прибуток сектору становив 14.8 млрд грн. Прибутковими були банки, на які припадає 92% чистих активів сектору. Їхній сумарний фінансовий результат становив 26.2 млрд грн. Збитки зафіксовано у 15 із 79 фінустанов. ВТБ-банк та Сбербанк мали майже 80% загального збитку, бо доформовували резерви під кредитні операції.

Очікується, що фінансовий результат буде позитивним і за результатами цілого року. У 2018 році чистий прибуток сектору стане рекордним за понад 10 років. Значне зниження відрахувань до резервів – головний фактор прибутковості. Загалом за 10 місяців вони становили близько 21 млрд грн, що на чверть менше, ніж торік і є найнижчим значенням з 2012 року.

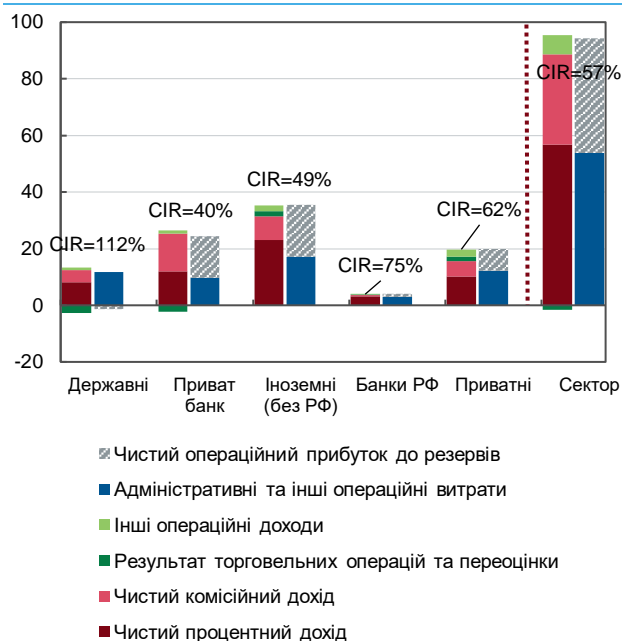
У 2018 році в середньому по сектору рентабельність капіталу перевищила 10%. За 10 місяців 14 банків, на які припадає 43.7% активів сектору, мали ROE понад 30%. Переважно це дочірні установи іноземних банківських груп. Серед державних банків лише Приватбанк мав високу рентабельність капіталу 31%, у решти значення показника ROE було в діапазоні 0.5–12.5%.

Суттєве підвищення прибутковості зумовлює позитивні оцінки поточної ситуації ключовими учасниками фінансового ринку: вони не вважають, що банкрутства чи суттєві фінансові труднощі можуть створювати системні ризики для сектору. За результатами [Опитування про системні ризики фінансового сектору](#), у рейтингу факторів системного ризику цей чинник перемістився з 12-ї позиції в травні на 18-ту в листопаді.

Низка банків операційно збитковий

Попри загальні позитивні тенденції досі залишається 14 банків, що за 10 місяців отримали від'ємний операційний результат (збиток до відрахування в резерви). Чотири з них, зокрема два державних, зафіксували чистий прибуток завдяки розформуванню резервів, ще два банки з російським капіталом було виведено з ринку протягом листопада. Інші вісім операційно збиткових фінустанов займали лише 2% чистих активів сектору та не створюють значних загроз для банківського сектору.

Порівняно з 2017 роком операційна ефективність сектору практично не змінилася: у січні – жовтні співвідношення операційних витрат до доходів (CIR) становило близько 57%. Приватбанк та банки з іноземним капіталом (крім

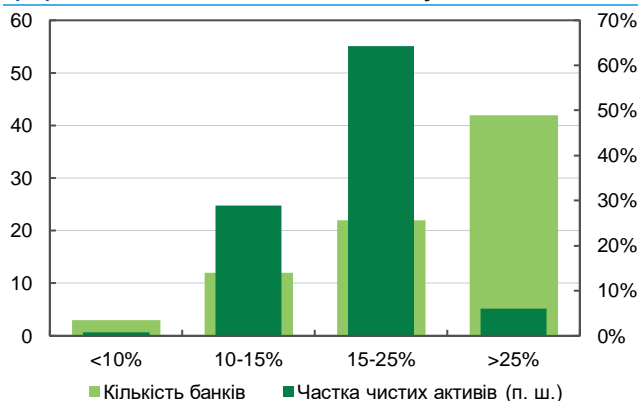
Графік 3.8.4. Операційні доходи та витрати за групами банків на 01.11.2018, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 3.8.5. Річна зміна чистого комісійного доходу від РКО та обсягу безготівкових операцій за групами банків, %

Примітка. Площа кулі дорівнює обсягу чистого комісійного доходу від РКО на 01.11.2018.

Джерело: НБУ.

Графік 3.8.6. Розподіл достатності капіталу банків на 01.11.2018

Джерело: НБУ.

РФ) змогли суттєво поліпшити цей показник. Водночас знизилася операційна ефективність двох державних фінустанов: у них показник CIR перевищив 100%, тобто вони були операційно збитковими.

За 10 місяців чиста процентна маржа зросла практично в усіх групах банків. Найвищу процентну ефективність мали банки західних банківських груп. Вони отримали суттєво вищі процентні доходи від кредитування, не збільшивши витрат на виплату відсотків за залученими коштами. Зростання вартості корпоративних коштів у приватних банках було компенсовано збільшенням доходів від кредитування фізичних осіб та від інвестицій в ОВДП. Приватбанк суттєво підвищив ефективність процентних операцій насамперед завдяки роботі з фізичними особами. У 2019 році процентна маржа перебуватиме під тиском: унаслідок зростання відсоткових ставок в економіці та конкуренції за депозити вартість фінансування зросте.

Чистий комісійний дохід зріс на 31% р/р насамперед за рахунок комісій за розрахунково-касове обслуговування (РКО). За темпами зростання лідирували банки, які швидко збільшували безготівкові операції з населенням. На кінець жовтня на Приватбанк припадало 42% чистого комісійного доходу сектору, завдяки тому, що він домінує на ринку роздрібних безготівкових операцій. Найбільш динамічно чистий комісійний дохід зріс у групі банків із приватним українським капіталом (+49% р/р).

Загалом за 10 місяців чисті комісійний та процентний доходи становили 94.4% операційних доходів банківського сектору. Ця частка зросла на 8.1 в. п. порівняно з цим періодом минулого року.

Регулятивний капітал зростає попри зменшення власного капіталу, спричинене переходом на МСФЗ 9
У 2018 році банки перейшли на новий стандарт МСФЗ 9, тому погіршили оцінку активів, що були в їхніх портфелях на початок року. У підсумку власний капітал сектору знизився на 27 млрд грн, причому близько 90% цієї суми сформували державні банки. Проте отриманий протягом року чистий прибуток значною мірою компенсував зниження капіталу через застосування нового стандарту.

Від початку року регулятивний капітал зріс на 9%, хоча власний капітал зменшився на 9.3%. Статутний капітал банків зріс на 11.9 млрд грн (2.4% р/р) завдяки тому, що акціонери зробили нові внески або перевели отриманий прибуток. Достатність капіталу сектору на сьогодні перевищує мінімально необхідний розмір. На кінець жовтня банки, яким належало 70% чистих активів, мали показник адекватності капіталу понад 15%.

3.9. Зміни регуляторного середовища

У II півріччі відбулися вагомі зміни в регуляторному середовищі. Прийнято низку законів, що прискорюють валютну лібералізацію, поліпшують корпоративне управління в державних банках, знижують вартість кредитів, роблять ефективнішими процедури банкрутства, посилюють контроль за якістю аудиторських послуг. Також запроваджено новий норматив ліквідності.

Докорінно змінено систему валютного регулювання

Прийнято Закон України “Про валюту і валютні операції”. Він запроваджує принцип вільного руху капіталу. Наявні валютні обмеження буде поступово скасовано в міру того, як ризики для економіки та фінансової стабільності знижуватимуться до прийнятого рівня. Після цього проведення валютних операцій здійснюватиметься за принципом “дозволено все, що прямо не заборонено законом”.

Запроваджено принцип незалежних наглядових рад в державних банках

Відбір членів наглядових рад відбуватиметься на конкурсній основі. Незалежні члени наглядової ради та представники держави в ній повинні відповідати визначеному переліку критеріїв. Термін повноважень – три роки.

Посилено захист прав кредиторів

Ухвалено закон про відновлення кредитування. Його положення спрощують процедуру притягнення недобросовісного боржника до цивільно-правової відповідальності, зокрема через удосконалення інструментів позасудового врегулювання, унеможливлення виведення застави всупереч обов’язкам за договором кредитування.

Удосконалено процедуру банкрутства

Прийнято Кодекс України з процедур банкрутства, який удосконалює процедуру корпоративного банкрутства та запроваджує процедури реструктуризації боргів та банкрутства фізичних осіб.

Удосконалено механізми аудиторської діяльності

З 1 жовтня введено в дію Закон України “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність”. Він запроваджує нову систему нагляду за аудиторською діяльністю, що відповідає нормам ЄС. У вересні створено Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Він контролюватиме якість роботи аудиторських компаній, які проводять обов’язковий аудит підприємств, що мають суспільний інтерес, і матиме повноваження застосовувати санкції до порушників. Протягом трьох років після набрання чинності законом НБУ матиме право відхиляти аудиторську компанію, обрану банком для проведення зовнішнього аудиту, або відстороняти її від діяльності. Посилення контролю за якістю аудиторських висновків підвищить довіру в секторі.

Відкрито доступ до Кредитного реєстру НБУ

З 1 вересня банки отримали безоплатний доступ до Кредитного реєстру НБУ в режимі реального часу. Він містить дані про боржників, умови кредитних операцій, виконання кредитних зобов’язань. Кредитний реєстр збиратиме інформацію про кредитні операції, заборгованість за якими становить понад 100 МЗП перед одним банком. Банки зобов’язані оцінювати своїх позичальників, використовуючи дані з Кредитного реєстру.

Почав діяти новий норматив ліквідності

З 1 грудня НБУ запровадив новий норматив – коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR). Банки зобов’язані підтримувати коефіцієнт на рівні принаймні 80%. Дотримання нового нормативу повинно підвищити стійкість банків до короткострокових шоків ліквідності, властивих для кризових періодів зі значним впливом коштів клієнтів. Норматив LCR розраховується для всіх валют разом, а також окремо для групи іноземних валют. Банки щоденно обчислюватимуть його значення як 30-денне ковзне середньоарифметичне. Мінімальне значення нормативу LCR буде доведено до 100% у три етапи:

- 80% з 31 грудня 2018 року – першої звітної дати для банків;
- 90% з 1 червня 2019 року;
- 100% з 1 грудня 2019 року.

З січня 2019 року інформація про виконання LCR у розрізі банків публікуватиметься в розділі “Статистика – Показники банківської системи” на сторінках офіційного Інтернет-представництва НБУ разом з іншими нормативами.

Змінено процедуру надання банкам екстреної підтримки ліквідності (ELA)

Зокрема скасовано вимогу до банків надавати фінансову модель розвитку, а звіт про оцінку нерухомого майна банки надаватимуть лише в момент виникнення потреби в кредиті, водночас термін дії такого звіту подовжено з трьох до шести місяців з дня його надання. Крім того, НБУ встановив новий перелік активів, під заставу яких не кредитуватиме банківські установи. Неприйнятним вважатиметься нерухоме майно поза межами обласних та районних центрів (крім цілісних майнових комплексів, об’єктів виробничої або складської нерухомості), незабудовані земельні ділянки поза межами Києва, Дніпра, Одеси, Харкова і Львова, збиткові майнові комплекси та нерухомість, експлуатація якої не приносить дохід. Новою також є вимога застрахувати передане в іпотеку майно. Для страхових компаній НБУ встановив критерії відповідності, зокрема такі, як відсутність упродовж останніх двох років порушень вимог законодавства, рентабельна діяльність та наявність перестраховального покриття ризиків у провідних міжнародних компаніях. Запроваджені зміни у наданні кредитів ELA, з одного боку, спрощують бюрократичні процедури, що зменшить витрати банків під час їх отримання, а з іншого – створюють захисний механізм від неповернення таких кредитів у разі віднесення банків до неплатоспроможних.

Оприлюднено [Стратегію макропруденційної політики](#)

Стратегія визначає цілі й інструменти макропруденційної політики, а також принципи та етапи її проведення. Вона свідчить про перехід до системного макропруденційного регулювання, спрямованого на підвищення стійкості фінансової системи та запобігання накопиченню системних ризиків, необхідного для фінансової стабільності та сталого економічного зростання.

Запроваджено віддалену ідентифікацію клієнтів банків

Тепер фізичні особи можуть отримувати дистанційно не лише адміністративні, а й банківські послуги. Починаючи з листопада 2018 року відкрити рахунок можна дистанційно через систему BankID. Для цього клієнту банку потрібно лише один раз пройти ідентифікацію в одному з банків-учасників системи, після чого банківські сервіси стануть доступними на сайтах інших фінустанов, підключених до BankID.

Рекомендації

Для забезпечення фінансової стабільності потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: Національного банку та інших регуляторів, банків, небанківських фінансових установ, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і банкам свої рекомендації та оприлюднює власні завдання й наміри на найближчий час. Більшість рекомендацій із попередніх випусків Звіту також не втратила актуальності.

Рекомендації органам державної влади

Прискорити ухвалення законів, необхідних для розвитку фінансового сектору

Протягом другого півріччя парламент прийняв кілька законів, що сприятимуть підвищенню стійкості банківського сектору в довгостроковій перспективі. Проте без розгляду залишаються ще кілька критично важливих законопроектів для фінансового сектору:

- “Про консолідацію регулювання ринку фінансових послуг” (№ 2413а). Цей законопроект пропонує розподілити функції Нацкомфінпослуг між НБУ та НКЦПФР. Це забезпечить ефективний нагляд одночасно за банківським сектором та ринком небанківських фінансових послуг, що підвищить якість регулювання ринку в цілому;
- “Про захист прав споживачів фінансових послуг” (№ 2456-д). Цей законопроект урегулює взаємодію фізичних осіб з банками та фінансовими компаніями за європейським зразком, зокрема в частині добросовісності реклами та розкриття інформації про фінансові послуги. Також він визначить правила застосування електронних документів і дистанційних каналів обслуговування, сприятиме поширенню новітніх технологій під час надання фінансових послуг. Його запровадження посилить довіру споживачів фінансових послуг до банківської системи та поліпшить умови для кредитування населення.

Забезпечити повноцінне виконання програми співпраці з МВФ

Нова програма Stand-By обсягом 2.8 млрд СПЗ (близько 3.9 млрд дол.) розрахована на 14 місяців. Відновлення повноцінної співпраці з МВФ суттєво знизить ризики рефінансування зовнішнього державного боргу. Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібно надалі співпрацювати з МФО та зберегти доступ до їхнього фінансування. Для цього необхідно неухильно та вчасно виконувати всі умови програми МВФ – структурні маяки.

Призначити наглядові ради в державні банки

У листопаді почав діяти Закон України № 2491-VIII. Відповідно до його положень, нові незалежні наглядові ради мають бути сформовані у держбанках, передусім Ощадбанку та Укрексімбанку. Щоб реалізувати стратегію розвитку державних банків, нові ради вирішуватимуть чимало довгострокових завдань, зокрема проблеми з непрацюючими кредитами (NPL), удосконалення системи управління ризиками тощо. Необхідно сформувати незалежні наглядові ради держбанків банків у визначений законом термін.

Оприлюднити рекомендації для роботи з непрацюючими кредитами держбанків

Рішенням Ради з фінансової стабільності (РФС) створено робочу групу з урегулювання непрацюючих кредитів державних банків. Вона сформулювала принципи реструктуризації NPL держбанків. РФС має затвердити ці рекомендації та оприлюднити їх до кінця року.

Рекомендації банкам

У попередньому [Звіті про фінансову стабільність](#) банкам було надано низку рекомендацій (стор. 58). Найважливіші з них залишаються актуальними:

- активізувати роботу з непрацюючими кредитами (NPL);
- адекватно оцінювати кредитні ризики позичальників;
- переглянути бізнес-моделі банкам, які показують стійкі збитки;

- поліпшити управління непрофільними активами, отриманими під час кризи, або пришвидшити їх продаж.

Зменшувати рівень доларизації кредитних портфелів та депозитів

У банківського сектору високий рівень доларизації кредитів та депозитів. Це значно підвищує кредитні ризики банків у випадку девальвації гривні. Багато фінустанов, переважно учасників міжнародних банківських груп, значно скоротили частки валюти у своїх балансах. Проте проблема високої доларизації досі вкрай актуальна для держбанків та банків із приватним українським капіталом (див. розділ [Ризик доларизації](#)). Вони мають установити для себе середньострокові цілі зниження рівня доларизації балансів.

Повністю та вчасно виконувати програми докапіталізації і плани реструктуризації

У 2018 році НБУ провів оцінювання стійкості банківського сектору та з'ясував, що низка банків не має достатнього запасу капіталу на випадок кризи. Вони зобов'язані збільшити запас капіталу або ж реструктурувати баланси та операційну діяльність, щоб підвищити власну стійкість. Банки повинні неухильно виконати такі програми та плани протягом 2019 року.

Використовувати Кредитний реєстр НБУ під час оцінювання кредитного ризику

Банки повинні враховувати інформацію з кредитного реєстру і вчасно коригувати клас якості кредитів, якщо позичальник у стані дефолту або має високий кредитний ризик в інших фінустановах.

Завчасно підготуватися до встановлення нормативу LCR на рівні 100% до кінця 2019 року

Від початку грудня запроваджено новий норматив ліквідності LCR: з цього моменту банки зобов'язані дотримуватися його мінімального значення у 80%. Протягом 2019 року від них вимагатиметься довести значення цього нормативу принаймні до 100%.

Залучати та втримувати більш стійке та довгострокове фондування

Щоб знизити ризики ліквідності, банки мають докладати зусиль до зростання частки строкових депозитів у загальних коштах населення, а також до подовження термінів, на які вони залучають строкові депозити.

Плани та наміри Національного банку

Удосконалити процедури реєстрації та ліцензування банків, запровадити новий інструмент капіталу з умовами списання/конверсії

НБУ повідомив про ці наміри в попередньому [Звіті про фінансову стабільність](#) і планує втілити їх до кінця 2018 року або ж протягом січня 2019 року.

Завершити оцінювання банків у рамках наглядового процесу SREP

У I кварталі 2019 року НБУ завершить оцінювання банків відповідно до методології SREP (supervisory review and evaluation process). Вона ґрунтується на рекомендаціях ЕВА та оцінює банк за чотирма напрямками: корпоративним управлінням, ліквідністю, капіталом та бізнес-моделлю. Оцінки переглядатимуться щороку та визначатимуть частоту та інтенсивність наглядових дій НБУ стосовно кожного банку.

Розширити перелік інформації, обов'язкової для оприлюднення банками

Перелік даних, які банки повинні публікувати на власних веб-сторінках, поповнять такі елементи: результати щорічного оцінювання стійкості банків, зокрема оцінки достатності капіталу за базовим та несприятливим сценаріями; значення нормативу LCR; розподіл розміру кредитного ризику за класами боржників; розподіл корпоративних кредитів за видами економічної діяльності, у тому числі непрацюючих; розподіл вкладів фізичних осіб за розміром та сумою можливого відшкодування з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. НБУ публікуватиме зведену інформацію про результати щорічного оцінювання стійкості кожного банку на сторінках свого офіційного Інтернет-представництва.

Провести друге щорічне оцінювання стійкості банків

Протягом 2019 року НБУ проведе друге щорічне оцінювання стійкості банків та банківського сектору. Воно складатиметься з оцінювання якості активів, а для великих банків – ще й зі стрес-тестування.

Розширити можливості використання групового оцінювання кредитів бізнесу

НБУ планує підвищити загальний ліміт для корпоративних кредитів, які можна оцінювати групою для визначення кредитного ризику (пруденційних резервів), із 2 до 5 млн грн. Близько 15% від загальної кількості кредитів бізнесу, переважно МСБ, перейдуть із індивідуальної на групову оцінку, яка є більш м'якою. Витрати банків на супроводження малих кредитів знизяться. Обсяг кредитного ризику (пруденційних резервів) за такими кредитами також може скоротитися.

Завершити розробку нового нормативу ліквідності NSFR

У першому півріччі 2019 року НБУ завершить розробку положення з методологією розрахунку нового нормативу ліквідності – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR). Розробка цього нормативу – другий крок до гармонізації пруденційних вимог щодо ліквідності банків України із CRR. НБУ обговорить із банками зазначений документ і внесе в нього корективи за необхідності. Запровадження нових вимог очікується на початку 2020 року. Початкове значення нормативу та перехідний період для впровадження буде визначено за результатами тестових розрахунків.

Закінчити розробку нового положення про структуру капіталу

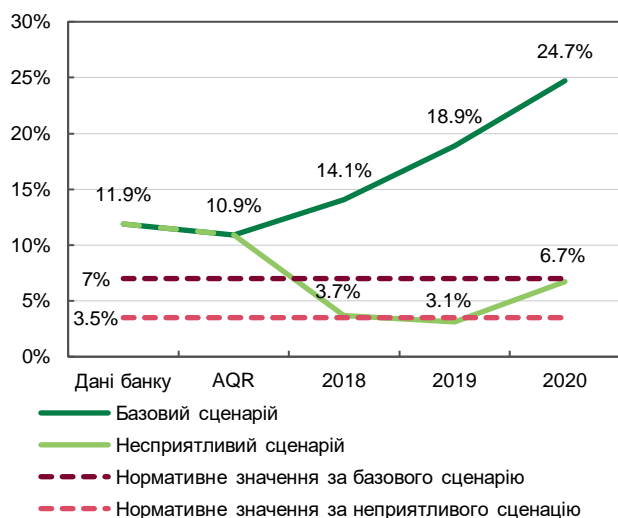
У першому півріччі НБУ оприлюднить проект положення, яке запровадить підходи до визначення структури та достатності регулятивного капіталу, що ґрунтуються на CRR. Планується, що регулятивний капітал складатиметься з капіталу першого рівня (основного та додаткового) і другого рівня. Мінімальні вимоги до достатності капіталу буде збережено на рівні 10%. Після обговорення документа з банками НБУ планує його затвердити в другому півріччі 2019 року. [Концепцію вдосконалення вимог до капіталу](#) було оприлюднено в січні 2018 року.

Додаткові тематичні матеріали

Стрес-тестування банків України

У 2018 році НБУ провів стрес-тестування найбільших банків України. Воно показало, що за умови реалізації базового сценарію розвитку економіки більшість фінансових установ продовжить генерувати прибуток та не матиме проблем із капіталом. Натомість половина банків, за оцінками НБУ, не зможе пройти без значних втрат через кризу в разі її настання. Від таких фінансових установ вимагається реструктурувати баланси або збільшити капітал, щоб знизити вразливість до ризиків і створити запас міцності за допомогою буфера капіталу. Це має посилити фінансову стійкість як окремих банків, так і системи в цілому. Банки, для яких було виявлено потребу в капіталі, вже почали виконувати вимоги НБУ. Під час наступного оцінювання стійкості банків НБУ планує зберегти ключові припущення попереднього стрес-тестування, звернувши особливу увагу на виявлені системні ризики.

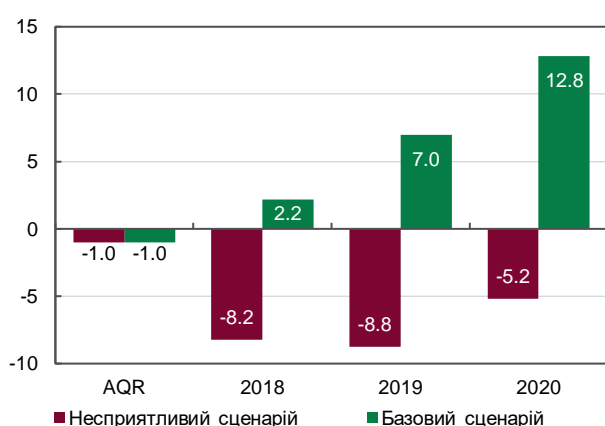
Графік 1. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування*

* Зважено за обсягом активів, зважених на ризик, у кожний із років.

Джерело: НБУ.

Графік 2. Кумулятивна зміна нормативу достатності основного капіталу під час стрес-тестування порівняно з даними банків на 01.01.2018, в. п.

Джерело: НБУ.

Таблиця 1. Параметри сценаріїв стрес-тестування, приріст у %

Показник	Базовий сценарій			Несприятливий сценарій		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Реальний ВВП	3.4	2.9	2.9	-3.3	-3.8	1.0
ІСЦ	8.9	5.8	5.0	18.7	15.5	9.3
Валютний курс*	5.4	2.7	1.5	23.1	11.1	5.6

* Валютний курс гривні до долара США (UAH/USD); за базовим сценарієм – оцінки Focus Economics.

Джерело: НБУ, Focus Economics.

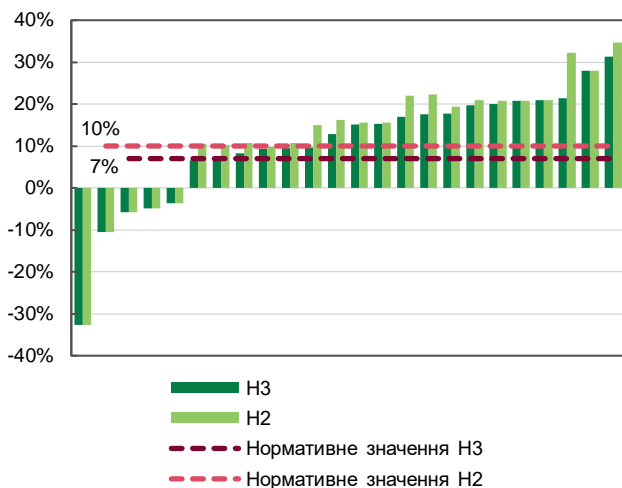
У 2018 році проведено першу щорічну оцінку стійкості банків. Вона складається з оцінки якості активів (asset quality review, AQR) та стрес-тестування. Стрес-тестування охоплює найбільші банки за обсягами зважених на ризик активів та депозитів населення, тобто такі фінансові установи, погіршення фінансового стану яких може суттєво негативно вплинути на банківський сектор та фінансову стабільність. У 2018 році стрес-тестування пройшли банки, на які припадає понад 94% активів банківської системи.

Стрес-тестування – поширений інструмент виявлення системних ризиків. Центробанки застосовують його для мікро- та макропруденційного регулювання. Мета його проведення – не спрогнозувати можливий розвиток подій у секторі, а визначити, що могло би статися з банками у разі виникнення кризових явищ. Для цього НБУ моделює збитки банків від гіпотетичної кризи та визначає потребу в капіталі під покриття таких збитків.

Для стрес-тестування НБУ розробляє два сценарії – базовий і несприятливий. Останній містить фактори найбільших, на думку регулятора, ризиків, його припущення ґрунтуються на статистиці попередніх криз та є консистентними з точки зору макроекономічних взаємозв'язків. Несприятливий сценарій сконструйовано таким чином, що його втілення призводить до реалізації насамперед кредитного, а також процентного й валютного ризиків. У ньому закладено зниження реального ВВП, девальвацію гривні, прискорення інфляції та пов'язане з цим підвищення відсоткових ставок. Горизонт прогнозування становить три роки – це дає змогу відобразити всі стадії розгортання кризи – від її виникнення до початку відновлення економіки. Базовий сценарій слугує базою для порівняння результатів стрес-тесту й не є прогнозом.

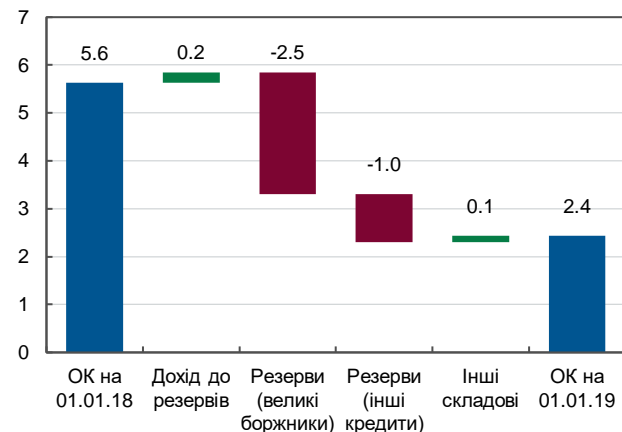
Стрес-тестування 2018 року виявило, що вісім банків потребують капіталу за базовим сценарієм. Сума цієї потреби становить 6 млрд грн. Головні чинники – кредитний ризик портфеля та зниження ефективності операційної діяльності. Серед зазначених банків є і два банки з державним російським капіталом, які протягом 2018 року продовжували згортати свою діяльність і поступово зменшували присутність на ринку. Усі ці банки повинні покрити потребу в капіталі, виконавши план капіталізації до квітня 2019 року. Однак таке зменшення

Графік 3. Значення нормативів достатності капіталу банків у перший рік базового сценарію стрес-тестування (у розрізі банків)

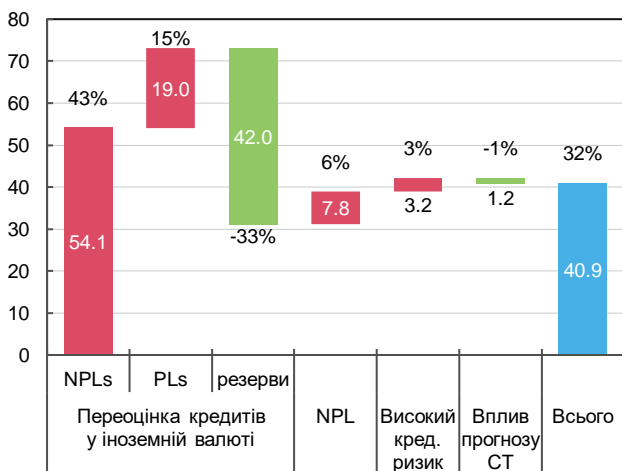
Джерело: НБУ.

Графік 4. Чинники зміни основного капіталу (ОК) банків, які потребують капіталу за базовим сценарієм, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 5. Приріст кредитного ризику великих боржників за складовими у несприятливому сценарії, млрд грн

У відсотках приріст кредитного ризику до суми на 01.01.18.

Джерело: НБУ.

капіталу для низки банків не є системною проблемою. Адаже за умовами базового сценарію в цілому у банківській системі прогнозується зростання прибутку та підвищення за його рахунок рівня достатності основного капіталу на 13 в. п. за три роки.

За несприятливого сценарію потреби в капіталі значно вищі. Середньозважене значення нормативу достатності основного капіталу знизиться до близько 3%. Оцінений вплив кризи на зниження достатності основного капіталу банків становить близько 9 в. п. Для 12 фінансових установ визначено потребу в капіталі на загальну суму 42 млрд грн. Суттєва частина цієї суми припадає на два державних банки. Загалом же стрес-тестування виявило потенційні збитки від реалізації низки наявних системних ризиків.

За несприятливого сценарію основний капітал банків загалом зменшиться на понад 70% порівняно з базовим сценарієм. Значною мірою це зумовлено зростанням кредитного ризику великих боржників²⁰ через високий рівень концентрації портфелів банків. Щоб оцінити цю зміну кредитного ризику, було спрогнозовано показники діяльності великих боржників та розраховано їхню спроможність вчасно обслуговувати борг. Виявилося, що валютна переоцінка боргу – найвагоміший фактор зростання кредитного ризику, бо більшість великих боржників не отримує доходів у валюті. Водночас рівень кредитного ризику без урахування валютної переоцінки заборгованості компаній із прийнятним борговим навантаженням сумарно знижувався навіть за негативним сценарієм. Індивідуальне стрес-тестування великих боржників банків із використанням специфічних галузевих припущень застосовуватиметься й надалі.

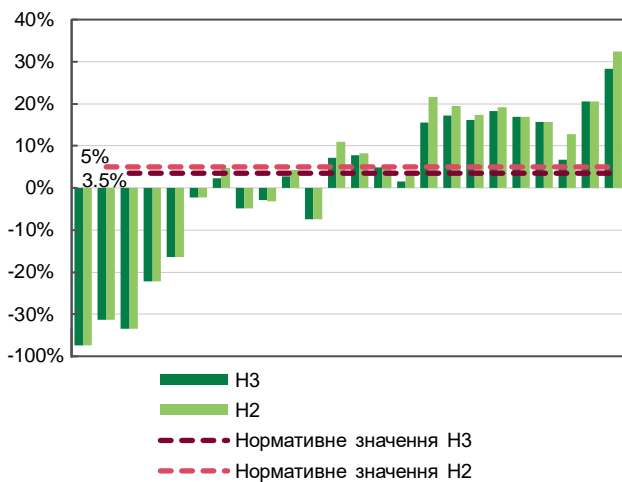
Зростання кредитного ризику за рештою портфеля банків також суттєво вплине на капітал. Це відбудеться через міграцію кредитів у непрацюючі. Коефіцієнт міграції було оцінено за допомогою економетричної моделі на основі макроекономічних даних як за кризові, так і за некризові періоди. Результати свідчать, що цей підхід недостатньо консервативний, особливо для портфелів із порівняно коротким строком та значною динамікою, зокрема споживчих кредитів. Під час наступного стрес-тестування НБУ припускати суттєвіше зростання частки непрацюючих кредитів, урахуовуючи історичні дані саме для кризових періодів.

Інший чинник зростання кредитного ризику за несприятливого сценарію – припущення про збільшення коефіцієнта втрат у разі дефолту (LGD) до щонайменше 85% від обсягу непрацюючих кредитів. Цей фактор не мав значного впливу на банківську систему загалом, однак виявився суттєвим для низки банків. В умовах значних юридичних ризиків та гіпотетичної кризи мало ймовірно отримати відшкодування за видані кредити шляхом стягнення та реалізації застави. Особливо це стосується

²⁰ Для індивідуального стрес-тестування було обрано 40 найбільших корпоративних боржників банку, сумарна заборгованість яких становить принаймні 5% від регулятивного капіталу банку.

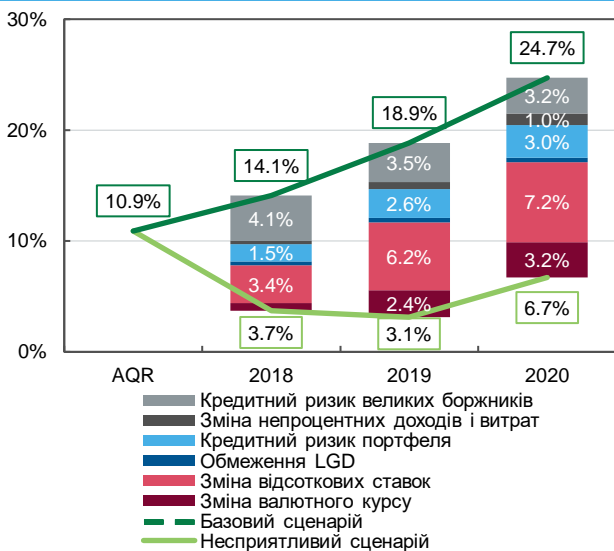

Графік 6. Значення нормативів достатності капіталу в перший рік несприятливого сценарію стрес-тестування (у розрізі банків)

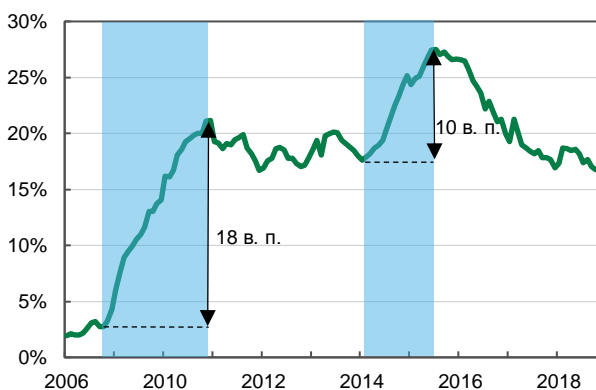
Джерело: НБУ.

Графік 7. Фактори зміни основного капіталу банку за несприятливого сценарію порівняно з базовим

Джерело: НБУ.

Графік 8. Частка непрацюючих кредитів фізичних осіб, крім іпотеки та авто (платоспроможні банки крім Приватбанку)

Джерело: НБУ.

старих непрацюючих кредитів. Саме тому Постанова № 351 вимагає повністю амортизувати вартість застави протягом чотирьох років після визнання кредитів непрацюючими. Припущення про зростання LGD зберігатиметься надалі. Для зменшення його негативного впливу на результати стрес-тестування банки мають або активніше займатися стягненням застави, або визнавати кредитний ризик завчасно, усвідомлюючи, що ймовірність отримати відшкодування за дефолтними кредитами низька.

Ще один потенційний ризик – зміна відсоткових ставок, що теж вагомо впливає на капітал банків. Несприятливий сценарій передбачав, що ставки за короткостроковими депозитами зростуть вищими темпами, за депозитами строком понад шість місяців – дещо нижчими, за кредитами – ще повільніше. На відміну від міграції кредитів у непрацюючі ефект від зміни ставок варіюється залежно від структури фондування та поточної процентної політики конкретного банку. У підсумку в перший рік негативного сценарію під дією цього фактора в одних банків норматив достатності основного капіталу зростає на 1 в. п., а в інших – знизиться на 10 в. п. Як і передбачалось, особливо чутливі до цього чинника банки, що мають переважно короткострокове роздрібне фондування. Слід зазначити, що застосований цього року підхід до стрес-тестування допускав збільшення процентної маржі. Однак, беручи до уваги високі поточні ставки за кредитами, їх зростання в умовах кризи малоймовірне. Тому в майбутньому НБУ планує закладати у припущення стрес-тестів незмінні ставки за кредитами та зростання вартості фондування.

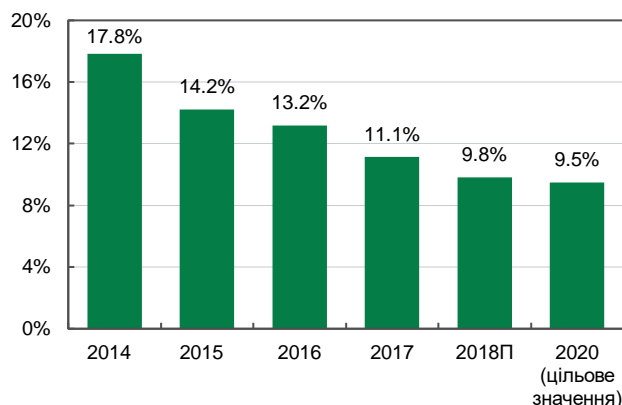
Негативний ефект від девальвації гривні проявляється непрямо через погіршення платоспроможності боржників, які залучили кошти в іноземній валюті. Натомість прямий її вплив на капітал позитивний для частини фінустанов, адже завдяки довгим відкритим валютним позиціям переоцінка вартості збільшує активи суттєвіше, ніж зобов'язання. У майбутніх стрес-тестах НБУ зберігатиме припущення про значну девальвацію гривні. Це спонукатиме банки зі значною валютною складовою в кредитному портфелі збалансувати його. Водночас поступове приведення банками відкритих валютних позицій до встановлених НБУ лімітів знизить позитивний вплив девальвації на капітал під час наступних стрес-тестувань.

Результати стрес-тестування засвідчили, що в нинішніх умовах банки достатньо капіталізовані, за відсутності шоків, проте досі вразливі до криз. Унаслідок його проведення низка банків збільшила капітал та зобов'язалася усунути наявні дисбаланси. НБУ й надалі щороку оцінюватиме стійкість банківської системи, щоб виявляти системні ризики для фінансових установ. Наступного року в несприятливий сценарій буде закладено жорсткіші припущення для виявлення вразливості банків до ризиків, зокрема швидке зростання частки непрацюючих споживчих кредитів, незмінні ставки за кредитами та збільшення параметра втрат в разі дефолту.

Безпека безготівкових розрахунків

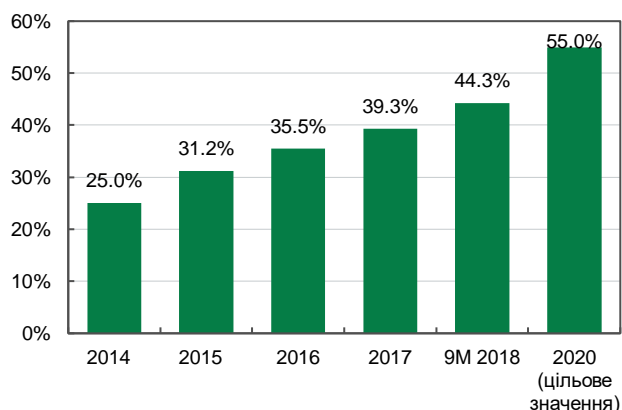
В Україні стрімко зростає популярність безготівкових платежів, адже вони є зручними та безпечними. Після кризи розширюється платіжна інфраструктура – зростає кількість активних карток в обігу, збільшується насиченість платіжними терміналами роздрібною торговою мережі. НБУ здійснює оверсайт платіжних систем, щоб забезпечити надійність безготівкових платежів. Постійно удосконалюються підходи до моніторингу операційних ризиків платіжних систем для недопущення їх реалізації. Підвищення надійності фінансової, зокрема платіжної, інфраструктури – одна із ключових цілей НБУ в контексті забезпечення фінансової стабільності.

Графік 1. Відношення готівкових коштів в обігу до ВВП

Джерело: НБУ, ДССУ.

Графік 2. Частка безготівкових операцій з використанням платіжних карток

Джерело: НБУ.

Безготівкові операції зростають

Зростання безготівкових розрахунків супроводжує розвиток практично всіх сучасних економік та фінансових систем. Ця тенденція набирає обертів і в Україні, оскільки безготівкові розрахунки швидкі, зручні та безпечні, і все більша частина населення надає їм перевагу. Зростання частки безготівкових розрахунків також сприяє зменшенню тіньової економіки.

НБУ є ініціатором та активним учасником проекту “безготівкова економіка” (cashless economy). Ефективність цього проекту оцінюється на підставі кількох ключових індикаторів: співвідношення готівки поза банками до ВВП, частки безготівкових операцій із використанням платіжних карток, насиченості платіжними терміналами. За останні роки досягнуто певного прогресу за цими показниками, позитивні тенденції триватимуть і надалі.

Надійність платіжних систем – мета оверсайта НБУ

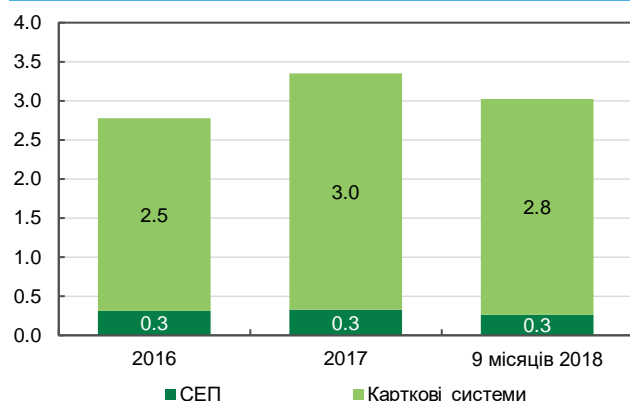
Оскільки роль безготівкових платежів зростає, постає питання, наскільки безпечними є електронні платежі та які ризики їх невиконання або ж втрати коштів.

Діяльності платіжних систем притаманні певні ризики. Це пов'язано зі технологічною складністю процедур та інструментів, високою мобільністю та оперативністю розрахунків, швидким розвитком нових технологій та систем дистанційного банківського обслуговування тощо.

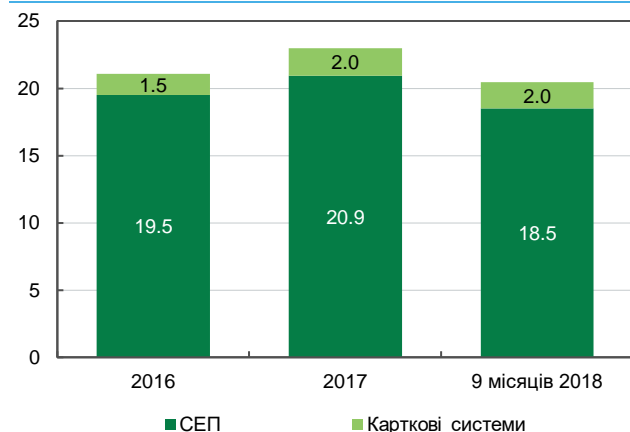
Для забезпечення безперервного надійного та ефективного функціонування платіжних систем НБУ здійснює оверсайт платіжних систем, який включає моніторинг, оцінювання платіжних систем на відповідність міжнародним стандартам та, у разі потреби, ініціювання змін в їх діяльності. Критичне значення для фінансової стабільності має ефективне управління операційним ризиком та забезпечення безперервності діяльності платіжних систем. У Стратегії макропруденційної політики НБУ загалом визначив, що посилення стійкості фінансової, зокрема платіжної, інфраструктури є проміжною ціллю політики.

Для зниження ризиків у роботі платіжних систем НБУ вніс зміни²¹ до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків (постанова від 28.11.2014 № 755), якими посилено вимоги до організаційних та технічних заходів із забезпечення безперервності їх діяльності. Зокрема встановлено вимогу звітувати НБУ

²¹ Постанова Правління Національного банку України від 07.06.2018 № 61.

Графік 3. Кількість платежів у СЕП та карткових платіжних системах у межах України, млрд шт.

Джерело: НБУ.

Графік 4. Сума платежів у СЕП та карткових платіжних системах у межах України, трлн грн

Джерело: НБУ.

про порушення безперервності діяльності платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. Такі повідомлення мають містити інформацію про причини, наслідки, тривалість порушення, заходи, ужиті для відновлення діяльності платіжної системи тощо.

Інформація, отримана в процесі оверсайта, використовуватиметься для визначення індикатора операційної доступності платіжних систем²² для підвищення рівня управління ризиками та уникнення подібних порушень у майбутньому. Це відповідає досвіду провідних центральних банків світу. Крім того, НБУ в 2018 році розробив Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах, які враховують досвід центральних банків інших країн, рекомендації Світового банку та МВФ.

Система електронних платежів (СЕП) НБУ

Через СЕП НБУ здійснюється 97% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України²³. Учасниками системи є, зокрема, усі банки України, Держказначейство та НБУ. Вона є інфраструктурною та технологічною основою для реалізації грошово-кредитної політики НБУ, виконання бюджетних платежів, здійснення операцій з ОВДП. Відповідно до міжнародних підходів, а також критеріїв, визначених НБУ, СЕП є єдиною системно важливою платіжною системою в Україні.

СЕП має особливе значення для підтримання фінансової стабільності, адже порушення її роботи можуть мати негативні наслідки для усіх банків. Тому НБУ періодично оцінює відповідність системи міжнародним стандартам оверсайта "Принципи для інфраструктур фінансового ринку", які визнані Радою з фінансової стабільності (Financial Stability Board). Вони є одними з ключових міжнародних стандартів забезпечення ефективних та стабільних фінансових систем та єдиними стандартами в галузі платежів, клірингу та розрахунків.

Карткові платіжні системи

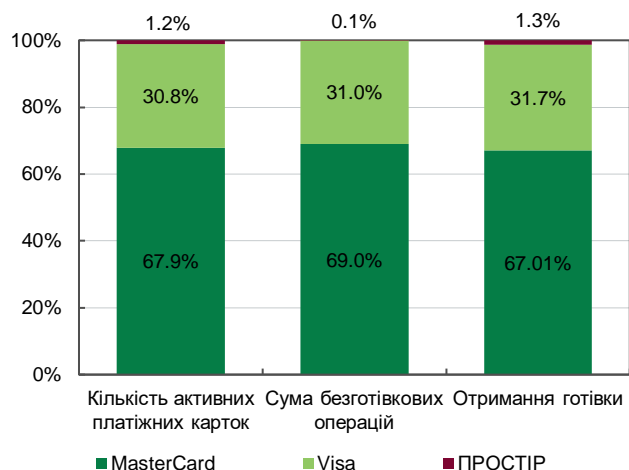
Ключовими гравцями у цьому сегменті є міжнародні платіжні системи MasterCard, Visa, а також національна платіжна система "ПРОСТІР". Через ці три системи здійснюється майже 100% платежів в Україні із використанням карток.

Загальна кількість операцій за дев'ять місяців 2018 року становила майже 2.8 млрд одиниць (+27% р/р) на суму близько 2 трлн грн. (+39% р/р). Частка безготівкових операцій у загальному обсязі операцій з платіжними картками за підсумками дев'яти місяців 2018 року становила 44.3%. Проектом "Cashless economy" визначено цільовий показник у розмірі 55% до кінця 2020 року.

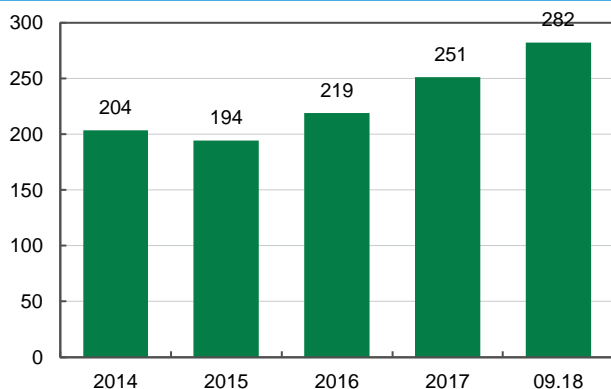
Безперервне функціонування карткових платіжних систем – запорука зростання довіри населення до

²² "Operational availability" – відношення фактичної тривалості роботи системи до планової тривалості роботи системи (за рік).

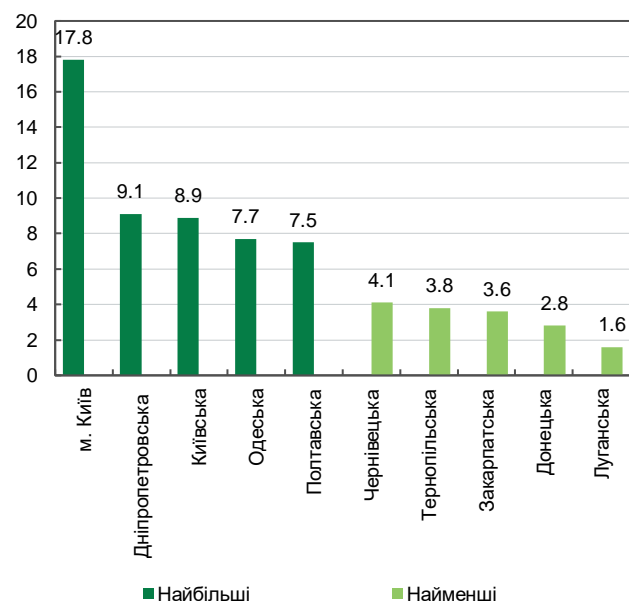
²³ Решта 3% міжбанківських переказів у національній валюті здійснюються через кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках.

Графік 5. Кількість активних платіжних карток (01.10.2018) та сума операцій (II та III кв. 2018 року).

Джерело: НБУ.

Графік 6. Кількість платіжних терміналів (торговельні та банківські), тис. шт.

Джерело: НБУ.

Графік 7. Кількість платіжних терміналів на 1000 осіб (перші та останні п'ять областей за кількістю)

Джерело: НБУ.

банківської системи та національної валюти, а порушення їх діяльності може мати негативні соціальні наслідки та обмежити доступ населення до платіжних послуг. З огляду на важливу роль платіжних систем MasterCard та Visa в Україні НБУ відносить ці системи до соціально важливих та встановлює вимоги до управління ризиками й забезпечення безперервності діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, для забезпечення спільного оверсайта платіжної системи MasterCard, через яку виконується 70% безготівкових карткових операцій в Україні, НБУ підписав Меморандум про обмін конфіденційною інформацією з Національним банком Бельгії, що несе основну відповідальність за оверсайт цієї системи.

Роздрібна платіжна інфраструктура

Зростання обсягів безготівкових операцій можливе лише за умови достатньої розгалуженості інфраструктури для здійснення карткових платежів. Мережа торговельних платіжних терміналів (POS терміналів) зросла з початку 2018 року на 13.6% до 264 тис. одиниць. Близько 79% мережі торговельних терміналів країни дають змогу здійснювати безконтактні розрахунки. Проте, незважаючи на зростання їхньої кількості, у деяких областях насиченість терміналами є критично низькою. У Києві кількість терміналів становить 17.8 од./1 000 жителів, а в окремих областях цей показник становить менше 4 од. / 1 000 жителів. У середньому в країні функціонує 6.7 терміналів на тисячу населення, тоді як у Польщі – 12.5, а у Великій Британії – понад 50.

Станом на початок жовтня 2018 року в Україні було встановлено майже 18.5 тис. банкоматів, їхня кількість скоротилася з початку року на 0.7%. Клієнти банків зараз можуть знімати кошти практично в усіх банкоматах із мінімальними затратами або ж взагалі без затрат. Це є наслідком комісійної політики карткових платіжних систем. Через це у банків немає необхідності розширювати власні мережі банкоматів, витрати на утримання яких є високими (зокрема через вартість інкасації).

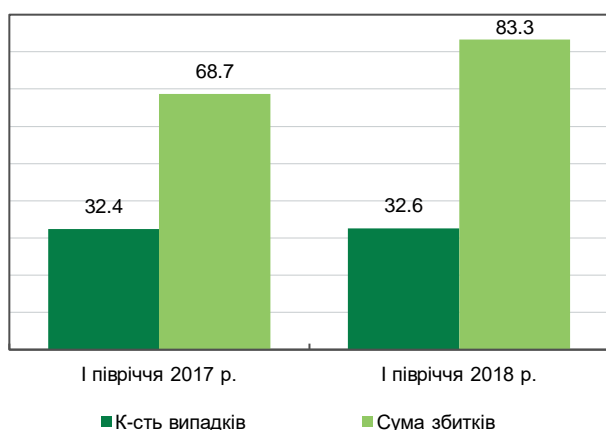
Важливою складовою платіжної інфраструктури є програмно-технічні комплекси самообслуговування (ПТКС), які забезпечують потребу населення у здійсненні платежів готівкою (поповнення рахунків у банках, рахунків операторів мобільного зв'язку, оплата комунальних послуг тощо) у форматі 24/7. Такі ПТКС встановлюються банками, їхніми комерційними агентами та небанківськими фінансовими установами, які отримали ліцензію НБУ на переказ коштів. На початку жовтня функціонувало близько 61 тис. ПТКС.

Шахрайство з платіжними картками

Розвиток карткових платежів супроводжується, на жаль, зростанням випадків шахрайства з використанням платіжних карток та шляхом несанкціонованого переказу коштів з рахунків клієнтів. У першому півріччі 2018 року 30

Графік 8. Розподіл програмно-технічних комплексів самообслуговування за типом власника (тис. одиниць)

Джерело: НБУ.

Графік 9. Кількість випадків (тис. одиниць) та сума збитків (млн. грн) через незаконні дії / сумнівні операції із використанням платіжних карток.

Джерело: НБУ.

банків-учасників карткових платіжних систем повідомили про 32.6 тис. випадів незаконних дій/сумнівних операцій з використанням платіжних карток та/або їх реквізитів на загальну суму 83 млн грн (за перше півріччя 2017 року – 32.4 тис. випадів на суму 69 млн грн). Це означає, що на 1 млн грн видаткових операцій з використанням платіжних карток 64 гривні припадало на незаконні операції (77 грн у першому півріччі 2017 року).

Останнім часом суттєво зростає кількість незаконних дій/сумнівних операцій з використанням такого виду шахрайства як “соціальна інженерія”. Такий тренд пояснюється зміщенням уваги шахраїв з технологічних методів шахрайства на людський фактор. Тож усі учасники платіжного ринку повинні долучитися до реалізації заходів із підвищення фінансової грамотності держателів карток. Водночас оплата в торговельній мережі стає одним з найбезпечніших способів використання платіжних карток (порівняно зі збитками, яких зазнали держателі та банки через банкомати і мережу Інтернет).

Висновки та очікування

НБУ постійно працює над гармонізацією українського законодавства та практик оверсайта в платіжній сфері, щоб упровадити найкращі міжнародні підходи до убезпечення платежів та захисту прав споживачів. Паралельно розвиваються національні платіжні системи та платіжна інфраструктура.

Інноваційні платіжні технології та відповідна інфраструктура відіграють ключову роль у розвитку безготівкової економіки. Потенціал для їх впровадження в Україні також значний. Наприклад, на сьогодні в Україні немає можливості здійснення миттєвих платежів між рахунками у різних банках у режимі 24/7. Тому платіжні картки є найпоширенішим інструментом роздрібних розрахунків. Триває збільшення обсягів операцій з переказу коштів з картки на картку (P2P), які набувають все більшої популярності. З одного боку, це результат впровадження учасниками ринку зручних та доступних сервісів, з іншого – браку альтернативних технологій.

На виконання вимог міжнародних стандартів та відповідно до рекомендацій МВФ, НБУ планує посилити оверсайт платіжної інфраструктури та здійснювати також оцінювання на відповідність міжнародним стандартам оверсайта центрального депозитарію цінних паперів і центрального контрагента, які традиційно вважаються системно важливими для економіки країни та можуть мати вплив на підтримку фінансової стабільності.

Абревіатури та скорочення

ВВП	Валовий внутрішній продукт	ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики
ВМС	Військово-морські сили	ООН	Організація об'єднаних націй
ВМФ	Військово-морський флот	ОПЕК+	Організація країн-експортерів нафти (розширений склад, включно з РФ)
ДКСУ	Державна казначейська служба України	ПАР	Південно-Африканська Республіка
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України	ПАТ	Публічне акціонерне товариство
ЄС	Європейський Союз	ПО	Пов'язана з банком особа
ІВ	Іноземна валюта	Постанова № 351	Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 №351 "Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями"
ІФС	Індекс фінансового стресу	РФ	Російська Федерація
КР	Кредитний реєстр	СБ	Світовий банк
МВФ	Міжнародний валютний фонд	СЕП	Система електронних платежів (НБУ)
Мінрегіонбуд	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	СНД	Співдружність Незалежних Держав
Мінюст	Міністерство юстиції України	СПЗ	Спеціальні права запозичення
МЗП	Мінімальна заробітна плата	США	Сполучені Штати Америки
МСП	Малі та середні підприємства	ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності	Фінустанова	Фінансова установа
МФО	Міжнародна фінансова організація	ФО, Фізособа	Фізична особа
НБУ, Національний банк	Національний банк України		
НВ	Національна валюта		
НКТ	Неконтрольовані території		
млн	мільйон	р/р	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
млрд	мільярд	кв/кв	до попереднього кварталу, у квартальному вимірі
грн	гривня	м/м	до попереднього місяця, у місячному вимірі
дол.	долар США	п. ш.	права шкала
в. п.	відсотковий пункт		